ПАЖУҲИШГОҲИ РУШДИ МАОРИФ БА НОМИ АБДУРАҲМОНИ ҶОМИИ АКАДЕМИЯИ ТАҲСИЛОТИ ТОҶИКИСТОН

Бо ҳуқуқи дастнавис

ВБД: 378.004 (575.3)

АБДУЛЛОЗОДА НАҶИБУЛЛО

ШАРОИТҲОИ ПЕДАГОГИИ ТАШАККУЛИ САЛОҲИЯТҲОИ АСОСИИ ХОНАНДАГОН БО ИСТИФОДА АЗ ТЕХНОЛОГИЯҲОИ ИТТИЛООТӢ-КОММУНИКАТСИОНӢ

Ҳимояи такрорӣ

ДИССЕРТАТСИЯ

барои дарёфти дараҷаи илмии доктори фалсафа (PhD) - доктор аз рӯйи ихтисоси 6D010300 - Педагогика ва психология (6D010301 - Педагогикаи умумӣ, таърихи педагогика ва таҳсилот)

Роҳбари илмӣ: Камолзода Сайфиддин, номзади илмҳои педагогӣ, мудири шуъбаи методикаи таълим, психология ва омодасозии кадрҳои илмии Академияи таҳсилоти Тоҷикистон

ДУШАНБЕ – 2025

МУНДАРИҶА

МУҚАДДИМА... **3**

БОБИ I. АСОСҲОИ НАЗАРИЯВӢ-МЕТОДОЛОГИИ ТАҲҚИҚИ САЛОҲИЯТҲОИ ХОНАНДАГОН ДАР РАВАНДИ ТАЪЛИМ **17**

1.1 Омилҳо, шароит ва технологияи ташаккули салоҳиятҳои асосоии хонандагон дар раванди таълим.......... 17

1.2 Хусусиятҳои дидактикии ташаккули салоҳиятҳо дар раванди таълим бо истифода аз технологияҳои иттилоотӣ-коммуникатсионӣ... 41

Хулосаи боби якум 69

БОБИ II. АМСИЛАИ ПЕДАГОГИИ ТАШАККУЛИ САЛОҲИЯТҲОИ АСОСИИ ХОНАНДАГОН ДАР ШАРОИТИ МУАССИСАҲОИ ТАҲСИЛОТИ МИЁНАИ УМУМӢ... **74**

2.1. Салоҳияти коммуникативӣ ҳамчун қисми асосии ташаккули салоҳиятҳои хонандагон дар муассисаҳои таҳсилоти миёна 74

2.2. Ташаккули салоҳияти хонандагон дар раванди таълим бо истифода аз технологияҳои иттилоотӣ-коммуникатсионӣ.. 93

2.3. Кори таҷрибавӣ-озмоишӣ ва натиҷагирӣ аз он 127

Хулосаи боби дуюм 141

ХУЛОСАИ УМУМӢ.. **146**

РӮЙХАТИ АДАБИЁТ.. **157**

МУҚАДДИМА

Мубрамии мавзуи таҳқиқот. Яке аз хусусиятҳои муҳими рушди маориф дар шароити муосир ворид намудани технологияҳои иттилоотӣ-коммуникатсионӣ (ТИК) ба раванди таълим мебошад, зеро онҳо омили муҳими рушди давлат ва ҷомеа ба ҳисоб мераванд. Истифодаи ТИК сифат ва сатҳи тайёрии мутахассисонро баланд менамояд. Хонандагон имконият доранд аз воситаҳои ТИК васеъ истифода баранд, ки ин тафаккури эҷодӣ, иҷрои корҳои мустақилона ва фаъолияти таълимиро самаранок мегардонад.

Истифодаи ТИК муносибати инноватсионӣ буда, барои тайёр намудани мутахассисон ва бунёди системаи инноватсионии таълим мусоидат мекунад. Он ба самаранок намудани фаъолияти зеҳнӣ ва тайёр намудани мутахассисони рақобатпазир нигаронида шудааст. Яке аз масъалаҳои муҳим ташаккули салоҳиятҳои гуногуни хонандагон дар асоси истифодаи ТИК мебошад.

Салоҳиятнокӣ натиҷаи таҳсилот буда, ба рушди шахсият, қобилияти маърифатӣ ва мутобиқгардии фаъол дар бозори меҳнат нигаронида шудааст. Салоҳият ва салоҳиятнокии истифодаи ТИК яке аз унсурҳои таркибии ихтисосмандии хонандагон ба ҳисоб меравад ва бояд дар алоқамандӣ бо қобилиятҳои психологиву педагогӣ дар асоси таҷрибаи хонандагон ташаккул ёбад.

Дар ҷаҳони муосир, ки технологияҳои иттилоотӣ босуръат рушд мекунанд, истифодаи онҳо дар соҳаи маориф на танҳо як тамоюл, балки зарурати воқеӣ ба шумор меравад. Ворид намудани ТИК ба раванди таълим имконият медиҳад, ки шакл ва методҳои таълим дигаргун шуда, ба талаботи замон мутобиқ гарданд. Инчунин, он баланд бардоштани сатҳи дониши хонандагон, рушди малакаҳои эҷодӣ ва таҳлилии онҳо мусоидат мекунад.

Истифодаи ТИК дар таълим имконияти дастрасии васеъ ба маълумотро фароҳам меорад. Хонандагон метавонанд аз захираҳои гуногуни электронӣ, аз қабили китобҳои электронӣ, мақолаҳои илмӣ, видеоконференсияҳо ва

ғайра истифода баранд. Ин имкон медиҳад, ки онҳо дониши худро васеъ намуда, дар мавзӯъҳои гуногун маълумоти иловагӣ гиранд. Ғайр аз ин, ТИК имконияти ташкили таълими фосилавӣ ва маҷозиро фароҳам меорад, ки ин барои хонандагони дар манотиқи дурдаст қарордошта хеле муҳим аст.

Бояд қайд кард, ки истифодаи ТИК дар таълим на танҳо ба хонандагон, балки ба омӯзгорон низ манфиат меорад. Онҳо метавонанд аз технологияҳои иттилоотӣ барои тайёр кардани маводи таълимӣ, гузаронидани дарсҳо ва арзёбии дониши хонандагон истифода баранд. Инчунин, ТИК имконияти мубодилаи таҷриба ва ҳамкорӣ бо дигар омӯзгоронро фароҳам меорад, ки ин ба баланд бардоштани сатҳи касбии онҳо мусоидат мекунад.

Дар баробари ин, бояд дар хотир дошт, ки истифодаи ТИК дар таълим бояд бо мақсади дуруст ва самаранок истифода бурда шавад. Танҳо дар ин сурат он метавонад ба рушди маориф ва тайёр намудани мутахассисони рақобатпазир мусоидат намояд. Зарур аст, ки барномаҳои таълимӣ бо назардошти имкониятҳои ТИК таҳия карда шаванд ва омӯзгорон барои истифодаи онҳо дар раванди таълим омода бошанд.

Ҳамин тариқ, ворид намудани ТИК ба раванди таълим як қадами муҳим дар самти рушди маориф дар шароити муосир мебошад. Он имкониятҳои навро барои баланд бардоштани сифати таълим, рушди малакаҳои хонандагон ва тайёр намудани мутахассисони рақобатпазир фароҳам меорад.

Дар Ҷумҳурии Тоҷикистон, ислоҳоти кунунии низоми таҳсилоти миёнаи умумӣ ба фароҳам овардани замина барои ташаккули муносибати босалоҳият ба таълим нигаронида шудааст. Баланд бардоштани сифати маълумот ба таври назаррас танҳо бо истифодаи муассир ва густурдаи ТИК имконпазир аст.

Истифодаи воситаҳои иттилоотӣ-коммуникативӣ дар Тоҷикистон ва дар арсаи байналмилалӣ масъалаи дорои аҳамияти стратегӣ мебошад. Дар Ҷумҳурии Тоҷикистон ин масъала дар як қатор санадҳои миллии соҳавӣ, аз ҷумла "Барномаи давлатии компютеркунонии муассисаҳои таҳсилоти умумии Ҷумҳурии Тоҷикистон барои солҳои 2011-2015", "Барномаи

давлатии амалӣ намудани технологияҳои иттилоотӣ-коммуникатсионӣ дар муассисаҳои таҳсилоти умумии Ҷумҳурии Тоҷикистон барои солҳои 2018-2022", "Барномаи давлатии рушди маориф дар Ҷумҳурии Тоҷикистон барои солҳои 2006-2015" ва "Стратегияи миллии рушди маориф дар Ҷумҳурии Тоҷикистон барои солҳои то 2030" инъикос ёфтааст.

Ҳадаф аз татбиқи технологияҳои иттилоотӣ рушди қобилияти зеҳнии хонандагон ва баланд бардоштани сифати тайёр кардани мутахассисони рақобатпазир дар бозори меҳнат мебошад.

Муҳим аст, ки амалисозии ин ҳадаф саводнокии компютерӣ ва ташаккули салоҳиятҳои гуногуни хонандагон, аз ҷумла салоҳияти иттилоотӣ-коммуникативиро тавассути навсозӣ ва такмили низоми таҳсилот талаб мекунад.

Ҷорӣ намудани ТИК дар раванди таълим баланд бардоштани сифат ва сатҳи таълимро таъмин менамояд. Дар ин замина, ҷанбаҳои муҳиме, аз қабили истифодаи ТИК дар раванди таълим, таъмини дастрасии васеъ ба иттилоот ва донишҳо, рушди таҳсилоти фосилавӣ, азхудкунии малакаҳои кор бо иттилооти гуногун, коркард ва истифодаи технологияҳои самараноки ташкил ва идоракунии раванди педагогиро қайд кардан зарур аст.

Ҳалли масъалаҳои дар боло зикршуда тағйироти куллиро дар раванди педагогӣ талаб мекунад, ки ба тайёр намудани мутахассисони дорои салоҳиятҳои муайян нигаронида шудааст. Таъкид мешавад, ки тайёр намудани мутахассисон бо салоҳиятҳои мушаххас яке аз вазифаҳои муҳим аст. Масъалаи ташаккули салоҳиятҳои хонандагон бо истифода аз технологияҳои иттилоотӣ-коммуникатсионӣ ҳанӯз ба таври кофӣ таҳқиқ нашудааст. Таҳлили истифодаи ТИК дар муассисаҳои таҳсилоти миёнаи умумӣ нишон медиҳад, ки истифодабарӣ аксаран тамоюли эҳтимолӣ дорад ва бо набудани асоси назариявӣ-методологӣ алоқаманд аст.

Бар ин назарем, ки ҳалли ин мушкилот танҳо дар заминаи таҳқиқи ҷанбаҳои дидактикии омодагии хонандагони муассисаҳои таҳсилоти миёнаи умумии Ҷумҳурии Тоҷикистон дар истифодаи технологияҳои иттилоотӣ-

коммуникатсионӣ дар фаъолияти минбаъдаашон имконпазир аст.

Дар таҳқиқоти диссертатсионӣ, мо талош кардем, ки ба ин масъала равшанӣ андозем ва асосҳои дидактикии омодагии хонандагони муассисаҳои таълимӣ барои истифодаи технологияҳои иттилоотӣ-коммуникатсиониро дар фаъолияти ояндаашон таҳқиқ намоем, ҳамчунин шароитҳои педагогии таъмини дидактикии истифодаи ТИК-ро ҷиҳати ташаккули салоҳиятҳои хонандагон муайян созем.

Дараҷаи омӯзиши мавзуи таҳқиқот. Ҷанбаҳои мухталифи назариявӣ, амалӣ ва методологии воридгардӣ ва истифодаи технологияҳои иттилоотӣ - коммуникатсионӣ дар маориф аз ҷониби муҳаққиқони мухталиф мавриди омӯзиш ва баррасӣ қарор дода шудааст. Масъалаҳои мухталифи иттилоотонии маориф, истифодаи иттилоот дар раванди таълим, асосҳои назариявӣ ва амалии масъалаҳои педагогиву психологии истифодаи технологияҳои иттилоотӣ - коммуникатсионӣ, истифодаи воситаҳои мултимедиявӣ дар раванди таълим аз тарафи О.А.Козлов [18], И.В.Роберт [32], В.В.Гусев [10], А.А.Андреев [1], Т.А.Матвеев [23], И.Г.Захарова [12], А.В.Хуторская [39], Л.Н.Горбунова [9], Е.С. Полат [29], Т.С. Илин [13], В.П. Беспалко [7], М.В.Каймакова [16] ва диг. мавриди омӯзиш ва баррасӣ қарор дода шудааст.

Ҷанбаҳои амалии истифодаи технологияҳои иттилоотӣ - коммуникатсионӣ дар раванди таълим аз тарафи муҳаққиқони тоҷик, ба монанди С.С.Афғонов, А.Р.Додихудоев [11], К.Б.Қодиров [20], Ф.С.Қосимов [21], М.Муллоҷонов [25], Ф.Шарипов [41], И.Олимов [26] мавриди баррасӣ қарор дода шудааст.

Ҷиҳатҳои мухталифи салоҳият ва салоҳиятнокии касбии омӯзгорон ва хонандагон аз тарафи мактабҳои мухталифи педагогӣ мавриди омӯзиш қарор дода шудааст. Дар ин самт метавон таҳқиқотҳои М.И Станкин [35], И.П. Подласий [28], Н.В. Баздовская [4], И.Ф. Исаев [15], В.И. Андреев [1], Д.А. Белухин [6], Т.В. Мишаткин [24], В.И. Писаренко [27], И.Я. Писаренко [27], П.К. Холмогортсев [37], В.Н. Чернокозова [40] ва И.И. Чернокозов [40]-ро махсусан қайд намуд. Ин муаллифон дар таҳқиқотҳои худ ба масъалаи

таснифоти мафҳуми “салоҳият” ва “салоҳиятнокӣ”; роҳҳо ва воситаҳои ташаккули самараноки салоҳият ва салоҳиятнокӣ, шароити педагогии ташаккули салоҳиятнокӣ, нақши салоҳиятнокӣ дар фаъолияти мутахассиси оянда бо истифода аз технологияҳои иттилоотӣ - коммуникатсионӣ рӯй овардаанд.

Дар муносибатҳои илмии пешина салоҳиятнокӣ ҳамчун дониш ва таҷриба дар ин ё он соҳаи фаъолият; ҳамчун имкониятҳои асосии мансабдор, дониш ва таҷрибаи ӯ, ки имконият медиҳад масъалаҳои гуногун бо иштироки ӯ ҳал карда шаванд, тасниф карда мешуд.

Муҳаққиқони тоҷик М. Лутфуллозода [22], Қ. Қодиров [20], И.Х. Каримова [17], Ғ.Бобизода [8], М.Аҳмадов [3], Д.Расулов [31], С.Туронов [36], Д.Имомназаров [14], А.Байзоев [5] ва дигарон ба масъалаҳои мухталифи салоҳият ва салоҳиятнокии касбии омӯзгорон ва хонандагон дахл намуда, ҷиҳатҳои алоҳидаи онро мавриди баррасӣ ва таҳқиқ қарор додаанд. Ин муаллифон оид ба таснифоти мафҳуми “салоҳият” ва “салоҳиятнокӣ” роҳҳо ва воситаҳои таъмини ташаккул ва инкишофи салоҳиятнокии хонандагон дар раванди таълим, муносибати босалоҳият ба таълим ва ғайраҳоро мавриди омӯзиш ва баррасӣ қарор додаанд.

Робитаи таҳқиқот бо барномаҳо ва ё лоиҳаҳои илмӣ. Таҳқиқоти диссертатсионӣ дар доираи татбиқи нақшаи дурнамои корҳои илмию таҳқиқотии шуъбаи фанҳои табиию риёзӣ ва технологияи иттилоотии Пажуҳишгоҳи рушди маориф ба номи А. Ҷомии Академияи таҳсилоти Тоҷикистон барои солҳои 2017-2021 дар мавзуи “Роҳҳои татбиқи муносибати босалоҳият дар раванди таълим фанҳои табиатшиносию дақиқ дар муассисаҳои таҳсилоти миёнаи умумӣ” ва муқаррароти асосии Барномаи давлатии амалӣ намудани технологияҳои итгилоотӣ-коммуникатсионӣ дар муассисаҳои таҳсилоти умумии Ҷумҳурии Тоҷикистон барои солхои 2018-2022 (қарори Ҳукумати Ҷумҳурии Тоҷикистон аз 29 сентябри соли 2017, № 443) иҷро шудааст.

ТАВСИФИ УМУМИИ ТАҲҚИҚОТ

Мақсади таҳқиқот: омӯзиш ва таҳлили ҷанбаҳои назариявӣ-методологии шароитҳои педагогии ташаккули салоҳият ва салоҳиятнокии хонандагон бо истифода аз технологияҳои иттилоотӣ-коммуникатсионӣ ва санҷишу озмоиши он.

Вазифаҳои таҳқиқот. Барои ноил шудан ба мақсади таҳқиқот вазифаҳои зерин муайян карда шуданд:

- муайян сохтани омилҳо, шароитҳо ва технологияҳои ташаккули салоҳиятҳои асосии хонандагон бо истифода аз технологияҳои иттилоотӣ - коммуникатсионӣ;

- асоснок кардани ҷанбаҳои дидактикии ташаккули салоҳиятҳои иттилоотӣ – коммуникатсионии хонандагон дар раванди таълим;

- ба таври маҷмуӣ баҳогузории амалӣ ва объективии истифодаи технологияҳои иттилоотӣ - коммуникатсионӣ дар ташаккули салоҳиятҳои асосии хонандагон;

- асоснок кардани нақш ва мақоми салоҳияти коммуникативӣ ҳамчун замина ва пойгоҳи асосии ташаккул ва инкишофи шаклҳои дигари салоҳият ва салоҳиятнокии хонандагон ;

- коркард кардани маҷмуи роҳҳо ва воситаҳои ташаккули салоҳиятҳои иттилоотӣ – коммуникатсионии хонандагон дар раванди таълим, ки ба рушди самараноки салоҳиятнокии хонандагон мусоидат менамоянд;

- асосноксозии муносибатҳои педагогии ташаккули салоҳият ва салоҳиятнокии технологияҳои иттилоотӣ - коммуникатсионӣ, таҳияи хулоса ва тавсияҳо, ки рушди салоҳият ва салоҳиятнокии хонандагонро дар соҳаи технологияҳои иттилоотӣ - коммуникатсионӣ таъмин менамоянд.

Объекти таҳқиқот: раванди ташаккул ва рушди салоҳиятҳои асосии хонандагон бо истифода аз технологияҳои иттилоотӣ - коммуникатсионӣ.

Мавзуи (предмети) таҳқиқот: шароитҳои педагогии ташаккули салоҳиятҳои асосии хонандагон бо истифода аз технологияҳои иттилоотӣ-коммуникатсионӣ.

Фарзияи таҳқиқот: Сифат ва сатҳи слоҳиятҳои умумии хонандагон баланд мегардад, агар:

- муҷаҳҳазгардонии муассисаҳои таълимӣ бо технологияҳои иттилоотӣ-компютерӣ анҷом дода шуда, роҳу усулҳои ташаккули салоҳияти хонандагон бо истифода аз технологияҳои иттилоотӣ - коммуникатсионӣ баррасиву таҳқиқ карда шавад;

- шароитҳои педагогии самараноки тайёр намудани хонандагон ҷиҳати истифодаи технологияҳои иттилоотӣ - коммуникатсионӣ таъмин ва ба инобат гирифта шаванд;

- ташаккули салоҳиятнокии иттилоотиву коммуникатсионии омӯзгорон ва хонандагон дар раванди таълим бо истифода аз технологияҳои иттилоотӣ - коммуникатсионӣ таъмин карда шавад;

- шароити педагогии ташаккули салоҳиятҳои умумии хонандагон бо истифодаи технологияҳои иттилоотӣ - коммуникатсионӣ ошкор карда шавад.

- салоҳияти коммуникативӣ-иттилоотӣ ҳамчун қисми асосии ташаккули салоҳиятҳои хонандагон таҳқиқ карда шавад.

Марҳилаҳои таҳқиқот. Таҳқиқот дар се марҳилаи бо ҳам алоқаманд гузаронида шуд:

Дар марҳилаи аввал (сс.2017-2018) ҷамъоварии мавод, ташхису таснифот ва банизомдарории онҳо, интихоби далелҳои педагогӣ, ғояҳо, назарияҳо, муайян намудани натиҷаҳои ҷустуҷӯҳоро дар иртибот ба мавзуи таҳқиқот ташкил медиҳад;

Дар марҳилаи дуюм (сс. 2019-2020) омӯзиши мавод ва ташхиси онҳо идома ёфта, натиҷаҳои ба даст овардашуда, бо натиҷаҳои ибтидоӣ муқоиса карда шуданд. Аз ҷумла, натиҷаҳои бадастомада қисман дар шакли мақолаҳо ба чоп расонида шудаанд.

Дар марҳилаи сеюм (сс. 2021-2022) хулоса ва пешниҳодҳо дақиқ гардонида шуда, натиҷаҳои бадастомада дар қолаби рисола, яъне диссертатсияи номзадӣ, ба анҷом расонида шудааст.

Асоси назариявии таҳқиқот. Асосҳои назариявии таҳқиқотро осори дар ин самт таълифнамудаи олимони хориҷӣ ва ватанӣ:

а) О.А.Козлов, И.В.Роберт, В.В.Гусев, А.А.Андреев, Т.А.Матвеев, И.Г.Захарова, А.В.Хуторская, Л.Н.Горбунова, Е.С. Полат, Т.С. Илин, В.П. Беспалко, Е.А. Науменко, М.В.Каймакова, Е.В.Батаев, М.И Станкин, И.П. Подласий, Н.В. Баздовская, И.Ф. Исаев, В.И. Андреев, Д.А. Белухин, Т.В. Мишаткин, В.И. Писаренко, И.Я. Писаренко, П.К. Холмогортсев, В.Н. Чернокозова и И.И. Чернокозов ва дигарон;

б) М. Лутфуллозода, Қ. Қодиров, И.Х. Каримова, Ф. Шарифзода, Ғ.Бобизода, М.Б. Каримзода, А. Мирзоев, М.Аҳмадов, Д.Расулов, С.Туронов, Д.Имомназаров, А.Байзоев, А.Р. Додихудоев, Ф.С.Қосимов, М.Муллоҷонов, Ф.Шарипов, И.Олимов ва дигарон;

в) қонунҳо, қарорҳои Ҳукумати Ҷумҳурии Тоҷикистон, консепсияву стратегия ва барномаҳои давлатии рушди маориф, санадҳои меъёрии ҳуқуқии соҳаи маориф ва ғ. ташкил доданд.

Асоси методологии таҳқиқот. Асоси методологии таҳқиқот аз муқаррароте иборат мебошад, ки дар доираи муносибати системавӣ, назарияи педагогикаи умумӣ нуҳуфтаанд, инчунин аз муқаррароти назариявӣ аз педагогика ва психологияи муҳити таълимӣ, таҳқиқоту тафсирҳо оид ба назария ва методикаи иттилоотикунонии таҳсилот, истифодабарии технологияҳои компютерӣ ва иттилоотӣ-иртиботӣ дар раванди таълим, истифодабарии технологияҳои иттилоотию компютерӣ дар таҳсилоти миёнаи умумӣ, инчунин назарияҳо оид ба муносибати фаъолонаю салоҳиятнок ва ғайра иборат мебошанд.

Дар кори илмӣ инчунин принсипу усулҳои умумиилмӣ: принсипҳои мунтазамӣ, маҷмуӣ, таърихӣ, илова ва бардавомӣ, муносибати субъективию

фаъолиятӣ, инчунин усулҳои илмӣ ба мисли таҳлил, синтез, индуксия, тарҳ ва ғ. истифода шудаанд.

Сарчашмаҳои маълумот. Осори фалсафию таърихӣ ва психологию педагогӣ, санадҳои меъёрии танзимкунандаи фаъолияти таълимии хонандагон; монографияҳо, мақолаҳо ва диссертатсияҳои муаллифони ватанӣ ва хориҷӣ, маводи шабакаи Интернет, Қонуни Ҷумҳурии Тоҷикистон "Дар бораи маориф", Стратегияи миллии рушди маорифи Ҷумҳурии Тоҷикистон дар давраи то солҳои 2030 ва дигар санадҳои меъёрӣ, ҳуҷҷатҳои инъикоскунандаи талабот ва тағйирот дар амалияи таълиму тарбия дар Ҷумҳурии Тоҷикистон, таҷрибаи пешқадами педагогии омӯзгорон ва ғ.

Заминаҳои эмпирикии таҳқиқот. Заминаҳои эмпирикии таҳқиқот дар асоси ҳамкории бевоситаи амалии муҳаққиқ бо объекти таҳқиқшавандаи дорои вижагиҳои умумиилмӣ ва махсус: таҳлили назариявии адабиёти илмӣ-педагогӣ, таҳлили стандартҳои таълимӣ, барномаи тайёрӣ аз рӯи фанҳои иттилоотӣ, таҳияи барномаи таҳқиқот, ташкили мушоҳида ва гузаронидани озмоиш, тавсиф ва натиҷагирӣ аз маълумоти таҷрибавӣ-озмоишӣ, таснифи онҳо ва ҷаъбасткунӣ бо истифода аз усулҳои эмпирикӣ - арзёбӣ, озмоиш, муқоиса, таҳлил, синтез, индуксия, дедуксия ва ғ.; дар асоси маълумоти бадастомада ташаккул додани далелҳои илмие, ки дар натиҷаи истифодаи нишондиҳандаҳои сифатӣ, усулҳои миқдорӣ, дар шакли маълумоти оморӣ ва коркарди оқилонаи онҳо рӯи кор омадаанд.

Пойгоҳи таҷрибавӣ-озмоишии таҳқиқот. Таҳқиқоти таҷрибавӣ-озмоишии таҳқиқот дар муассисаҳои таҳсилоти миёнаи умумии №80-и шаҳри Душанбе ва №1-и ноҳияи Сангвор гузаронида шуда, дар он 395 нафар хонандагон ба корҳои таҷрибавӣ-озмоишӣ ҷалб карда шуданд. Дар раванди корҳои озмоишӣ, асосан, хонандагони синфҳои болоӣ ҷалб карда шуда буданд.

Навгонии илмии таҳқиқот. Навгонии илмии таҳқиқот аз он иборат аст, ки:

- ба тavри маҷмуӣ роҳҳо ва воситаҳои ҷорӣ намудани принсипҳои ташаккули салоҳият ва салоҳиятнокии технологияҳои иттилоотӣ - коммуникатсионӣ дар раванди таълим муайян карда шудаанд, ки ба рушди самараноки салоҳият ва салоҳиятнокии хонандагон мусоидат менамоянд;

- роҳҳои такмили усулҳои ташаккули салоҳиятнокии истифодаи технологияҳои иттилоотию коммуникатсионии хонандагон, сохтор ва амсилаи ташаккули салоҳиятҳои иттилоотию коммуникатсионӣ пешниҳод шудаанд;

- ба тavри маҷмуӣ баҳогузории амалӣ ва объективии истифодаи технологияҳои иттилоотӣ - коммуникатсионӣ дар ташаккули салоҳиятҳои азхудкунии хонандагон собит карда шудааст;

- нақш ва мақоми салоҳияти коммуникативӣ ҳамчун замина ва пойгоҳи асосии ташаккул ва инкишофи шаклҳои дигари салоҳият ва салоҳиятнокии хонандагон асоснок карда шудааст;

- равишҳои педагогӣ ба ташаккули салоҳиятҳои ТИК асоснок карда шуда, тавассути озмоиши педагогӣ санҷида шудаанд ва дар асоси онҳо хулоса ва тавсияҳо барои рушди салоҳиятҳои асосии ТИК-и хонандагон таҳия карда шудаанд.

Нуқтаҳои ба ҳимоя пешниҳодшаванда:

- дар шароити муосир, салоҳият ва салоҳиятмандӣ ҳамчун омили муҳими рақобатпазирӣ ба ҳисоб мераванд. Сатҳи баланди салоҳиятнокӣ дар иҷрои фаъолияти муайян, азхудкунии низоми донишҳо, қобилият ва маҳорат, инчунин ташаккули ҷаҳонбинии шахсӣ, ки талабот, муқаррарот, ангезаҳо ва тасаввуроти шахсро дар бар мегирад, бевосита ба сатҳу сифати салоҳиятҳои хонанда вобаста аст. Салоҳият ва салоҳиятнокӣ на танҳо дар раванди таълим, балки зери таъсири арзишҳои оилавӣ, муносибатҳои рафиқона, унсурҳои динӣ, арзишҳо ва анъанаҳои фарҳангӣ ташаккул меёбад;

- дар ташаккули салоҳияти хонандагон принсипҳои дидактикӣ, ки ба

мазмун, метод ва шаклҳои таълим таъсир мерасонанд, аҳамияти калон доранд. Шартҳои муҳими дидактикӣ дар ташаккули салоҳият ин ба инобат гирифтани нақши донишҳои назариявӣ, ягонагии вазифаҳои таълимӣ, тарбиявӣ ва инкишофдиҳанда, ҳавасманднамоӣ ва муносибати мусбӣ ба таълим мебошанд;

- яке аз самтҳои асосии беҳтар ва самаранок гардонидани тайёрии хонандагон ташаккули мақсадноки салоҳияти коммуникативии онҳо мебошад. Аз ин рӯ, таъмини шароитҳо барои рушди маҳорати таҳлил ва таснифоти иттилоот дар доираи ҳамкории субъектҳо зарур аст. Салоҳияти коммуникативӣ бо сатҳи азхудшудаи маҳорат ва малакаҳои нутқӣ, ки вазъияти рафтори кории нутқиро муайян менамояд, тасниф карда мешавад. Дар ташаккули салоҳияти коммуникативии хонандагон технологияи бозӣ васеъ истифода бурда мешавад. Ташаккул ва рушди салоҳиятҳои коммуникативии хонандагон аз салоҳияти зеҳнӣ вобаста аст, зеро он ҳамчун заминаи азхудкунии донишҳо дар соҳаҳои мухталиф баромад менамояд. Салоҳияти зеҳнӣ ва коммуникативӣ ҳамчун яке аз нишондиҳандаҳои камолоти зеҳнӣ ва ташаккули шаклҳои дигари салоҳият ва салоҳиятнокӣ арзёбӣ мешаванд;

- ташаккули салоҳиятҳои асосӣ дар давраи таҳсил дар муассисаи таълимӣ амалӣ мегардад, зеро дар марҳилаи худогоҳӣ ва ҷаҳонбинӣ ташаккули шавқу рағбати хонанда ба миён меояд, ангезаҳои маърифатӣ қувват мегиранд, қарорҳои мустақил қабул мешаванд, худмукаммалнамоӣ ва худинкишофдиҳии шахсӣ амалӣ мешаванд. Ин ба мутахассис имкон медиҳад, ки вазифаҳои касбиро дар асоси донишҳо, малакаву маҳорат, мавзӯъ ва модулҳои фаъолияти касбӣ, услубҳо, воситаҳо ва технологияҳои азхудшуда ҳал намояд. Таҳқиқотҳо дар самти истифодаи технологияҳои компютерӣ дар таълим нишон медиҳанд, ки истифодаи онҳо дар раванди таълим нисбатан самаранок аст;

- мақсади корҳои озмойишӣ аз муайян намудани самт ва марҳилаҳои кор нисбати ошкор намудани ташаккули салоҳияти хонандагон бо истифода

аз технологияи компютерӣ, ошкор намудани нишондиҳандаҳои баҳогузорӣ ва муайян намудани сатҳи аввалини ташаккули салоҳияти хонандагон, таҳлил ва ҷамъбаст намудани натиҷаҳои ниҳоии корҳои санҷишиву озмойишӣ иборат аст. Солҳои охир саъю кӯшиш карда мешавад, ки методҳои мувофиқи ташхиси салоҳият ва салоҳиятнокӣ коркард карда шавад.

Аҳамияти назариявии таҳқиқот. Аҳамияти назариявии таҳқиқоти диссертатсионӣ аз он иборат аст, ки мушкилоти ташаккули салоҳияти хонандагон бо истифода аз технологияҳои иттилоотӣ - коммуникатсионӣ дар Ҷумҳурии Тоҷикистон бори аввал мавриди таҳқиқ қарор дода шудааст. Тарҳи маҷмуии раванди таълимӣ бо истифодаи технологияҳои иттилоотӣ - коммуникатсионӣ коркард ва асоснок карда шудааст. Илова бар ин, асосҳои илмиву методӣ ва дидактикии тайёрнамоии хонандагон дар муассисаҳои таҳсилоти миёнаи умумии ҷумҳурӣ ҷиҳати истифода намудани технологияҳои иттилоотӣ - коммуникатсионӣ дар фаъолияти оянддаи онҳо васеъ гардонида шудааст.

Аҳамияти амалии тадқиқот дар он зоҳир мегардад, ки маводи онро метавон ҳамчун васоити методӣ барои рушди салоҳият ва салоҳиятнокиии хонандагон дар истифодаи технологияҳои иттилоотӣ - коммуникатсионӣ, инчунин, дар муасисаҳои таълимӣ ба сифати маводи иловагӣ дар омӯзиши фанҳои бахши педагогӣ истифода намуд. Ҳамчунин, дар кор тавсияҳои методӣ оид ба инкишофи салоҳият ва салоҳиятнокии хонандагон дар истифодаи технологияҳои иттилоотӣ - коммуникатсионӣ ва маводҳои ташхисӣ барои ошкор намудани мушкилилот дар ин самт коркард шудаанд, ки метавон онҳоро дар раванди таълим ва низоми таҳсилоти умумӣ истифода кард.

Дараҷаи эътимоднокии натиҷаҳои дар рафти таҳқиқот бадастомада бо методологияи донишҳои илмӣ, консепсияҳои ташхиси педагогӣ, бо такя ба як қатор методҳои назариявӣ ва эмпирикӣ, натиҷаҳои корҳои озмоишӣ-таҷрибавӣ, инчунин тасдиқи фарзияҳои пешниҳодшуда ва таҷрибаи шахсии муаллиф таъмин карда шудаанд.

Мутобиқати диссертатсия ба шиносномаи ихтисоси илмӣ. Диссертатсия ба бандҳои зерини шиносномаи ихтисоси илмии доктори фалсафа (PhD) - доктор аз рӯйи ихтисоси 6D010300 - Педагогика ва психология (6D010301 - Педагогикаи умумӣ, таърихи педагогика ва таҳсилот): *банди 3* – «Антропологияи педагогӣ» (низомҳои /шароитҳои/ рушди шахс дар ҷараёни таълим, тарбия, таҳсилот;), *банди 4* – «Назария ва консепсияи таълим» (қонуниятҳо, принсипҳои таълими бачагон дар давраҳои гуногуни ба воярасии онҳо; навъҳо ва амсилаҳои таълим, ҳудудҳои истифодаи онҳо;).

Саҳми шахсии довталаби дараҷаи илмӣ. Саҳми муаллиф дар таҳқиқоти мазкур аз баррасии вазифаҳои дар пеш гузошташуда ва санҷиши фарзияҳои ибтидоӣ зимни истифодаи маҷмуи методҳои тадқиқотии зерин мавриди истифода қарор дода шудаанд: методҳои ташхиси назариявӣ – муқоисавӣ, ретроспективӣ, моделсозӣ; методи ташхисӣ – саволномаҳо, методи баҳогузориҳои санҷишӣ; ташхиси маҳсули фаъолият, омӯзиши таҷрибаи психологиву педагогӣ; методҳои таҳқиқоти озмоишӣ; методҳои коркарди омории маълумотҳои таҷрибавӣ оид ба масъалаҳои мавзуи таҳқиқоти диссертатсионӣ, ҷамъоварии маълумоти озмоишӣ, таҳлил ва ҷамъбасткунии натиҷаҳо, пешниҳоди хулосаҳои асосии диссертатсия иборат мебошад.

Тасвиб ва амалисозии натиҷаҳои таҳқиқот. Натиҷаҳои таҳқиқот дар Пажуҳишгоҳи рушди маориф ба номи А. Ҷомии Академияи таҳсилоти Тоҷикистон дар семинару мизҳои мудаввар ва дар конференсияҳои илмӣ-амалии ҷумҳуриявӣ ироа ва тасвиб шудаанд. Мазмуни асосӣ ва натиҷаҳои диссертатсия дар нашрияҳои илмии тақризшаванда ба табъ расида, ҳамин тариқ тасвиби худро ёфтаанд.

Интишорот аз рӯйи мавзуи диссертатсия. Натиҷаҳои асосии таҳқиқоти диссертатсионӣ мазмуни асосии таҳқиқотро ифода карда, ба теъдоди 4 мақолаи илмӣ дар нашрияҳои илмии тақризшавандаи феҳристи тавсиянамудаи КОА назди Президенти Ҷумҳурии Тоҷикистон ба табъ расидаанд.

Сохтор ва ҳаҷми диссертатсия. Диссертатсия аз муқаддима, ду боб, панҷ зербоб, хулосаҳои умумӣ ва тавсияҳо, рӯйхати адабиёти истифодашуда иборат буда, ҳаҷми диссертатсия 172 саҳифаи чопи компютериро ташкил мекунад.

БОБИ I. АСОСҲОИ НАЗАРИЯВӢ-МЕТОДОЛОГИИ ТАҲҚИҚИ САЛОҲИЯТҲОИ ХОНАНДАГОН ДАР РАВАНДИ ТАЪЛИМ

1.1 Омилҳо, шароит ва технологияи ташаккули салоҳиятҳои асосии хонандагон дар раванди таълим

Соҳаи касбии ҳар як фаъолияти инсони муосир ба таври босуръат тағйирёбанда тасниф карда мешавад, ки бешубҳа дар ин дигаргуниҳо талабот ба мутахассис таҷассум мегардад. Омили пешбарандаи рушди маълумоти умумӣ гузариш аз муқаррароти мақсадноки дониш ба муқаррароти ташаккули қобилият ва тайёрии мутахассис ба ҳалли самаранок ва мустақили вазифаҳои дар ҳолатҳои мухталиф дар доираи муносибати босалоҳият ба ҳисоб меравад.

Дар адабиёти педагогӣ то ба имрӯз як қатор таснифоти пешбари мафҳумҳои салоҳият ва салоҳиятнокӣ мушоҳида карда мешавад. Аввалин маротиба мафҳуми салоҳият (компетенсия) аз тарафи Н.Хомский мавриди истифода қарор дода шудааст. Мувофиқи таснифи Н.Хомский мафҳуми “салоҳият” барои ифода намудани қобилият, ки дар иҷроиши фаъолияти муайян, хусусан фаъолияти забонӣ зарур буд, истифода карда шудааст. Ӯ мафҳуми “салоҳият”-ро ҳамчун системаи қобилиятҳои зеҳнӣ, системаи донишҳо ва ақидаҳо, ки дар таъсиррасониҳои мутақобила бо дигар омилҳо рушд менамояд, тасниф намудааст [137, С. 123].

Дар педагогикаи муосир мафҳуми "салоҳият" маҳорат, қобилият, сифатҳои шахсӣ, ҳамкорӣ, тафаккур ва арзишҳоро дар бар мегирад. Таснифоти гуногун имкон медиҳад, ки ин масъала аз нуқтаи назарҳои гуногун баррасӣ шавад.

Мафҳуми “салоҳият” на танҳо унсурҳои маърифатӣ ва амалиётиву технологӣ, балки унсурҳои ҳавасмандкунӣ, этикӣ, иҷтимоӣ ва рафториро низ фарогир аст. Он натиҷаи омӯзиш, системаи арзишҳо, одатҳоро дарбар мегирад. Салоҳият натанҳо дар раванди таҳсилот дар муассисаи таълимӣ,

балки зери таъсири оила, рафиқон, дин, фарҳанг ташаккул меёбад. Барои ҳар як салоҳият метавон сатҳҳои мухталифи рушдро ҷудо намуд.

Б.А. Райзенберг, Л.Ш. Лозовский, Е.Б. Стародубсева салоҳиятро ҳамчун маҷмуи ваколатҳо, ки мақомот ё шахс мувофиқи қонунҳо, ҳуҷҷатҳои меъёрӣ, оиннома ва муқаррарот доро мебошад, тасниф намудаанд [110, С. 70].

Н.М. Борытко ва А.В.Хуторский салоҳиятро ҳамчун талаботи пешакӣ муайянгардидаи тайёрнамоии таълимии хонанда, хусусияти нақши ояндаи ӯ тасниф намудаанд [18, С. 132].

М.Минко салоҳиятро ҳамчун системаи донишҳо, маҳорат, қобилият, арзишҳо, ки барои иҷроиши самараноки фаъолияти асосӣ дар асоси нишондиҳандаҳои иҷроиши кор ва барои рушди шахсии доимӣ ва мукаммалгардонӣ тасниф намудааст [89, С. 23].

Мафҳуми “салоҳият” нисбат ба мафҳумҳои “дониш”, “малака” ва “таҷриба” васеъ аст, гарчанде мо оид ба салоҳият ва салоҳиятнокӣ ҳамчун маҷмуи умумии дониш, малака ва таҷриба ҳарф намезанем. Ин нуқтаро муҳаққиқони тоҷик М.Лутфуллозода ва Ғ. Бобизода баррасӣ намуда, қайд менамоянд, ки мафҳуми “салоҳият” ва “салоҳиятнокӣ” дар забони тоҷикӣ нав нестанд, гарчанде доираи истифодаи ин мафҳумҳо маҳдуд гардида буд. Ба ҷои мафҳуми “салоҳият” ва “салоҳиятнокӣ” аз мафҳумҳои “дониш”, “маҳорат” ва “малака” истифода мешуд. Аз ин хотир, баъзеҳо чунин мешумориданд, ки истифодаи мафҳуми “салоҳият” ва “салоҳиятнокӣ” шарт нест, чунки мафҳумҳо маънои онро медиҳанд. Лекин доираи салоҳият ва салоҳиятнокӣ васеътар аст [82, С. 3].

Муҳаққиқони тоҷик М.Лутфуллозада ва Ғ. Бобизода тасниф намудаанд, ки: “Салоҳият ҳамчун ҷабидани дониш, маҳорату малака, таҷрибаи амалӣ, технологияи педагогӣ, маънавиёт ва фарҳанг, ки дар мустақилияти иҷтимоӣ - коммуникативӣ, ахбор, тафаккури интиқодӣ, таҳқиқотӣ, тафаккури эҷодӣ, эҳсос, арҷгузорӣ ва ғайра ифода мегардад” [82, С. 7-8].

Ҳамин тариқ, таҳлили мазмуну мундариҷаи мафҳуми “салоҳият” имконият медиҳад, ки се ҷузъи асосии он ба тариқи зайл муайян карда шавад:

1. Доштани маҷмӯи муайяни дониш, малака ва маҳорат: Ин асоси бунёдии салоҳият аст. Ин на танҳо дониши назариявӣ, балки малака ва малакаҳои амалӣ барои иҷрои вазифаҳои мушаххас зарур аст. Онҳо ҳамчун базаи иттилоотӣ ва абзоре хизмат мекунанд, ки шахс метавонад дар фаъолияти худ ба онҳо такя кунад. Ин ҷузъ ба саволи "Ман чиро медонам ва карда метавонам?" ҷавоб медиҳад. Аналогия асоси бино аст. Бе он бино вуҷуд дошта наметавонад.

2. Сифатҳои шахсӣ ва ҳавасмандӣ: Салоҳият танҳо маҷмӯи дониш ва малака нест. Он бо хислатҳои шахсии шахс, ба монанди масъулият, мутобиқшавӣ, муошират ва қатъият зич алоқаманд аст. Ин сифатҳо барои самаранок истифода бурдани дониш ва малакаҳои мавҷуда дар ҳолатҳои гуногун кӯмак мекунанд. Инҳо на танҳо малакаҳои «сахт», балки малакаҳои «нарм» мебошанд, ки муайян мекунанд, шахс дониш ва малакаи худро то чӣ андоза самаранок истифода мебарад. Онҳо ба мисли «семент» мебошанд, ки «хишт»-и донишу маҳоратро ба ҳам мепайвандад.

3. Ҳавасмандӣ, қобилият ва омодагӣ ба иҷрои доираи муайяни корҳо дар асоси дониш, малака, қобилият ва сифатҳои шахсии мавҷуда: Ин шояд ҷузъи муҳимтарин бошад, зеро на танҳо мавҷудияти донишу малака, балки майлу қобилияти дар амал истифода бурдани онҳоро нишон медиҳад. Он омодагии шахсро барои ба ӯҳда гирифтани масъулият ва иҷрои вазифаҳои мушаххас инъикос мекунад. Ин на фацат иктидор, балки ба кор бурдани вокеии ин потенциалро низ нишон медихад. Ин «таҳкурс»-ии бино аст, ки онро аз таъсири беруна эмин медорад ва тамомияти онро пурра мекунад.

Дар маҷмӯъ, амсилаи пешниҳодшуда салоҳиятҳо онро ҳамчун як низоми ягона пешниҳод мекунад, ки на танҳо донишҳои назариявӣ ва малакаҳои амалӣ, балки сифатҳои шахсӣ ва ҳавасмандиро низ дар бар мегирад. Танҳо ҳамгироии ҳар се ҷузъ ба мо имкон медиҳад, ки дар бораи салоҳияти ташаккулёфта дар соҳаи мушаххас сухан гӯем. Ҳар як ҷузъ муҳим аст ва бо дигарон алоқаманд буда, як тамоми ягонаро ташкил медиҳад. Набудани як ҷузъ тамоми низомро заиф мекунад.

Қайд намудан зарур аст, ки дар як қатор таҳқиқотҳо мафҳуми “салоҳият” ва “салоҳиятнокӣ” ҳамчун синоним баррасӣ карда шудаанд. Лекин, дар таҳқиқоти худ зарур мешуморем, ки мафҳуми “салоҳият” ва “салоҳиятнокӣ” ҷудо карда шаванд. Мувофиқи таҳқиқотҳои А.С.Белкин, С.Е.Шишов ва Л.М.Сурков метавон муқаррар намуд, ки салоҳият - ин меъёрҳои пешниҳодшуда ба тайёр намудани мутахассис аст, ки барои фаъолият дар соҳаи муайян зарур аст. Салоҳият ҳамчун қобилият ва омодагии шахсият ба фаъолияти бомуваффақи маҳсулнок, ки дар донишҳо ва таҷриба асос ёфтааст, баррасӣ карда мешавад. Салоҳиятнокӣ бошад, ҳамчун сифатҳои аллакай ташаккулёфтаи шахсият, ҳамчун “барнома” фаҳмида мешавад, ки дар асоси он салоҳият рушд менамояд. Салоҳиятнокӣ нисбат ба салоҳият васеъ буда, маҷмуи сифатҳои шахсиро пешниҳод менамояд, ки аз таҷрибаи фаъолияти шахс дар соҳаи муайян бармеояд ва амалӣ гардидани салоҳиятро таъмин менамояд.

Муҳаққиқони тоҷик М.Лутфуллозода ва Ғ.Бобизода низ фарқияти байни мафҳуми “салоҳият” ва “салоҳиятнокӣ”–ро нишон дода, аз ҷумла қайд намудаанд, ки салоҳиятро ба омӯзгор сазовор медонанд, салоҳиятнокиро бошад омӯзгор дар асоси заҳматҳои зиёд, кӯшишу тамринҳо мунтазам ба даст меорад [82, С. 7-8].

Ғ.Бобизода, Д.Имомназаров, Ш.Исрофилниё, А.Байзоев дар дастури методии “Муносибати босалоҳият ба таълим” мафҳуми “салоҳият”-ро чунин тафсиф кардааед: “Салоят - маҷмуи дониш, малака ва маҳорати амалии ҳалли масъалаҳои иҷтимоиву иқтисодӣ, маърифатӣ; маҷмуи маҳорат дар асоси маърифат ва таҷриба; натиҷаи таҳсил, қобилияти истифода намудани дониш, малака ва маҳорат мебошад. Мафҳуми “салоҳиятнокӣ” ҳамчун қобилияти маҷмуии инсон, ки барои мустақилона истифода намудани унсурҳои мухталифи дониш, малака, маҳорат ва усули фаъолият дар ҳолатҳои муайян равона гардидааст” [91, С. 18-19].

Дар доираи илми педагогика пештар муносибатҳои илмӣ ҷой доштанд, ки мувофиқи онҳо “салоҳиятнокӣ” (ба даст овардан, мувофиқ будан) ҳамчун

илм ва таҷриба дар ин ё он соҳа, ҳамчун имкониятҳои шахсии мансабдори муайян, дониш ва таҷрибаи ӯ, ки имконият медиҳад дар коркарди доираи муайяни қарорҳо иштирок намояд ё масъаларо худ ҳал намояд, тасниф карда мешуд.

Л.Н.Давидов иброз кардааст, ки: “Салоҳиятнокӣ - мутобиқ будан, қобилият доштан, сатҳи маълумотнокӣ, қобилияти ҳалли вазифаҳо дар соҳаҳои мухталифи фаъолият дар асоси донишҳои назариявии азхудшуда мебошад” [34, С. 5-8]. М.А. Горюнов чунин таснифотро пешниҳод намудааст: “Салоҳиятнокӣ ҳамчун қобилияти шахсият дар ҳалли доираи васеи вазифаҳо; омодагии исботшуда ба фаъолият” [34, С.9]. А.В. Хуторский таъкид менамояд, ки: “Салоҳиятнокӣ ин доштани салоҳиятҳои мувофиқи инсон аст, ки муносибати шахсӣ ӯро ба он ва мавзуи фаъолият дарбар мегирад” [138, С. 170].

Салоҳиятнокӣ натиҷаи омӯзиш, системаи арзишҳо ва самтгириҳо, одатҳоро муттаҳид менамояд. Илова бар ин, фаҳмиши салоҳиятнокӣ на танҳо ҳамчун мавҷудияти дониш ва таҷриба, балки қобилияти истифодаи онҳо фаҳмида мешавад. Ҳамин тариқ, метавон таъкид намуд, ки мафҳуми “салоҳиятнокӣ” дар муайян намудани сатҳи касбияти инсон истифода гардида, салоҳиятнокии асосии мутахассисро пешниҳод менамояд.

Таҳлили муносибатҳои мухталифи муайяннамоии мафҳуми “салоҳият” ва “салоҳиятнокӣ” имконият медиҳад, ки чунин хулосабарориҳо намуд:

- муҳаққиқон фаъолият, моҳияти салоҳият ва салоҳиятнокиро аз хусусиятҳои дониш ҷудо менамоянд;

- аксарияти муҳаққиқон ҳавасмандиро ҳамчун унсури таркибии салоҳиятнокӣ ҷудо менамоянд;

- муҳаққиқон дар асоси муайяннамоӣ ва баҳогузорӣ характери мураккаби салоҳият ва салоҳиятнокиро таъкид менамоянд.

Дар илми муосир, салоҳиятнокӣ ҳамчун маҷмӯи донишҳо, малакаҳо ва муносибатҳо муайян карда мешавад, ки имкон медиҳад шахс дар фаъолияти мушаххас муваффақ бошад. Салоҳиятнокӣ на танҳо дороии дониш аст, балки

қобилияти истифодаи он дониш дар шароити гуногун мебошад. Ин консепсия дар соҳаҳои гуногун, аз ҷумла таълим, идоракунӣ ва психологияи касбӣ татбиқ мешавад.

Мафҳуми салоҳиятнокӣ аксар вақт бо салоҳият алоқаманд аст, аммо ин ду мафҳум якхела нестанд. Салоҳият – ин қобилияти иҷрои вазифаҳои мушаххас аст, дар ҳоле ки салоҳиятнокӣ мафҳуми васеътар буда, дониш, малака ва муносибатҳои заруриро барои муваффақият дар фаъолият дар бар мегирад.

Тадқиқотҳо нишон медиҳанд, ки салоҳиятнокӣ ба муваффақияти касбӣ ва қаноатмандии корӣ таъсир мерасонад. Инчунин, салоҳиятнокӣ омили муҳими рушди шахсӣ ва касбӣ мебошад, зеро он ба шахс имкон медиҳад, ки ба тағйирот мутобиқ шавад ва мушкилоти навро ҳал кунад. Барои баланд бардоштани салоҳиятнокӣ, муҳим аст, ки дар раванди таълим ва таҷрибаомӯзӣ ба рушди дониш, малака ва муносибатҳо диққати ҷиддӣ дода шавад.

Ҳамин тариқ, дар асоси муносибатҳои мухталифи таснифоти мафҳуми “салоҳият”, онро ҳамчун қобилияти шахсият дар амалӣ намудани салоҳиятнокӣ баррасӣ менамоем.

Л.Н.Давидов қайд менамояд, ки: “Салоҳият ин доираи масъалаҳое мебошад, ки нафаре бо онҳо ба таври мушаххас ва бо донистани кор ошно буда, дониш ва таҷрибаи амалӣ дар ин ё он соҳа дорад” [34,7].

Таҳлили манбаъҳои мавҷуда нишон медиҳад, ки дар соҳаҳои психология ва педагогикаи муосир, масъалаи такмили салоҳиятҳои калидии хонандагон аз муносибати бисёрҷанба талаб мекунад. Ин муносибат метавонад хусусиятҳои ҳавасмандкунанда ва инфиродии салоҳияти калидиро дар бар гирад. Таъкид кардан бамаврид аст, ки салоҳияти калидӣ дорои хислати интегративӣ буда, бо динамизм ва гуногунҷанбагии худ фарқ мекунад, ки мураккабӣ ва гуногунии натиҷаҳои онро муайян менамояд.

Таҳлили таҳқиқоти педагогӣ имкон медиҳад ҷудо намудани ҷанбаҳои зерини салоҳияти калидӣ: дониш, малака ва маҳорат; омодагии маърифатӣ,

яъне қобилияти азхудкунии донишҳо ва малакаҳои ТИК; омодагии коммуникативӣ, яъне қобилияти ба роҳ мондани муошират бо забони модарӣ ё хориҷӣ; омодагии бунёдӣ, яъне қобилияти ҷустуҷӯи роҳҳои нави ҳалли мушкилот; дарки самтҳои асосии рушди соҳаи технологӣ дар мувофиқат бо равандҳои маънавӣ, сиёсӣ, иҷтимоӣ ва иқтисодӣ; сифатҳои устувор ва рушдкунанда, аз қабили масъулиятшиносӣ, мақсаднокӣ, ҷиддият ва тоқатпазирӣ.

Дар шароити имрӯза, салоҳияти калидӣ ҳамчун омили воқеии рақобатпазирӣ баромад мекунад. Бар асоси ақидаи олимон ва омӯзиши муносибатҳои мухталифи ин масъала, қайд кардан мумкин аст, ки рақобатпазирӣ ҳамчун қобилият, салоҳият - ин сатҳи баланди доштани ин ё он фаъолият, системаи донишҳо, қобилиятҳо ва малакаҳо, ташаккули ҷаҳони дохилии шахсият, аз ҷумла талаботҳо, муқаррарот, мотивҳои фаъолият ва тасаввурот дар бораи худ арзёбӣ мешавад.

Аксарияти муаллифон, ба монанди Г.Ю.Богдан, Г.А.Кручинин, Л.А. Шевтсова, Т.В. Паншин, масъалаи омодагии кадрҳои педагогӣ, ки қобилияти истифодаи технологияҳои иттилоотӣ-коммуникатсиониро дар раванди таълим доранд, таҳқиқ намуда, мафҳуми омодагии касбиро истифода мебаранд. Онҳо қайд мекунанд, ки омодагии касбӣ на танҳо донишҳо ва малакаҳо, балки инчунин қобилияти татбиқи онҳоро дар амал дар бар мегирад.

Дар идомаи таҳқиқоти муосир, салоҳиятнокӣ ҳамчун ҷузъи муҳими раванди таълим ва рушди шахсият эътироф шуда, дар адабиёти илмӣ мавриди баррасӣ қарор мегирад. Таъкид мешавад, ки салоҳиятнокӣ на танҳо дониш ва маҳоратро дар бар мегирад, балки қобилияти истифодаи ин донишҳоро дар шароитҳои гуногун ва ҳалли мушкилот, яъне "action competence" фароҳам меорад. Ин нукта махсусан дар шароити ҷаҳонишавӣ ва тағйирёбии босуръати технологӣ муҳим арзёбӣ мешавад.

Ғайр аз ин, дар таҳқиқоти педагогӣ диққати махсус ба рушди салоҳиятҳои иҷтимоӣ ва фарҳангӣ дода мешавад, ки ба хонандагон имкон

медиҳад дар ҷомеа самаранок фаъолият намуда, муносибатҳои солимро барқарор созанд. Салоҳиятҳои иҷтимоӣ ва фарҳангӣ инчунин аз ҷониби ЮНЕСКО ҳамчун яке аз самтҳои афзалиятноки соҳаи маориф эътироф шудааст.

Бо назардошти аҳамияти салоҳиятнокӣ дар таъмини рақобатпазирии шахс дар бозори меҳнат ва ҷомеаи муосир, таҳия ва татбиқи барномаҳои таълимии ба рушди салоҳиятҳои асосӣ нигаронидашуда вазифаи муҳими муассисаҳои таълимӣ ва ниҳодҳои идоракунии маориф ба ҳисоб меравад. Ин раванд бояд бо назардошти хусусиятҳои миллии фарҳангӣ ва иқтисодии кишвар амалӣ гардад.

Мафҳуми "салоҳиятҳо" аз рӯи мазмуну мундариҷаи худ ба мафҳуми "тайёрӣ" наздик аст. Таҳлили сарчашмаҳои илмӣ нишон медиҳад, ки як қатор муаллифон, ба монанди Г.А.Кручинин ва Т.В.Паншин омодагии касбиро ба фаъолият ҳамчун хусусияти устувори шахсият, маҷмуи умумӣ, ки аз унсурҳои ҳавасмандӣ, маърифатӣ, эҳсосотӣ иборат буда, ба талаботҳои фаъолият ҷавобгӯ мебошанд [68, С. 25].

Тайёрӣ вазъияти омодагии дониш, қобилият ва маҳоратро муайян мекунад, дар ҳоле ки салоҳиятнокӣ амалӣ намудани тайёрӣ дар фаъолият аст. Салоҳиятнокӣ татбиқи донишро дар амал дар бар мегирад. Омодагӣ ҳавасмандӣ, маърифат, эҳсосот ва иродаро таъмин мекунад, ки ин сифатҳо дар фаъолият ҷузъи салоҳиятнокӣ мешаванд. Дар сатҳи ақал хонанда бо мафҳумҳои иттилоотигардонӣ шинос аст, дар сатҳи миёна ба истифодаи технологияҳои иттилоотӣ-коммуникатсионӣ равона шудааст, ва дар сатҳи олӣ донишҳои назариявӣ, методологӣ ва технологиро аз худ мекунад ва онҳоро дар фаъолият истифода мебарад [111, С. 32].

Дар раванди таълим, тайёрӣ асоси ташаккули салоҳиятнокӣ мебошад. Тайёрӣ ба хонанда имконият медиҳад, ки бо маълумоти зарурӣ муҷаҳҳаз гардад, қобилиятҳои худро инкишоф диҳад ва малакаҳои амалиро аз худ намояд. Салоҳиятнокӣ дар навбати худ, имкон медиҳад, ки хонанда ин

дониш ва малакаҳоро дар амал татбиқ намуда, дар ҳалли масъалаҳои мушаххас муваффақ гардад.

Таъмини тайёрӣ на танҳо азхудкунии иттилоотро дар бар мегирад, балки инчунин ташаккули муносибати мусбат ба таълим, эҳсоси масъулият ва қобилияти кор дар гурӯҳро низ дар бар мегирад. Ин ҷанбаҳои равонӣ ва иҷтимоӣ дар ташаккули салоҳиятнокӣ нақши муҳим мебозанд, зеро онҳо ба хонанда имкон медиҳанд, ки дар ҳолатҳои гуногун мутобиқ шавад ва мушкилотро самаранок ҳал намояд.

Дар шароити муосир, истифодаи ТИК дар таълим аҳамияти махсус пайдо мекунад. Хонандагоне, ки дар сатҳи ақал бо мафҳумҳои иттилоотигардонӣ шинос ҳастанд, метавонанд аз манбаъҳои гуногуни иттилоот истифода баранд ва дар ҷустуҷӯи маълумоти зарурӣ мустақил бошанд. Хонандагоне, ки дар сатҳи миёна ба истифодаи ТИК равона шудаанд, метавонанд бо истифода аз абзорҳои гуногуни электронӣ маълумотро коркард намуда, презентатсияҳо ва ҳисоботҳоро омода созанд.

Хонандагоне, ки дар сатҳи олӣ донишҳои назариявӣ, методологӣ ва технологиро аз худ мекунанд, метавонанд ТИК-ро барои ҳалли масъалаҳои мураккаб истифода баранд, моделҳои математикиро таҳия намоянд ва дар таҳқиқоти илмӣ иштирок кунанд. Ин гуна хонандагон на танҳо истеъмолкунандагони технология, балки офарандагони он низ мебошанд.

Ҳамин тариқ, тайёрӣ ва салоҳиятнокӣ ду ҷузъи муҳими раванди таълим мебошанд, ки ба таври мутақобила якдигарро пурра мекунанд. Тайёрӣ заминаи дониш ва малакаҳоро фароҳам меорад, дар ҳоле ки салоҳиятнокӣ имкон медиҳад, ки ин дониш ва малакаҳо дар амал татбиқ карда шаванд. Истифодаи самараноки ТИК дар таълим метавонад сатҳи тайёрӣ ва салоҳиятнокии хонандагонро ба таври назаррас баланд бардорад ва онҳоро барои фаъолияти муваффақона дар ҷомеаи муосир омода созад.

Дар намунаҳои амалкунандаи насли имрӯза салоҳияти асосии хатмкунанда ҳамчун маҷмуи салоҳиятҳои умумифарҳангӣ ва асосӣ тасниф карда мешавад.

Салоҳиятҳои умумифарҳангӣ ҳамчун сифати шахсияти хатмкунанда, салоҳиятҳои асосӣ ҳамчун қобилияти мутахассис дар соҳа тасниф карда мешавад. Дар шароити имрӯза, яке аз таснифотҳои паҳнгардидаи салоҳияти асосӣ қобилияти мутахассис дар ҳалли доираи муайяни вазифаҳои асосӣ ба ҳисоб меравад.

Маҷмуи салоҳиятҳои азхудшуда бо мафҳуми салоҳиятнокии асосӣ ҳамчун сифатҳои шахсии хатмкунанда - мутахассиси оянда интегратсия мешавад. Ин бо он исбот карда мешавад, ки дар сарчашмаҳои педагогӣ салоҳиятнокии асосӣ дар ду ҷанба ташхис карда мешавад: ҳамчун мақсади таҳсил, мақсади тайёрӣ; ҳамчун натиҷаҳои ҷорӣ, ки ҳолати мутахассис, ва фаъолияти касбии худро амалӣ менамояд, тасниф менамояд.

Аксарияти муаллифон қайд менамоянд, ки салоҳиятҳои асосӣ ҳамчун хусусияти интегралӣ ва серҷанбаи шахсияти мутахассис аст, ки сифати баланди фаъолияти меҳнатиро дар асоси донишҳо, қобилият ва донистани воситаҳои иҷроиши фаъолият таъмин менамояд. В.В.Сериков қайд менамояд, ки салоҳияти мутахассис бо хусусияти ихтисос алоқаманд аст, ки дар маҷмуъ ба донишҳои асосӣ заруранд. Чунин таснифоти салоҳиятнокӣ моҳияти онро дар қобилияти инсон дар истифодаи донишҳои илмӣ ва амалӣ нисбат ба фаъолияти асосӣ ифода менамояд [118, С. 272].

Таҳлилҳо нишон медиҳанд, ки таснифоти нисбатан бомуваффақи салоҳиятнокии асосӣ, муайяннамоии зерин ба ҳисоб меравад: салоҳияти асосӣ - ин саъйу кӯшиш, омодагӣ ва қобилияти амалӣ намудани нерӯи худ барои фаъолияти маҳсулнок, бомуваффақ ва эҷодӣ аст. [125, С. 21-26].

Муаллифон салоҳиятнокиро ҳамчун системаи қобилиятҳо, донишҳо ва амалисозии интихоб дар вазъият таъкид мекунанд. Мутахассиси салоҳиятнок ба оянда нигаронида шуда, ба таҳсилоти мустақилона рӯй меорад. Салоҳиятнокӣ имрӯз амалӣ гашта, ба оянда равона шудааст [63, С. 98].

Дар ҷаҳони муосир салоҳиятнокӣ на танҳо маҷмӯи донишҳо, балки қобилияти татбиқи онҳо дар амал, дар шароитҳои тағйирёбанда ва номуайян мебошад. Ин қобилияти ҳалли масъалаҳои мураккаб, қабули қарорҳои

масъулиятнок ва пешгӯии оқибатҳои онҳоро дар бар мегирад. Мутахассиси салоҳиятнок доимо дар ҷустуҷӯи рушд ва такмили ихтисос аст, зеро ҷаҳон дигаргун мешавад ва донишҳои кӯҳна метавонанд нокифоя бошанд.

Салоҳиятнокӣ инчунин маънои қобилияти мутобиқ шудан ба шароитҳои нав, омӯхтани чизҳои нав ва татбиқи онҳо дар амалро дорад. Мутахассиси салоҳиятнок дорои тафаккури интиқодӣ буда, қодир аст ба вазъият аз нуқтаи назарҳои гуногун назар андозад ва қарорҳои худро асоснок намояд.

Дар ҷомеаи имрӯза салоҳиятнокӣ ба сифати асосии мутахассис арзёбӣ мешавад. Ширкатҳо ва ташкилотҳо ба кормандоне ниёз доранд, ки на танҳо донишҳои назариявӣ дошта бошанд, балки қобилияти татбиқи онҳоро дар амал, ҳалли мушкилот ва ба даст овардани натиҷаҳои мушаххас дошта бошанд. Мутахассисони салоҳиятнок ба ширкатҳо имкон медиҳанд, ки дар бозори рақобатпазир бартарӣ дошта бошанд ва ба ҳадафҳои худ бирасанд.

Хулоса, салоҳиятнокӣ маҷмӯи донишҳо, қобилиятҳо ва малакаҳоест, ки ба мутахассис имкон медиҳанд, ки дар вазъиятҳои гуногун самаранок амал намояд, мушкилотро ҳал кунад ва ба натиҷаҳои мушаххас ноил шавад. Салоҳиятнокӣ омили муҳими муваффақияти мутахассис дар ҷомеаи муосир ба ҳисоб меравад ва ба ӯ имкон медиҳад, ки дар фаъолияти касбӣ ва шахсӣ ба қуллаҳои баланд бирасад.

Муаллифон сифатҳои зарурии мутахассисони муосирро, аз қабили мустақилият, масъулият, ташаббускорӣ, қобилияти ҳалли мушкилот, истифодаи дониш дар вазъиятҳои нав, азхудкунии донишҳои нав ва қабули қарорҳоро қайд мекунанд. Илова бар ин, муҳимияти истифодаи технологияҳои иттилоотӣ-коммуникатсионӣ ва ташаккули салоҳияти компютерӣ дар тайёр кардани мутахассисон таъкид мешавад.

Дар ҷаҳони муосир, ки бо суръати баланди тағйирот ва рақобати шадид тавсиф мешавад, мутахассисон бояд қодир бошанд, ки ба шароитҳои нав зуд мутобиқ шаванд, мустақилона фикр кунанд ва қарорҳои масъулиятнок қабул кунанд. Ин сифатҳо имкон медиҳанд, ки онҳо дар ҷои кор самараноктар бошанд ва ба рушди соҳаи худ саҳм гузоранд.

Масъулият яке аз сифатҳои муҳимтарини мутахассис аст. Шахси масъул барои рафтори худ ҷавобгар аст, вазифаҳои худро сари вақт ва босифат иҷро мекунад ва оқибатҳои қарорҳои худро дарк мекунад. Масъулият ба мутахассис имкон медиҳад, ки эътимоди ҳамкорон ва роҳбариятро ба даст орад ва дар коллектив мавқеи худро мустаҳкам намояд.

Ташаббускорӣ низ барои мутахассиси муосир аҳамияти калон дорад. Ташаббускорӣ ба мутахассис имкон медиҳад, ки потенсиали худро пурра амалӣ созад ва ба дастовардҳои назаррас ноил гардад.

Истифодаи технологияҳои иттилоотӣ-коммуникатсионӣ ва салоҳияти компютерӣ дар шароити муосир барои мутахассисон ҳатмӣ аст. ТИК имкон медиҳад, ки мубодилаи иттилоот суръат бахшида, автоматикунонии равандҳои корӣ таъмин карда шавад ва дастрасӣ ба маълумоти зарурӣ осон гардад. Мутахассисе, ки салоҳияти компютерии хуб дорад, метавонад аз ин имкониятҳо самаранок истифода барад ва дар фаъолияти касбии худ ба натиҷаҳои беҳтарин ноил шавад.

Таҳлили таснифотҳои гуногуни салоҳиятнокии асосӣ имкон медиҳад, ки ҷанбаҳои муҳими онро муайян созем:

Истифодаи самараноки қобилиятҳо: Ин маънои онро дорад, ки шахс бояд қобилияти худро барои таъмини самаранокии фаъолияти таълимӣ дуруст истифода барад.

Такмили доимӣ: Шахс бояд мустақилона ва пайваста сатҳи дониш, маҳорат ва қобилиятҳои худро такмил диҳад, то барои иҷрои вазифаҳои гуногун омода бошад.

Мустақилият ва ҳалли мушкилот: Ин ҷанба ба қобилияти шахс дар ҳалли мустақилонаи масъалаҳои таълимӣ ишора мекунад.

Ҳамкорӣ: Муҳим аст, ки шахс дар муҳити омӯзиш бо ҳамсинфон фаъолона ҳамкорӣ намояд ва масъалаҳои гуногуни таълимиро бо онҳо муҳокима кунад.

Ҳамгиройӣ ва сафарбаркунӣ: Шахс бояд қодир бошад, ки дониш, маҳорат, таҷриба ва қобилиятҳои худро барои ҳалли вазифаҳои муҳим муттаҳид ва сафарбар созад.

Худтанзимкунӣ ва худбаҳодиҳӣ: Рушди қобилияти худтанзимкунӣ ва худбаҳодиҳӣ ба шахс имкон медиҳад, ки ба вазъияти тағйирёбанда мутобиқ шавад.

Ҳамин тариқ, салоҳиятнокӣ ин маҷмӯи салоҳиятҳои асосӣ ва умумифарҳангӣ мебошад, ки ба амалӣ намудани фаъолияти асосӣ мусоидат намуда, самаранокии онро таъмин менамояд.

Мазмуну мундариҷаи мафҳум ва сохтори салоҳиятҳои аосӣ имконият медиҳад чунин шуморид, ки ташаккул ва инкишофи он дар раванди таълим ба миён меояд. Чунин муносибат марҳилаҳои ташаккул ва инкишофи салоҳиятҳои аосиро дар раванди маълумоти аосӣ муайян менамояд.

В.Д. Шадриков ва Э.Ф. Зеер чунин мешуморанд, ки азхудкунии фаъолият дар он маъно иловагӣ ба ҳисоб намеравад, ки дар аввал танҳо унсурҳои алоҳидаи он ташаккул меёбанд ва сипас унсурҳои дигари он ташаккул меёбанд [45, С. 6]. Мувофиқ ба ин консепсия фаъолият ба таври умумӣ шакл мегирад, лекин танҳо рушди як қатор унсурҳои он ба инкишофи дигар унсурҳо ва умуман система мусоидат менамояд.

Дар асоси консепсияи мазкур метавон қайд намуд, ки салоҳияти асосӣ ба таври мустақил бо истифодаи технологияҳои муосири таълимӣ ва иттилоотӣ дар фанни алоҳида ташаккул намеёбад. Ташаккули салоҳиятҳои асосӣ, мукамаалгардии минбаъдаи он дар доираи тамоми фанҳо дар раванди таҳсилоти асосӣ бо назардошти алоқаҳои байнифаннӣ амалӣ мегардад.Чунин муносибат имконият медиҳад, ки марҳилаҳои ташаккул ва инкишофи салоҳитяҳои асосӣ, бо назардошти он, ки рушди ҳар як унсури он дар давраи алоҳида боиси рушди унсурҳои дигари салоҳияти асосӣ мегардад, ҷудо намуд.

Дар асоси таҳлилҳо метавон марҳилаҳои зерини ташаккул ва инкишофи салоҳиятҳои асосиро ҷудо намуд:

- марҳилаи ташхисӣ: дар ин марҳила муайян карда мешавад, ки то чӣ андоза хонанда малакаҳои умумитаълимиро азхуд кардааст, ки барои азхудкунии салоҳиятҳои асосӣ заруранд. Инчунин, ҳавасмандӣ, арзишҳо ва ҳадафҳои таълимии хонанда ташхис карда мешаванд. Ғайр аз ин, хусусиятҳои фардии хонанда, ки ба самаранокии фаъолияти таълимӣ таъсир мерасонанд, муайян карда мешаванд;

- марҳилаи ангезавӣ-арзишӣ: дар ин марҳила ҳавасмандӣ ба гирифтани маълумоти асосӣ ташаккул ва рушд меёбад. Ҳамчунин, муносибати арзишӣ ва маънодор ба таълимоти асосӣ ташаккул меёбад, яъне хонанда бояд дарк кунад, ки чаро ин таълимот барои ӯ муҳим аст ва чӣ гуна он ба ҳаёти ӯ таъсир мерасонад;

- марҳилаи назариявӣ: ташаккули системаи донишҳо, маҳорати амалӣ, ки самаранокии салоҳиятҳои асосиро таъмин менамоянд;

- марҳилаи амалӣ: истифодаи дониш, маҳорат, амалҳо дар таълим ва ҳолатҳои таълимию асосӣ ва ғайримуқаррарӣ.

Қайд намудан зарур аст, ки ташаккули салоҳиятҳои асосӣ аз ташхис ва таҳлили донишҳо, маҳорат, қобилият ва инчунин талаботҳову имконияти хонанда оғоз мегардад. Номуваффақии хонанда дар азхудкунии салоҳиятҳо одатан аз сатҳи пасти ҳавасмандӣ, ҷой надоштани хоҳиши устувори бадастории малакаву маҳорати муайян бармеояд. Аз ин хотир, метавон қайд намуд, ки ташаккули салоҳиятҳои асосӣ хонандагон аз системаи ҳавасу шавқмандӣ бармеояд.

Марҳилаи мундариҷавӣ ва амалӣ ба ташаккули системаи донишҳо, маҳорат, амалҳо дар доираи салоҳиятҳои мушаххаси ба фанни мушаххас дар асоси алоқаҳои байнифаннӣ равона карда шудаанд. Дар барномаҳои корӣ омӯзгорон ба донишҳо ва малакаҳои мавҷуда, ки дар марҳилаи тайёрии умумии таълимӣ ташаккул ёфтаанд ё ба дигар фанҳо такя намуда, алоқаи мавзуъҳои алоҳидаро нишон медиҳанд ва бо ин васила салоҳиятҳоро бо дигар фанҳо ташаккул менамоянд. Инчунин, дар барномаҳои корӣ муайян

карда мешавад, ки кадом донишҳо, малака, маҳорат бояд пас аз омӯхтани фанни мазкур ташаккул ёбанд.

Таҳлилҳо нишон медиҳанд, ки дар педагогика то ба имрӯз муносибат ва механизми ягонаи баҳогузории сатҳи ташаккули салоҳият ва салоҳиятнокии асосӣ пешниҳод нагардидааст. Як қатор муаллифон, ба монанди Н.В.Пахаренко ва И.Н.Золников, душворӣ ва мураккабӣ дар баҳогузории сатҳи ташаккули салоҳият дар он аст, ки салоҳият ҳамчун ҷамъи донишҳо ва маҳорату малакаи фаннӣ тасниф карда намешавад [98, С. 310].

Масъалаи муайян намудани нишондиҳандаҳои салоҳияти асосӣ ва сатҳҳои рушди он аз тарафи муаллифони мухталиф баррасӣ шудааст, ки боиси ташаккули муносибатҳои мухталифи омӯзиши масъалаи мазкур гардидааст. Дар ин самт метавон таҳқиқотҳои И.Ф.Исаев, Т.В.Макарова, А.А. Реанро махсусан қайд намуд, ки дар муайян намудани сатҳи ташаккули салоҳияти асосӣ аз нишондиҳандаҳои мухталиф истифода намудаанд.

Дар консепсияи В.Д.Шадрикова сатҳи ташаккули салоҳиятҳои асосро пас аз омӯзиши фанни алоҳида баҳогузорӣ намудан ғайриимкон аст, зеро дар доираи ин консепсия, омӯзиши як фан барои ташаккули унсурҳои дигари салоҳияти асосӣ ҳамчун замина баромад менамояд.

Л.Ф.Спирин механизми панҷзинавии баҳогузории ташаккули қобилият ва маҳорати касбиро пешниҳод менамояд: сатҳи токасбият, сатҳи азхудкунии ибтидоии маҳорат ва қобилият, сатҳи ташаккули маҳдуди қобилият ва маҳорат, сатҳи ташаккули кофии қобилият ва маҳорат, сатҳи соҳибии бомуваффақи амалҳои касбиву педагогӣ. О.В.Лебедева дар таҳқиқоти худ ҳаракати мутахассиси ояндаро дар раванди ташаккули салоҳияти асосӣ аз сатҳи эмпирикӣ то сатҳи эҷодӣ исбот намудааст.

Сатҳи эмпирикӣ сатҳи ҷамъи донишҳоро тасниф менамояд, лекин дар фаъолияти амалӣ, талаботи роҳбарият, тавсияҳо ва дастурамал дорои мустақилияти кофӣ нест. Инчунин дар сатҳи ибтидоӣ зоҳир намудани мустақилияти қобилияти таҳлил ва бунёди раванд мавҷуд набуда, дар ҳалли вазифаҳои таълимӣ-асосӣ ба асоснокнамоии назариявӣ такя карда мешавад.

Дар сатҳи бунёдӣ, мутахассиси оянда дарки мақсади амалҳои худро нишон медиҳад, натиҷаҳоро ба нақша мегирад, шароити иҷроиши амалҳоро интихоб менамояд, лекин тамоми амалҳоро дар асоси тавсияҳо иҷро менамояд. Дар сатҳи эҷодӣ бошад, хонанда ҳамчун бунёдгари мустақили раванд баромад менамояд, ки мустақилона қарор қабул намуда, дар фаъолияти амалӣ, аз он ҷумла дар фаъолият тамоми мушкилотҳои пайдошударо ҳал менамояд [86, С. 37-74].

Ҳамин тариқ, салоҳияти асосӣ, ҳамчун сифати интегративии шахсии хатмкунанда мебошад, ки ба амалӣ намудани нерӯи худ дар фаъолияти асосӣ омода аст. Дар сохтори салоҳият мо унсурҳои ҳавасмандгардонӣ-арзишӣ, маърифатӣ, фаъолиятӣ, шахсиятӣ ва рефлексивиро ҷудо менамоем. Бо назардошти мавҷудияти тайёрииояндаи тахассусӣ метавон пешниҳод намуд, ки унсурҳои номбаршуда ба сохтори ноустувори салоҳият-мансубанд, унсури тағйирёбанда метавонад мундариҷаи ихтисос ва хусусиятҳои шахсии хонандаро пурра намояд.

Албатта, нишондиҳандаи муҳимтарини салоҳияти асосии хонанда қобилияти мустақилона ҳал кардани мушкилоте мебошад, ки бо шароити фаъолияти воқеӣ муайян карда шудааст. Самаранокии ташаккули салоҳияти асосӣ дар маҷмӯъ ва тамоми унсурҳои таркибии он бо мавқеи субъективии хонанда муайян карда мешавад, зеро фаъолнокӣ, ҳавасмандӣ, мутамарказии хонанда омили асосии муваффақият аст. Арзиши муайянкунандаи мавқеи субъективии хонанда дар таҳсилоти умумӣ фаъолияти мустақилонаи маърифатии хонанда мебошад. Фаъолсозӣ ва ҳавасмандкунии маърифатии мустақили хонандагон, пеш аз ҳама, дар доираи кори мустақилона самти афзалиятноки модернизатсияи раванди таълим дар муассисаҳои таҳсилоти миёнаи умумӣ мебошад.

Ҳар як навъи салоҳият қобилияти мутахассисро дар мустақилона гузоштан ва ҳалли вазифаҳои таълимӣ, маърифатӣ ва асосӣ тасниф менамояд. Мувофиқи ҳуҷҷатҳои меъёрӣ раванди таълим дар муассисаҳои таҳсилоти миёнаи умумӣ бояд ба корҳои мустақилонаи хонандагон равона карда шавад,

зеро хонанда дар шароити имрӯза на танҳо бояд дорои маҷмӯи муайяни донишҳо, маҳорат ва малака бошад, балки ба мустақилона қабул намудани қарор, ба даст овардани донишҳои иловагӣ, дар раванди тамоми фаъолият минбаъда тайёр бошад.

Кори мустақилонаи хонанда ҳамчун асоси ташаккули салоҳияти асосии мутахассисони оянда баррасӣ карда мешавад. Дар стандартҳои давлатӣ нақши кори мустақилонаи хонандагон махсусан қайд карда мешавад. Қайд намудан зарур аст, ки дар стандартҳои пешина кори мустақилонаи таълимӣ пас аз корҳои дуюминдараҷа ҳисобида мешуд, лекин дар стандартҳои имрӯза миқдори вақти фаъолияти мустақилона мувофиқ аст.

Ба миқдори зиёди таҳқиқотҳои педагогӣ оид ба мушкилоти ташкил ва мазмуну мундариҷаи корҳои мустақилонаи хонандагон муносибати ягонаи дидактикӣ ва ташкилии моҳияти ин раванд то ба имрӯз пешниҳод нагардидааст. Ба ин нигоҳ накарда нақш ва аҳамияти кори мустақилона дар тайёрнамоии мутахассисони оянда бузург аст.

Дар таҳқиқотҳои Н.В.Соловова ва О.Ю.Калмикова шаклҳо ва навъҳои мухталифи вазифаҳо барои корҳои мустақилонаи хонандагон пешниҳод карда мешавад. Муаллифон вазифаҳоро аз рӯи мақсадҳои дидактикӣ навъбандӣ намудаанд: азхудкунии донишҳо, мустаҳкам ва банизомдарории донишҳо, ташаккули маҳорат, ташаккули салоҳият ва салоҳиятнокӣ.

Ба гурӯҳи аввали шаклҳои кори мустақилона муаллифон кор бо китобҳои дарсӣ, адабиёти иловагӣ, санадҳои меъёрӣ ва қонунгузорӣ, сабтҳои аудио ва видео, мақолаҳои касбиро дохил намудаанд. Ба хонандагон тартиб додани нақша, диаграмма, ҷадвали муқоисавӣ, корҳои ҷустуҷӯӣ бо захираҳои электронии иттилоотӣ ва захираҳои интернети пешниҳод карда мешавад.

Ба гурӯҳи дуюми вазифаҳо барои корҳои мустақилона оид ба мустаҳкам ва банизомдарории донишҳо чунин шаклҳои корҳои мустақилона пешниҳод карда шудааст: коркарди конспекти лексия, мақолаҳо; коркарди нақшаҳо, ҷадвалҳо, кроссвордҳо барои банизомдарории маводи таълимӣ; иҷро намудани вазифаҳои тестӣ; ҷавоб ба саволҳои назоратӣ; тартиб додани

номгӯи сарчашмаҳо, аз он ҷумла захираҳои электронӣ оид ба мавзӯи омӯзишӣ; кор бо барномаҳои компютерӣ ва ғайраҳо.

Ташаккули малакаҳо дар ҷараёни кори мустақилона ҳангоми иҷрои вазифаҳо ва машқҳои сатҳҳои гуногуни мураккабӣ имконпазир аст; сохтани ҷадвалҳо, нақшаҳо, диаграммаҳо; иҷрои корҳои ҳисоббарорӣ ва графикӣ; омода кардани рӯзнома, муаррифии электронӣ, вебсайт, намоиши телевизионӣ, намоишгоҳ; татбиқи лоиҳаҳо, тарҳҳо; тартиб додани ёддоштҳо, тавсияҳо, маслиҳатҳо, рамзҳо, шарҳҳо ва ғайра.

“Ташаккули салоҳиятҳо дар раванди корҳои мустақилонаи хонандагон, дар ҳолати иҷроиши вазифаҳои зерин имконпазир аст: навиштани эссе; тартиб додани хабарҳои мавзуӣ ба семинар, гузориш дар конференсия; иҷро намудани рефератҳо; ҳалли вазифаҳои таълимӣ; иштирок дар бозиҳои мухталиф; иштирок дар конфронсҳои омӯзишӣ ва илмиву таълимӣ; лоиҳакашӣ ва моделсозии навъҳои гуногуни фаъолияти асосӣ, корҳои таҷрибавӣ; таҳлили мунтазами инъикос намудани малакаи асосӣ тавассути барномаҳои аудио, видео ва таҳлили компютерии семинарҳои электронӣ; таҳияи лоиҳаҳо ва мақолаҳо” [64, С. 88].

“Хонандаи салоҳиятнок ин на танҳо хонандаест, ки воситаҳои фаъолияти асосиро медонад ва истифода менамояд, ин ҳамон нафарест, ки ба ҳалли мустақилонаи проблемаҳо дар шароит ва вазъияти нав омода аст, дар ин самт имкониятҳои мухталифро дар ҷустуҷӯи мушкилот ва тақвияти илмӣ истифода менамояд” [46, С. 45].

Ҳамин тариқ, метавон як қатор идеяҳоро таъкид намуд, ки ба ташаккули самараноки салоҳият мусоидат менамоянд ва имконият медиҳанд, ки мақсадҳои зерин ба даст оварда шаванд:

- интегратсияи натиҷаҳои мухталифи таълим ва худомӯзӣ дар ҳалли мушкилоти ҷойдошта;
- ташаббускорӣ, худинкишофёбӣ, худназоратнамоӣ;
- самтгирӣ ба дурнамои мақсадҳои шахсӣ.

Мувофиқи ин идеяҳо шароити психологӣ ва дидактикии ташаккули салоҳиятҳои умумӣ ҷудо карда мешавад. Қайд намудан зарур аст, ки ин шароитҳо ташаккул ва инкишофи тамоми унсурҳои салоҳиятро дарбар мегиранд.

Ба шароити психологии ташаккули салоҳиятҳои умумӣ, пеш аз ҳама, ҳавасмандии хонанда нисбат ба азхудкунии салоҳиятҳо дохил мешавад. Маҳз ҳавасмандӣ ҳамчун талаботи даркгардидаи шахсият фаъолнокии ӯро дар ин раванд таъмин менамояд. Қайд намудан зарур аст, ки ҳавасмандӣ ба ҳар як марҳилаи ташаккули салоҳиятҳо аз нуқтаи назари шахсӣ бармеояд.

Арзиши шахсӣ ё касбии салоҳият доштан яке аз ангезаҳои дохилии маънофар ба ҳисоб меравад, ки ба бадастории натиҷаи дилхоҳ дар фаъолияти муайян мусоидат менамояд. Дар аввал аҳамияти шахсӣ ё касбии ташаккули салоҳияти мушаххасро дар фаъолияти таълимӣ омӯзгор шарҳ медиҳад, сипас ин амалро бояд худи хонандагон ба сомон расонанд. Таҳлилҳо нишон медиҳанд, ки дар муассисаҳои таҳсилоти миёнаи умумӣ ангезандаи аҳамияти касбии донишҳо ва воситаҳои фаъолият бартарӣ дорад. Махсусан, аҳамияти қобилият ва маҳорати иттилоотӣ бузург аст, зеро онҳо барои ҳар як навъи фаъолият зарур ва ҳатмӣ ба ҳисоб меравaнд.

Раванди ташаккули салоҳиятҳоро ҳамчун падидаи ягонаи педагогӣ баррасӣ намуда, шароити дидактикии ташкили раванди ташаккули салоҳиятҳоро муайян менамоем:

- мақсадгузории салоҳиятиву самтгирӣ: бо мақсади таълими фан бояд мақсади ташаккули салоҳиятҳои умумӣ ворид карда шавад;

- коркарди барномаи ташаккули салоҳиятҳо, ки мазмуну мундариҷаи он бояд вариантивӣ ва гуногунсатҳа бошад;

- диққати асосӣ ба ташаккули салоҳиятҳои алоҳида аз таркиби салоҳиятҳои умумӣ дар омӯзиши фанҳои мушаххас бояд бо назардошти хусусияти соҳа ба роҳ монда шавад;

- дар қисмати тартиботӣ бояд ба кори мустақилонаи хонандагон ва методҳои фаъоли таълим – методҳои проблемавӣ, гуфтугӯӣ ва ҷустуҷӯӣ диққат дода шавад;

- бунёди муҳити иттилоотии таълим, ки барномаи ташаккули салоҳият, хазинаи китобхонавӣ, шабакаи дохилӣ, захираҳои шабакавии интернетро муттаҳид менамояд, мақсаднок аст;

- коркарди нишондиҳандаҳо ва сатҳҳои ташаккули салоҳиятҳои умумӣ барои тасҳеҳи раванд ва муайян намудани самаранокии он зарур аст.

Дар раванди ташаккули салоҳияти касбии хонанда шароити педагогӣ муҳим ба ҳисоб меравад. Хусусияти мафҳуми “шароити педагогӣ” дар он зоҳир мегардад, ки он тамоми унсурҳои раванди таълим ва тарбия - мақсад, мазмуну мундариҷа, методҳо, шакл ва воситаҳоро дарбар мегирад.

В.И.Андреев чунин мешуморад, ки: “Шароити педагогӣ ин ҳолати раванди таълим, ки натиҷаи интихоби мақсаднок, бунёд ва истифодаи унсурҳои мундариҷавӣ, методҳо ва инчунин шаклҳои ташкилии таълим барои бадастории мақсадҳои муайяни дидактикӣ аст, ба ҳисоб меравад. Шароити педагогӣ - ин шарти зарурӣ аст, ки бевосита раванди таълимро таъмин менамояд” [6, С. 58].

Дар асоси таҳлили адабиёти илмӣ-педагогӣ ва таҳлили амалияи раванди таълим, шароитҳои педагогӣ, ки раванди ташаккули салоҳияти асосии хонандагонро таъмин менамояд, муайян карда шудаанд. Яке аз шароитҳои муҳими педагогӣ - истифодаи технологияи таълими модулӣ ба ҳисоб рафта, омили калидии ташаккули мутахассиси рақобатпазир ба мебошад.

Таҳсилоти модулӣ ин системаи машғулиятҳои таълимӣ-амалӣ ба ҳисоб меравад, ки дар асоси принсипҳои ҳамгироӣ бунёд гардида, имконияти бадастории ташаккули салоҳияти хонандагонро бо сарфи ками саъйу кӯшиши ҷисмонӣ ва психикӣ аз ҳисоби чандирии ташкил намудани раванди таълимӣ ва таъминоти методии он таъмин менамояд.

Модули таълимиву методӣ дар ҷанбаи ташкилӣ аз бахшҳо иборат аст: бахши даромад, бахши иттилоот, бахши умумӣ, бахши баромад. Ҳар як бахш

дорои мазмуну мундариҷа ва таъиноти худ мебошад. Дар натиҷаи назорат омӯзгор ҷадвали ҷамъбастии камбудиву норасоиҳои таълимиро тартиб медиҳад ва бо хонандагон корҳои инфиродӣ ва машваратиро муайян менамояд.

Чунин муносибат имконият медиҳад, ки мушкилоти таълимӣ ошкор карда шаванд, ки ба таври мусбӣ ба сифати дониш ва муваффақият таъсир расонида, имконият медиҳад, ки раванди ташаккули салоҳиятҳои умумӣ махсус идора карда шавад. Чӣ тавре ки қайд намудем, шаклҳои инфиродӣ ва машваратии кор ҷудо карда мешавад. Дар машваратҳо омӯзгор ҳаҷми вазифаҳои таълимиро, ки хонандагон бояд иҷро намоянд, хабар медиҳад.

Унсури дигар - бахши иттилоотӣ ба ҳисоб меравад, ки асоснокнамоии идеяи асосии модули таълимӣ-методӣ, муайян намудани мақсади фаъолияти таълимӣ аз тарафи хонанда дар доираи мақсади ҳамгироишуда, гузориши мушкилотӣ таълимӣ, бунёди вазъияти проблемавӣ, муайян намудани сатҳи даркнамоии назариявии хонандагон, ислоҳи раванди таълимиро дарбар мегирад. Дар доираи ин унсур чунин шаклҳои кор, ба монанди лексияҳои хулосавӣ, шаклҳои инноватсионии машғулиятҳо, машваратҳои мавзуӣ мавриди истифода қарор дода мешавад.

Бахши иттилоотӣ бо назорати ҷорӣ ба итмом мерасад, ки мақсади он санҷиши сатҳи назариявии дарки вазъияти проблемавӣ аз ҷониби хонанда ба ҳисоб меравад. Камбудиҳои ошкоргардида дар назария ба ҷадвали ташхисӣ бо назардошти ислоҳи раванди таълимӣ дар бахши умумӣ ворид карда мешавад, инчунин корҳои мустақилонаи инфиродии хонандагон нисбати бартараф намудани камбудиҳои ҷойдошта пешниҳод карда мешавад.

Дар бахши умумӣ баромад ба сатҳи амалӣ, ҳалли мушкилот, дарки эҷодии шахсии мушкилот, ворид намудани он ба асоси таҷрибаи хусусии субъект, ташаккули салоҳиятҳои калидӣ амалӣ мегардад. Дар ин бахш шаклҳои зерини кор истифода карда мешаванд: корҳои мустақилонаи эҷодии хонандагон, фаъолияти амалӣ, семинарҳо, корҳои лабораторӣ, корҳои амалӣ дар истеҳсолот, тренингҳо. Дар ин марҳила мақсади асосӣ - ҷалби ҳар як

хонанда ба ҷустуҷӯи фаъоли эҷодии ҳалли мушкилот ҷамъи тамоми корҳои пешина, самтгирии он ба бунёди маҳсули мушаххаси эҷодӣ ва истеҳсолӣ ба ҳисоб меравад.

Шакли фаъоли ташаккули салоҳиятҳо дар доираи ин марҳила корҳои лоиҳавӣ ба ҳисоб меравад. Корҳои лоиҳавӣ ба хонандагон имконияти зоҳир намудани донишҳоро дар бунёди лоиҳаи мушаххас пешниҳод карда, онҳоро дар ҳалли мустақилонаи мушкилотӣ пайдошуда мусоидат менамояд.

Бахши мазкур бо назорати ҷорӣ ба итмом мерасад, ки мақсади он дар санҷиши сатҳи амалии азхудкунии мушкилот зоҳир мегардад. Дар ин марҳила ба хонандагон корҳои амалӣ пешниҳод карда мешавад, ки баҳогузории онҳо имконият медиҳад, ки сатҳи ташаккули салоҳиятҳои муайян карда шавад.

Назорати охирин аз назорати ҷамъбастӣ ва ҳисобот иборат аст. Ин як навъ рафтори коллективонаи натиҷаҳои фаъолияти таълимӣ, таҳлили дастовардҳо ва камбудиҳо, инчунин вақти хубтаҳлилнамоии ҳар як хонанда ба ҳисоб меравад.

Дар бахши баромад ҷадвали ташхисии сатҳи ташаккули салоҳиятҳои асосии хонандагон тартиб дода мешавад. Чунин муносибат ба хонандагон ва омӯзгорон имконият медиҳад, ки раванди ташаккули салоҳиятҳоро мушоҳида намоянд. Дар мундариҷаи ин технологияи педагогӣ шаклҳои мухталифи фаъол ва методҳои таълим таҷассум ёфтаанд.

Шароити дигари педагогӣ - муносибати ҳавасмандиву арзишии хонандагон-хонандагони оянда оянда ба фаъолияти мустақили таълимиву маърифатӣ дар раванди омодагӣ ба ҳисоб меравад. Амалӣ намудани ин шароити педагогӣ дар ташкил намудани намоишҳо, ки дар онҳо саҳмгузориҳо, дастовардҳо, натиҷаи фаъолияти таълимӣ-маърифатии хонандагон; ташкил ва гузаронидани озмунҳои маҳорат дар байни хонандагон ифода мегардад.

Муносибатҳои устувори ҳавасмандиву арзишии хонандагон ба фаъолияти мустақилонаи таълимиву маърифатӣ дар раванди тайёрӣ бо саъйу

кӯшиш ба азхудкунии дониш ва таҷриба, хоҳиши машғул шудан ба фаъолият дар оянда, худинкишофдиҳӣ, мукаммал намудани маҳорат ва малака тасниф карда мешавад.

Баланд бардоштани салоҳиятнокии омӯзгорон шароити дигари педагогӣ ба ҳисоб меравад. Яке аз воситаҳои баланд бардоштани салоҳиятнокии касбиву методии ҳайати омӯзгорон оид ба ташаккули салоҳиятҳои асоси хонандагон ворид намудани технологияҳои самараноки баҳогузории омӯзгорон ба ҳисоб меравад. Дар ин самт барои баҳодиҳӣ иштироки омӯзгорон дар фаъолияти илмӣ-таҳқиқотӣ, дастовардҳои хонандагон, маҳорати педагогӣ ва методӣ, системаи маҷмуаҳои таълимиву методӣ ва дастовардҳои омӯзгор истифода шуданд.

Барои баҳодиҳӣ ба иштироки омӯзгорон дар фаъолияти илмӣ-таҳқиқотӣ, дастовардҳои хонандагон, маҳорати педагогӣ ва методӣ, системаи маҷмуаҳои таълимиву методӣ ва дастовардҳои омӯзгор истифода шуданд. Ин меъёрҳо имкон медиҳанд, ки сатҳи касбият ва саҳми ҳар як омӯзгор дар рушди муассисаи таълимӣ ба таври ҳаматарафа муайян карда шавад. Раванди баҳодиҳӣ мунтазам гузаронида шуда, натиҷаҳои он барои такмили фаъолияти омӯзгорон ва баланд бардоштани сифати таълим истифода мешаванд.

Хулоса, дар шароити имрӯза, дар асоси муносибати босалоҳият ба таълим, масъалаи таснифоти мафҳумҳои “салоҳият” ва “салоҳиятнокӣ” ба миён омадааст. Салоҳият ҳамчун қобилият ва омодагии шахсият ба фаъолияти бомуваффақи маҳсулнок, ки дар донишҳо ва таҷриба асос ёфтааст, баррасӣ карда мешавад. Салоҳиятнокӣ бошад, ҳамчун сифатҳои аллакай ташаккулёфтаи шахсият, ҳамчун “барнома” фаҳмида мешавад, ки дар асоси он салоҳият рушд менамояд. Салоҳиятнокӣ нисбат ба салоҳият васеъ буда, маҷмӯи сифатҳои шахсиро пешниҳод менамояд, ки аз таҷрибаи фаъолияти шахс дар соҳаи муайян бармеояд ва амалӣ гардидани салоҳиятро таъмин менамояд.

Дар психология ва педагогикаи муосир масъалаи мукаммал намудани салоҳиятҳои асосии хонандагон муносибати гуногунсамтаро талаб менамояд.

Салоҳият хусусияти интегративӣ дошта, динамика ва гуногунмаъногии он мураккабӣ ва мухталиф будани натиҷаи онро муайян менамояд. Ташаккули салоҳиятҳои умумифарҳангӣ ва асоси хонандагон аҳамияти таҳқиқи назариявӣ ва амалиро доро мебошад.

Салоҳият омили рақобатпазирӣ, мобилият ва сатҳи баланди фаъолият буда, системаи донишҳо, қобилият ва маҳорат, ташаккули ҷаҳонии дохилии шахсиятро дар бар мегирад. Салоҳият ҳамчун хусусияти интегралӣ ва серҷанбаи шахсияти мутахассис сифати баланди фаъолияти меҳнатиро дар асоси донишҳо, қобилият ва донистани воситаҳои иҷроиши фаъолият таъмин менамояд.

Ташаккули салоҳиятҳои асосӣ дар доираи тамоми фанҳо дар раванди таҳсилоти умумӣ бо назардошти алоқаҳои байнифаннӣ амалӣ мегардад. Чунин муносибат имконият медиҳад, ки марҳилаҳои ташаккул ва инкишофи салоҳиятҳои асосӣ ҷудо карда шавад.

Дар қаринаи таҳсилоти муосир, салоҳиятҳо на танҳо маҷмӯи донишҳо ва малакаҳо, балки қобилияти истифодаи онҳо дар шароитҳои гуногуни ҳаётӣ ва касбӣ мебошанд. Таъкид ба ташаккули салоҳиятҳои асосӣ дар барномаҳои таълимӣ аз он шаҳодат медиҳад, ки таҳсилот набояд танҳо ба азхудкунии иттилоот маҳдуд шавад, балки бояд фардро барои муваффақият дар ҷаҳони мураккаб ва зудтағйирёбанда омода созад.

Дар раванди ташаккули салоҳиятҳои асосӣ, муҳим аст, ки усулҳои фаъоли таълим истифода шаванд, ки хонандагонро ба ҳалли мушкилоти амалӣ ҷалб мекунанд. Ин усулҳо метавонанд дар бар гиранд корҳои лоиҳавӣ, таҳлили ҳолатҳо, бозиҳои нақшӣ ва дигар шаклҳои ҳамкорӣ, ки ба хонандагон имкон медиҳанд донишҳои худро дар амал татбиқ намуда, малакаҳои ҳалли мушкилотро инкишоф диҳанд.

Ташаккули салоҳиятҳои умумифарҳангӣ, аз қабили муошират, ҳамкорӣ, худтанзимкунӣ ва масъулиятнокӣ, дар тамоми фанҳои таълимӣ муҳим аст. Ин салоҳиятҳо ба хонандагон имкон медиҳанд, ки дар гурӯҳҳо кор кунанд,

фикру ақидаҳои худро баён кунанд, мушкилотро ҳал намоянд ва барои қарорҳои худ масъулият дошта бошанд.

Бо дарназардошти аҳамияти салоҳиятҳои асосӣ дар таҳсилоти муосир, омӯзгорон бояд дар ин самт омода бошанд. Ин омодагӣ бояд фаҳмиши амиқи назарияи салоҳиятҳо, малакаҳои истифодаи усулҳои фаъоли таълим ва қобилияти арзёбии ташаккули салоҳиятҳои хонандагонро дар бар гирад. Илова бар ин, муҳим аст, ки омӯзгорон худашон намунаи салоҳиятнокӣ бошанд ва барои рушди касбии худ пайваста кӯшиш кунанд.

1.2. Хусусиятҳои дидактикии ташаккули салоҳиятҳо дар раванди таълим бо истифода аз технологияҳои иттилоотӣ-коммуникатсионӣ

Имрӯз технологияҳои иттилоотӣ-коммуникатсионӣ ба рушди ҷомеа таъсири калон мерасонанд ва дар тамоми соҳаҳои фаъолияти инсон ҷорӣ шудаанд. Онҳо ҷараёнҳои иттилоотиро дар ҷомеа паҳн мекунанд ва фазои глобалии иттилоотиро ташаккул медиҳанд. Компютеркунонии таҳсилот як қисми муҳими ин равандҳост, аммо хонандагон асосан технологияҳои иттилоотиро барои вақтхушӣ истифода мебаранд, ки ангезаҳои маърифатӣ ва таълимӣ дар ҷои аввал нестанд.

Дар шароити муосир, истифодаи самараноки ТИК дар раванди таълим зарурати муҳим ба ҳисоб меравад. Таҳқиқотҳо нишон медиҳанд, ки ҷорӣ намудани ТИК ба таври назаррас метавонад сифати таълимро баланд бардорад ва шавқу ҳаваси хонандагонро нисбат ба омӯзиш зиёд намояд. Аммо, мушкилоти асосӣ дар он аст, ки аксарияти хонандагон ТИК-ро на ҳамчун воситаи таълим, балки ҳамчун василаи фароғат истифода мебаранд.

Барои ҳалли ин мушкилот, зарур аст, ки усулҳои таълим таҷдиди назар карда шаванд ва ба истифодаи ТИК дар раванди таълим диққати ҷиддӣ дода шавад. Масалан, истифодаи платформаҳои таълимии интерактивӣ, барномаҳои таълимии мултимедиявӣ ва захираҳои онлайнии таълимӣ метавонад раванди омӯзишро ҷолибтар ва самараноктар гардонад. Ғайр аз ин, омӯзгорон бояд малакаҳои заруриро барои истифодаи самараноки ТИК дар

раванди таълим дошта бошанд ва ба хонандагон дар ин самт роҳнамоӣ кунанд.

Ҳамзамон, муҳим аст, ки масъалаи бехатарии иттилоотӣ ва истифодаи дурусти ТИК дар байни хонандагон таблиғ карда шавад. Хонандагон бояд дарк кунанд, ки ТИК на танҳо воситаи фароғат, балки инчунин манбаи иттилооти муҳим ва воситаи муошират аст. Аз ин рӯ, онҳо бояд истифодаи масъулона ва бошууронаи ТИК-ро омӯзанд.

Дар ҷамъбаст, бояд қайд кард, ки ТИК дорои потенсиали бузург барои рушди соҳаи таҳсилот аст. Аммо, барои истифодаи самараноки ин потенсиал, зарур аст, ки муносибати хонандагон ва омӯзгорон нисбат ба ТИК тағйир дода шавад ва дар раванди таълим ба истифодаи он диққати ҷиддӣ дода шавад. Фақат дар ҳамин сурат мо метавонем аз имкониятҳои ТИК барои баланд бардоштани сифати таҳсилот ва омода намудани насли наврас ба зиндагӣ дар ҷаҳони рақамӣ самаранок истифода барем.

Сабаби вазъият дар он аст, ки технологияҳои иттилоотӣ-коммуникатсионӣ дар таълим ба таври зарурӣ истифода намешаванд, зеро дониш ва салоҳияти омӯзгорон паст аст ва онҳо намехоҳанд методикаи куҳнаро бо технологияҳои нав иваз кунанд. Аксарияти омӯзгорон бо технологияҳо шинос нестанд ва оиди истифодаи онҳо дар таълим тасаввурот надоранд. Технологияи иттилоотӣ маҷмуи фанҳои илмӣ ва технологӣ, методҳои ташкили самараноки меҳнат, техникаи ҳисоббарор, муқаррароти амалӣ, инчунин мушкилоти иқтисодӣ, иҷтимоӣ ва фарҳангиро дар бар мегирад [43].

Дар шароити ҷаҳонишавӣ ва рушди босуръати технологияҳо, истифодаи технологияҳои иттилоотӣ-коммуникатсионӣ (ТИК) дар таълим на танҳо як имконият, балки як зарурат аст. Ин технологияҳо имкон медиҳанд, ки раванди таълим ҷолибтар, самаранoктар ва мувофиқ ба талаботи замон гардад. Аммо, мушкилоти асосӣ дар он аст, ки на ҳамаи омӯзгорон бартариҳои ин технологияҳоро дарк мекунанд ва ё малакаи истифодаи онҳоро надоранд.

Барои бартараф намудани ин мушкилот, зарур аст, ки омӯзгорон ба таври мунтазам донишу малакаи худро дар самти ТИК такмил диҳанд. Ин метавонад тавассути курсҳои омӯзишӣ, семинарҳо, тренингҳо ва дигар шаклҳои таълим сурат гирад. Инчунин, муҳим аст, ки дар муассисаҳои таълимӣ шароит барои истифодаи ТИК фароҳам оварда шавад, аз ҷумла таъмини компютерҳо, интернет ва дигар таҷҳизоти зарурӣ.

Дар таълим маҳсулоти гуногуни барномавӣ, аз қабили редакторҳои матнӣ, ҷадвалҳои электронӣ ва системаҳои коршиносӣ истифода мешаванд. Технологияҳои иттилоотӣ - коммуникатсионӣ ба раванди таълим ворид шуда, муносибати махсусро талаб менамоянд ва барои мутобиқсозии мақсадҳо ва вазифаҳо таҳқиқотҳои илмӣ гузаронидан зарур аст.

Истифодаи технологияҳои иттилоотӣ - коммуникатсионӣ самаранокии таълимро таъмин намуда, ба тайёр намудани мутахассисони баландихтисос мусоидат мекунад. Воситаҳои мултимедӣ ва сомонаҳо барои иҷрои вазифаҳо истифода шуда, ба ташаккули салоҳиятҳои хонандагон таъсир мерасонанд.

Истифодаи технологияҳои иттилоотӣ-коммуникатсионӣ дар таълим аз ҷониби олимон мавриди таҳқиқ қарор гирифта, имконият медиҳад раванди омӯзиш шавқовар ва самаранок гардад. ТИК дастрасии осон ба маълумотро фароҳам оварда, платформаҳои онлайнӣ ва низомҳои идоракунии таълим (НИТ) мубодилаи мавод, санҷиши вазифаҳо ва ҳамкории омӯзгорон бо хонандагонро таъмин мекунанд. Омӯзгорон бояд технологияҳоро ҳамчун воситаи дастгирӣ истифода баранд ва хонандагонро аз хатарҳои эҳтимолӣ огоҳ созанд.

Истифодаи ТИК як ҷузъи раванди таълими муосир буда, бояд бо усулҳои анъанавӣ муттаҳид карда шавад. Масъалаи фаъолгардии раванди таълим дар доираи истифодаи ТИК аз тарафи В.Г.Афанасев ва дигарон таҳқиқ шудааст. ТИК имкониятҳои маърифатӣ ва тадқиқотиро тақвият медиҳад ва мубодилаи иттилоотро ба роҳ мемонад.

Фаъолияти таълимӣ бо ТИК аз унсурҳое иборат аст, ки вазифаи таълимӣ, системаи амалҳои таълимӣ, моделсозии мундариҷа, тағйир додани

тарҳ, худбаҳодиҳӣ ва назоратро дар бар мегиранд. Дар ин раванд, ҳавасмандгардонӣ муҳим аст. Сохтори ҳавасмандӣ марҳилаҳоро дар бар мегирад: ҷалби таваҷҷӯҳ, мушаххас кардани масъалаҳо, интихоби роҳи ҳал ва арзёбии амалҳо.

Дар шароити ҷаҳонишавӣ ва рушди босуръати технологияҳои иттилоотӣ, татбиқи ТИК дар раванди таълим на танҳо як тамоюл, балки зарурати мубрам ба ҳисоб меравад. Истифодаи технологияҳои муосир имкон медиҳад, ки таълим ба талаботи замон мутобиқ гардонида, сатҳи дониши хонандагон ва малакаҳои касбии онҳо баланд бардошта шавад. Таҳқиқоти гузаронидаи олимон, аз ҷумла А.В. Хуторской, нишон медиҳанд, ки истифодаи самараноки ТИК дар таълим ба афзоиши ҳавасмандӣ ва фаъолнокии хонандагон мусоидат мекунад.

Нақши омӯзгор дар ин раванд низ тағйир меёбад. Ӯ на танҳо интиқолдиҳандаи дониш, балки роҳнамо ва ҳамоҳангсози раванди таълим мегардад. Омӯзгор бояд қодир бошад, ки ТИК-ро ба таври самаранок истифода барад, манбаъҳои заруриро ҷустуҷӯ намояд ва ба хонандагон дар интихоби иттилооти дуруст кумак расонад. Ҳамзамон, омӯзгор бояд аз хатарҳои эҳтимолии марбут ба истифодаи ТИК, аз қабили вобастагии аз ҳад зиёд ба технология, паҳншавии маълумоти нодуруст ва ғайра огоҳ бошад.

Истифодаи ТИК дар таълим бояд ба таври мутавозин ва мувофиқ ба мақсад амалӣ гардад. Он набояд ҷойгузини усулҳои анъанавии таълим шавад, балки онҳоро такмил диҳад ва ғанӣ гардонад. Муҳимияти ин ҷанбаро В.П. Беспалко қайд кардааст, ки муътақид аст, ки истифодаи технологияҳо бояд ба эҳтиёҷоти мушаххаси таълимӣ ҷавобгӯ бошад ва ба рушди шахсияти хонанда равона карда шавад.

Ниҳоят, истифодаи ТИК дар таълим як раванди мураккаб ва бисёрҷанба буда, тақозо мекунад, ки омӯзгорон дониши амиқи назариявӣ ва малакаҳои амалии истифодаи технологияҳои муосирро дошта бошанд. Танҳо дар ин сурат метавон аз имкониятҳои фарохи ТИК барои баланд бардоштани сифати

таълим ва тайёр намудани мутахассисони баландихтисос ба таври самаранок истифода кард.

Иттилоотигардонии таҳсилот яке аз самтҳои афзалиятноки раванди иттилоотигардонии ҷомеа ба ҳисоб меравад, ки ба сифат ва сатҳи тайёрии мутахассисони оянда, ба ҷанбаҳои методӣ ва ташкилии истифодаи воситаҳои иттилоотӣ ва технологияҳои иттилоотӣ - коммуникатсионӣ талаботи навро пешниҳод менамояд. Иттилоотигардонии фазои таълимӣ бо риояи талабот ва технологияҳои педагогӣ метавонад ба таври назаррас ба самаранокии раванди педагогӣ, ки ба рушди шахсият ва тафаккури эҷодӣ равона гардидааст, таъсир расонад.

Дар шароити компютеркунонии таҳсилот дар раванди таълим боз як иштирокчии дигар - компютер пайдо мешавад, ки бо таъминоти барномавии зарурӣ муҷаҳҳаз гардонида шудааст. Сатҳи фарҳанги иттилоотии хатмкунандаи муассисаи таҳсилоти миёна ин қобилияти кор кардан бо иттилоот дар компютер бо истифодаи метод ва воситаҳои муосир ба ҳисоб меравад.

Зарурати ташаккули мутахассисони сатҳи зарурии тайёрӣ ба тағйир ёфтани мазмуну мундариҷа ва технологияи таълими мутахассисон ба ташаккули салоҳиятҳои умумифарҳангӣ оварда расонид. Дар шароити муосир муносибати босалоҳият ба сифати яке аз муқаррароти муҳими консептуалӣ таҷдиди мазмуну мундариҷаи таҳсилот баррасӣ карда мешавад.

Муносибати босалоҳият ин самтгирии афзалиятнок ба мақсад - омӯзиш, худмуайяннамоӣ, рушди фардият ба ҳисоб меравад. Салоҳиятнокӣ, дар фарқият аз дониш, дорои характери амалкунӣ, амаливу самтгирӣ мебошад, яъне салоҳиятнокӣ ин маҷмуи донишҳо дар амал мебошад [45, С.23-30].

Мутахассиси оянда бояд ба истифодаи васеи технологияҳои иттилоотӣ - коммуникатсионӣ омода бошад. Дар раванди тайёр гардидан дар муассисаи таълимӣ хонанда бояд салоҳиятҳои мувофиқро аз худ намояд. Дар асоси таҳлилҳо, ба салоҳиятҳои умумифарҳангӣ ҷанбаҳои зеринро ворид намуд: қобилияти истифодаи донишҳо дар бораи тасвири муосири табиатшиносии

ҷаҳонӣ дар фаъолияти таълимӣ истифодаи усулҳои коркарди математикии иттилоот, таҳқиқоти назариявӣ ва таҷрибавӣ; омодагӣ ба истифодаи методҳои асосӣ, воситаҳои гирифтан, ҳифз кардан, коркарди иттилоот, кор бо компютер ба сифати воситаи идоракунии иттилоот; омодагии истифодаи методҳои асосии ҳифз аз оқибатҳои эҳтимолии садама, офатҳои табиӣ; қобилияти дарк кардани моҳият ва аҳамияти иттилоот дар рушди ҷомеаи муосири иттилоотӣ, шинохти хатар ва таҳдидҳое, ки дар ин раванд ба вуҷуд меоянд, риояи талаботи асосии амнияти иттилоотӣ, аз ҷумла ҳифзи сирри давлатӣ.

Дар доираи салоҳиятҳо метавон ҷузъҳои зайлро шомил кард: малакаи корбурди усулҳо ва технологияҳои навтарин, аз ҷумла технологияҳои иттилоотӣ ва компютерӣ барои таъмини сатҳи баланди раванди таълим дар зинаи таҳсилоти миёнаи умумӣ дар як муассисаи таълимии мушаххас; майл ба истифодаи захираҳои муҳити таълимӣ, аз ҷумла фазои иттилоотӣ барои кафолати сифати раванди таълим; имконияти таҳия ва амалисозии барномаҳои маданӣ ва маърифатӣ барои қишрҳои гуногуни ҷомеа, аз ҷумла бо истифода аз технологияҳои пешрафтаи иттилоотӣ ва коммуникатсионӣ.

Ҷанбаҳои муҳими салоҳиятнокии истифодаи технологияҳои иттилоотӣ-коммуникатсионӣ дар соҳаи маориф нишондиҳандаҳои зерин маҳсуб меёбанд. Инҳо нишондиҳандаҳои муҳиме мебошанд, ки нишон медиҳанд, то чӣ андоза шахс ё муассисаи таълимӣ метавонад аз ТИК самаранок истифода барад. Барои тақвияти минбаъда, метавон ҳар як ҷанбаро амиқтар баррасӣ кард:

1. Воридшавии маориф ба ҷараёнҳои глобалии иттилоотӣ: Ин падида инъикоси зарурати ҳамоҳангсозии соҳаи маориф бо таҳаввулоти ҷаҳонишавӣ ва фароҳам овардани имкониятҳо барои иштироки фаъолонаи хонандагон дар мубодилаи иттилооти байналмилалӣ мебошад. Тибқи гузориши ЮНЕСКО маориф нақши калидӣ дар таъмини дастрасӣ ба иттилоот ва рушди малакаҳои зарурӣ барои истифодаи самараноки он мебозад.

2. Тайёрӣ ба азхудкунии самарабахши иттилооти бемаҳдуд: Ин ҷанба ба такмили маҳоратҳои ҷустуҷӯ, интихоб, таҳлил ва коркарди маълумот нигаронида шудааст. Хонандагон бояд қобилияти муайян кардани манбаъҳои боэътимоди иттилоот ва истифодаи онҳоро барои ҳалли масъалаҳои мушаххас дошта бошанд. Таҳқиқоти Донишгоҳи Стэнфорд нишон медиҳад, ки "малакаҳои таҳлили интиқодӣ барои муваффақият дар ҷаҳони рақамӣ муҳиманд".

3. Ташаккули сифатҳои шахсӣ барои инноватсия: Ин ҷанба ба рушди эҷодкорӣ ва қобилияти тавлиди ғояҳои нав тавассути истифодаи технологияҳои иттилоотӣ алоқаманд аст. Хонандагон бояд ташвиқ шаванд, ки барои ҳалли мушкилот роҳҳои эҷодӣ ҷӯянд ва онҳоро бо истифода аз абзорҳои рақамӣ амалӣ созанд.

4. Рушди фарҳанги коммуникативӣ: Ин ҷанба азхудкунии малакаҳои муошират ва ҳамкорӣ дар муҳити рақамиро дар бар мегирад. Хонандагон бояд қодир бошанд, ки бо ҳамтоён ва коршиносон тавассути платформаҳои гуногуни онлайн муошират кунанд ва дар лоиҳаҳои муштарак иштирок намоянд.

5. Азхудкунии таҷрибаи фаъолияти якҷоя: Ин ҷанба ба қобилияти кор дар гурӯҳ ва мубодилаи дониш асос ёфтааст. Технологияҳои иттилоотӣ метавонанд барои осон кардани мубодилаи афкор ва маълумот дар байни хонандагон ва омӯзгорон истифода шаванд.

6. Азхудкунии фарҳанги идоракунии иттилоот: Ин ҷанба ба маҳорати идоракунии иттилоот дахл дорад. Хонандагон бояд қодир бошанд, ки маълумоти заруриро ҷамъоварӣ, нигоҳдорӣ, таҷдид ва ҳамгиро кунанд, инчунин барои истифодаи минбаъда захира намоянд.

7. Истифодаи технологияҳои интерактивии муосир: Истифодаи технологияҳои интерактивии муосир барои беҳтар намудани раванди таълим ва ҷалби хонандагон ба дарсҳо муҳим аст. Таҷрибаҳо нишон медиҳанд, ки истифодаи технологияҳои муосир метавонад самаранокии таълимро ба таври назаррас афзоиш диҳад.

Хулоса, ин ҷанбаҳо маҷмӯи мукаммали салоҳиятнокии истифодаи ТИК-ро дар соҳаи маориф ташкил медиҳанд. Рушди ин салоҳиятҳо барои тайёр кардани хонандагон ба зиндагӣ ва кор дар ҷаҳони муосири иттилоотӣ муҳим аст.

Л.Н.Горбунова ва А.М.Семибратов салоҳиятнокии хонандагонро нисбат ба технологияҳои иттилоотӣ - коммуникатсионӣ тайёрӣ ва қобилияти истифодаи мустақил ва масъулиятноки онҳо дар фаъолияти минбаъда дониста, изщор кардаанд, ки: “Имкониятҳои маҳдудкунӣ аз нишондиҳандаҳои технологӣ ва муҳити иттилоотӣ, инчунин вазифаҳои таълим ва тарбия бо хусусиятҳои асосии шахсии хонандагон алоқаманд буда, сохтори салоҳияти хонандагонро нисбат ба технологияҳои иттилоотӣ - коммуникатсионӣ чунинанд:

- донистани имкониятҳои технологияҳои иттилоотӣ - коммуникатсионӣ, истифода ва маҳдудияти онҳо, ҳалли вазифаҳо;
- қобилияти истифодаи технологияҳои иттилоотӣ - коммуникатсионӣ дар фаъолияти минбаъда;
- таҷрибаи истифодаи технологияҳои иттилоотӣ - коммуникатсионӣ дар фаъолият, зоҳир намудани мустақилият ва ташаббускорӣ;
- мукаммал намудани қобилият, пурра намудани донишҳо ва инкишофи таҷриба дар соҳаи технологияҳои иттилоотӣ - коммуникатсионӣ;
- тайёрӣ, ҷустуҷӯ ва коркарди иттилоот дар шакли электронӣ;
- баланд бардоштани салоҳиятнокии худомӯзишӣ бо ёрии истифодаи захираҳои таълимӣ;
- гузаронидани машғулиятҳои амалӣ бо истифода аз технологияҳои иттилоотӣ - коммуникатсионӣ;
- истифодаи захираҳои шабакаи интернет, ҷамъбастнамоӣ ва истифодаи технологияҳои коммуникативӣ дар ташкили фаъолияти таълимӣ ва илмиву таҳқиқотии хонандагон” [30, С. 91-96].

Мафҳуми “салоҳиятҳои калидӣ” бо интизориҳои ҷомеа ва таҳлили талаботи корфармоён алоқаманд аст. Аз тарафи Шӯрои Аврупо панҷ

салоҳияти калидӣ муайян карда шудааст, ки: “...ҷавонон бояд чунин салоҳиятро дошта бошанд:

- салоҳиятҳо, ки бо болоравии иттилоотонии ҷомеа алоқаманд мебошанд;

- салоҳиятҳои қобилияти коммуникатсияи хаттӣ ва шифоҳӣ;

- салоҳиятҳои сиёсӣ ва иҷтимоӣ;

- салоҳиятҳо, ки бо ҳаёт ва фаъолият дар ҷомеаи сермиллат алоқаманд мебошанд;

- қобилияти идома додани омӯзиш дар тули тамоми ҳаёт” [113, С.44].

Аҳамияти технологияҳои иттилоотӣ-коммуникатсионӣ барои муассисаҳои таҳсилоти миёнаи умумӣ дар таҳқиқоти муҳаққиқони зиёд таъкид шуда, аҳамияти ворид кардани ТИК-ро дар низоми таҳсилот ва омода кардани хонандагон ба ҷаҳони рақамӣ собит месозад, ки хулосаи асосӣ ва тафсири онҳо чунин аст:

Хулосаи асосӣ:

1) Муваффақияти таълим дар рушди ҳамаҷонибаи хонандагон вобаста аст, ки ТМК дар ин раванд нақши муҳим мебозад.

2) Муассисаҳои таҳсилоти миёнаи умумӣ бояд хонандагонро барои таҳсили минбаъда ва истифодаи дониш дар фаъолияти оянда омода созанд, ки ин истифодаи ТИК-ро тақозо мекунад.

3) Барои қабул ва истифодаи самараноки ТИК дар таълим шароитҳои муайян, аз қабили мавҷудияти воситаҳои техникӣ, сатҳи тайёрии омӯзгорон ва саводнокии хонандагон муҳиманд.

Тафсир ва аҳамият:

1) Рушди ҳамаҷониба: Истифодаи ТИК ба рушди эҳсосӣ, ҷисмонӣ ва зеҳнии хонандагон мусоидат мекунад. Ин воситаҳо имкон медиҳанд, ки диққат, ирода, тафаккур ва қобилиятҳои эҷодии онҳо фаъол гарданд.

2) Омодагии хонандагон: Муассисаҳои таълимӣ бояд хонандагонро бо малакаҳои зарурии ТИК таъмин кунанд, то онҳо тавонанд дар муассисаҳои

таҳсилоти олӣ таҳсил кунанд ва дар ҷомеаи муосир бомуваффақият фаъолият намоянд.

3) Шароитҳои муҳим: Барои муваффақ шудан дар ин раванд, муассисаҳои таълимӣ бояд бо воситаҳои муосири техникӣ таъмин бошанд, омӯзгорон бояд дар истифодаи ТИК тахассус дошта бошанд ва хонандагон бояд саводнокии заминавии заруриро дошта бошанд [104, С.72].

Бояд таъкид кард, ки татбиқи технологияҳои иттилоотӣ-коммуникатсионӣ дар раванди таълим боиси тағйироти куллӣ ва навсозӣ мегардад. Аксари пажӯҳишгарон таваҷҷуҳи худро ба нақш ва таъсири эҳтимолии ТИК, махсусан дар самти ба даст овардани маълумот равона карда, таҳқиқоти худро дар ин замина анҷом додаанд.

Т.С.Илина таъкид мекунад, ки: “Тағйироти куллии ҳаёт ва фаъолияти инсон аз мутахассисон тайёрии мувофиқро талаб мекунад, ки ба талаботи ҷомеаи иттилоотӣ ҷавобгӯ бошад. Ин зарурати бунёди низоми нави таҳсилотро бо истифода аз технологияҳои иттилоотӣ-коммуникатсионӣ ба миён меорад” [53, С.122].

Таҳлилҳо собит месозанд, ки барои ташаккули салоҳияти муассири хонандагон дар самти корбурди технологияҳои иттилоотӣ ва коммуникатсионӣ заминаи ташкилӣ-педагогии мушаххас лозим аст:

1) Муҳити иттилоотӣ-таълимӣ: Таъмини фаъолияти пурсамари ТИК дар муассисаҳои таълимии миёна аз мавҷудият ва рушди муҳити иттилоотӣ-таълимӣ вобаста аст.

2) Такмили корҳои методӣ: Навсозии корҳои методӣ дар муассисаҳои таълимӣ имкон медиҳад, ки омӯзгор на танҳо донишҳои тайёрро интиқол диҳад, балки раванди таълимро идора намуда, салоҳиятҳои худро дар самти ТИК такмил диҳад.

3) Таълими фосилавӣ: Истифодаи имкониятҳои таълими фосилавӣ ба хонандагон имкон медиҳад, ки мустақилона дониши худро ғанӣ гардонанд ва омӯзгор дар ин ҷода ҳамчун роҳнамо баромад мекунад.

4) Тарҳрезии раванд: Таҳия ва татбиқи тарҳи раванди ташаккули салоҳияти истифодаи ТИК дар муассисаҳои таълимии миёна, аз ҷумла моделсозӣ, бунёдкорӣ ва азхудкунии раванди таълимӣ-тарбиявӣ, аҳамияти калон дорад.

Муҳаққиқон Т.С.Илина ва О.Н.Шилова қайд менамоянд, ки: “Барои ворид намудани муваффақонаи технологияҳои иттилоотӣ ва компютерӣ ба раванди таълим, баланд бардоштани фарҳанги иттилоотии омӯзгорон зарурати бунёди муҳите, ки бо таҷҳизот ва воситаҳои барномавии технологияҳои иттилоотиву компютерӣ ҷамъ оварда шудаанд, зарур аст” [53, С.120].

Имконияти ин муҳит бояд аз тарафи омӯзгорони фанҳои мухсус барои рушди салоҳияти иттилоотӣ ва фарҳанги иттилоотии хонандагон, барои рушди касбии худ истифода карда шавад. Ин амал муҳим аст, зеро салоҳияти иттилоотӣ ва компютерии хонандагон яке аз салоҳиятҳои калидӣ ба ҳисоб меравад, ки бояд дар муассисаи таълимӣ ташаккул ёбад.

Дар асоси таҳлили барномаҳои тайёрнамоӣ Горюнова М.А. ва А.А.Андреев қайд менамоянд, ки: “Диққати асосӣ то ба имрӯз ба тайёр намудан дар соҳаи воситаҳо, технологияҳои иттилоотӣ ва компютерӣ равона мегардад, ки он дар заминаи ба таври самаранок дар раванди таълим истифода гарданда асос ёфтааст.

Омӯзгор дар муҳити таълимӣ бояд чунин тааccуротро дошта бошад:

- дар кадом системаи таълимӣ фаъолият менамояд;

- маводи таълимӣ-методиро чӣ тавр омода намояд;

- оид ба нақши нави омӯзгор, ки тамоми боигарии имкониятҳои дидактикӣ, барномавӣ-технологӣ ва дигар имкониятҳои системаро истифода менамояд” [31, С.114]..

Хулоса, метавонем иброз кунем, ки мафҳуми “муҳити таълимии иттилоотӣ” ҷанбаҳои зеринро таҷассум менамояд:

- *афзалияти мақсадҳои педагогӣ:* Таъкид мешавад, ки технологияҳои иттилоотӣ бояд на ҳамчун ҳадафи ниҳоӣ, балки ҳамчун воситаи расидан ба

мақсадҳои таълимӣ истифода шаванд. Ин хеле муҳим аст, зеро истифодаи нодурусти технология метавонад ба сифати таълим зарар расонад;

- *таъсири мутақобила:* Ин нукта нишон медиҳад, ки муҳити таълимӣ на танҳо ба хонандагон таъсир мерасонад, балки хонандагон низ ба муҳити таълимӣ таъсир мерасонанд. Ин таъсири мутақобила ба рушди муассисаи таълимӣ ва раванди таълим мусоидат мекунад.

Дар маҷмӯъ, ин таъриф муҳити таълимии иттилоотиро ҳамчун системаи мутақобилаи мураккаб, ки дар он технологияҳо барои расидан ба мақсадҳои педагогӣ истифода мешаванд ва субъектҳои муҳити таълимӣ ба ҳамдигар таъсир мерасонанд, муаррифӣ мекунад.

Е.Ю.Кулик таъкид менамояд, ки муҳити таълимии иттилоотии таҳсилоти мавзуӣ ин маҷмуи таъсиррасонии системавии иттилоотӣ, таъсири сарчашмаҳои муҳити иттилоотии ба соҳаи алоҳида аст, ки ба ташаккули салоҳиятҳои барои ҳамкории мустақил бо муҳити табиии иттилоотии соҳаи муайян равона карда шудааст [13, С.37].

Принсипҳои дидактикӣ дар тарҳи раванди ташаккули салоҳияти хонандагон муҳим буда, ба мазмун, метод ва шаклҳои таълим таъсир мерасонанд. Тарҳ алгоритми амалҳоро мушаххас ва роҳи бунёди муҳити иттилоотиву коммуникатсиониро пешниҳод менамояд.

Дар ин замина, принсипи илмият аҳамияти калон дорад, зеро мазмуни таълим бояд ба дастовардҳои муосири илмӣ асос ёфта, дониши аниқ ва объективиро фароҳам орад. Ҳамзамон, принсипи дастрасӣ нақши муҳим мебозад, зеро маводи таълимӣ бояд ба синну сол, сатҳи дониш ва хусусиятҳои инфиродии хонандагон мувофиқ бошад, то ки онҳо тавонанд маводро ба осонӣ дарк ва азхуд намоянд.

Принсипи аёният низ дар ташаккули салоҳияти хонандагон нақши муҳим дорад, зеро истифодаи воситаҳои таълимии аёнӣ, аз қабили расмҳо, ҷадвалҳо, моделҳо ва дигар маводҳо ба хонандагон имкон медиҳад, ки маводро беҳтар дарк кунанд ва дар хотир нигоҳ доранд. Илова бар ин, принсипи фаъолиятнокӣ дар таълим хеле муҳим аст, зеро хонандагон бояд

дар раванди таълим фаъолона иштирок намуда, таҷрибаи шахсии худро ба даст оранд.

Хонандагони муосир таҳсилоти бефосиларо барои мутобиқат ба раванди таълим афзал мешуморанд. Салоҳиятнокии иттилоотӣ бо тамоми салоҳиятҳои дигар алоқаманд буда, бе донистани технологияҳои иттилоотӣ мутобиқшавӣ ба дигар салоҳиятҳо мушкил аст. Салоҳиятнокии иттилоотӣ ин сифати интегративии шахсият, донишҳо, маҳоратҳо ва қобилияти истифодаи технологияҳои иттилоотӣ, инчунин қобилияти такмили донишҳо ва қабули қарорҳо дар шароити тағйирёбанда мебошад.

Дар ҷаҳони муосир, салоҳиятнокии иттилоотӣ на танҳо як маҳорати муҳим, балки як ҷузъи зарурии таҳсилоти бефосила ба ҳисоб меравад. Ин мафҳум, ки бо истифода аз технологияҳои иттилоотӣ барои ҷамъоварӣ, таҳлил, арзёбӣ ва истифодаи иттилоот алоқаманд аст, дар шароити дигаргуниҳои доимии технологӣ ва иттилоотӣ аҳамияти хоса пайдо мекунад. Мувофиқи тадқиқотҳои ЮНЕСКО, салоҳиятнокии иттилоотӣ ба шахс имкон медиҳад, ки дар ҷаҳони иттилоотӣ ба таври самаранок амал кунад, фикрҳои худро баён намояд ва дар ҷомеа фаъолона ширкат варзад.

Таъкид ба салоҳиятнокии иттилоотӣ дар таҳсилоти муосир аз он бармеояд, ки хонандагон бояд на танҳо иттилоотро қабул кунанд, балки онро интиқодӣ арзёбӣ карда, аз он барои ҳалли масъалаҳо ва қабули қарорҳо истифода баранд. Ин муносибат ба хонандагон кӯмак мекунад, ки малакаҳои тафаккури интиқодӣ, таҳлилӣ ва эҷодиро инкишоф диҳанд, ки барои муваффақият дар касб ва ҳаёти шахсӣ муҳиманд.

Ҳамгиройии салоҳиятнокии иттилоотӣ ба раванди таълим талаб мекунад, ки омӯзгорон усулҳои нави таълимро истифода баранд, ки ба хонандагон имкон медиҳанд, ки бо иттилоот дар шаклҳои гуногун ҳамкорӣ кунанд. Ин метавонад истифодаи манбаъҳои электронӣ, пойгоҳҳои додаҳо, шабакаҳои иҷтимоӣ ва асбобҳои дигари рақамиро дар бар гирад. Муҳим аст, ки омӯзгорон хонандагонро дар арзёбии манбаъҳои иттилоотӣ, муайян

кардани маълумоти бардурӯғ ва риояи қоидаҳои ахлоқӣ ва ҳуқуқи муаллифӣ роҳнамоӣ кунанд.

Ғайр аз ин, салоҳиятнокии иттилоотӣ бояд ҳамчун як раванди доимӣ ва бефосила дар тӯли ҳаёт қабул карда шавад. Технологияҳо ва иттилоот доимо тағйир меёбанд, бинобар ин, шахс бояд пайваста малакаҳои худро такмил диҳад ва ба навгониҳо мутобиқ шавад. Ин муносибат ба таҳсилот ба шахс имкон медиҳад, ки дар ҷаҳони муосир муваффақ гардад ва ба рушди устувори ҷомеа саҳм гузорад.

Дар ниҳоят, салоҳиятнокии иттилоотӣ на танҳо як маҳорати техникӣ, балки як қисми фарҳанги маърифатӣ ва ҷаҳонбинии шахсӣ мебошад. Ин малака ба шахс имкон медиҳад, ки дар ҷаҳони иттилоотӣ ба таври огоҳона ва масъулиятнок амал кунад, иттилоотро барои ҳалли мушкилот истифода барад ва дар ҷомеа нақши фаъол дошта бошад.

Унсурҳои асосии сохтори салоҳияти субъект дар раванди кор бо технологияҳои иттилоотӣ инҳоянд:

Ҳавасмандиву мақсаднокӣ: Шавқу рағбат ва ҳавасмандӣ барои омӯзиш ва истифодаи технологияҳои иттилоотӣ.

Маърифативу мундариҷавӣ: Дониш ва фаҳмиши усулҳо ва воситаҳои кор бо иттилоот.

Амалиётиву фаъолиятӣ: Қобилияти истифодаи технологияҳои иттилоотӣ дар амал ва дарки имкониятҳо ва маҳдудиятҳои онҳо.

Рефлексивӣ: Қобилияти таҳлил ва баҳодиҳии фаъолияти худ ва ворид намудани тағйирот дар асоси таҷриба [30, С.91-96].

В.Г.Первутинский таъкид кардааст, ки: “Салоҳиятноки иттилоотӣ ҳамчун пайвасти донишҳо ва қобилиятҳои мавзуи махсус, ки ба фаъолияти мақсаднок бо иттилооти босуръат тағйирёбанда имконият медиҳад ва қобилияти ҳалли вазифаҳои ғайримуқаррарӣ дар асоси донишҳои мавҷуда дар фаъолияти педагогӣ мебошад” [100].

Баъзе муҳаққиқон истилоҳи "салоҳият дар соҳаи технологияҳои иттилоотӣ - коммуникатсионӣ"-ро афзалтар медонанд, зеро он мафҳумро

пурратар ифода мекунад. Зеро салоҳияти иттилоотӣ системаи донишҷо ва қобилиятҳои компютерӣ мебошад, ки сатҳи зарурии коркарди иттилоотро таъмин мекунад.

Истифодаи маҷмӯи мултимедиявӣ барои ҳалли масоили таълимӣ равона карда мешавад, аз ҷумла, барои пурзӯр кардани таълим, фароҳам овардани муҳити таълимии технологӣ, баланд бардоштани фаъолияти коммуникативӣ, таҷдиди мундариҷаи таълим, ҷорӣ намудани технологияҳои инноватсионӣ, рушди мухторияти хонандагон ва таҳияи назорати мувофиқ ба натиҷаҳои таълимро дар бар мегиранд.

Дар шароити ҷаҳонишавии иттилоотӣ ва рушди босуръати технологияҳои рақамӣ, масъалаи ташаккули салоҳиятҳои иттилоотӣ ва компютерӣ аҳамияти хоса пайдо мекунад. Зеро, шахсе, ки дар ҷомеаи муосир фаъолият мекунад, бояд на танҳо қобилияти дарёфти иттилоотро дошта бошад, балки онро таҳлил, коркард ва дар фаъолияти худ истифода барад. Ҳамзамон, зарурати азхудкунии технологияҳои нав ва истифодаи онҳо дар раванди таълим васеътар мегардад.

Маҷмӯи мултимедиявии таълимӣ имкон медиҳад, ки маводи таълимӣ ба шакли ҷолибтар ва фаҳмотар пешниҳод карда шавад. Истифодаи графика, аниматсия, видео ва аудио имконият медиҳад, ки диққати хонандагон ҷалб карда шуда, маълумотро ба таври самараноктар дарк кунанд. Инчунин, маҷмӯи мултимедиявӣ имконият медиҳад, ки маводи таълимӣ мувофиқи сатҳи дониши хонандагон мутобиқ карда шавад, ки ин ба рушди мустақилонаи онҳо мусоидат мекунад.

Дар раванди таълим, маҷмӯи мултимедиявӣ метавонад ҳамчун воситаи иловагӣ барои омӯзиши маводи таълимӣ, инчунин барои гузаронидани машғулиятҳои амалӣ ва лабораторӣ истифода шавад. Истифодаи симулятсияҳо ва моделҳои интерактивӣ имкон медиҳад, ки хонандагон таҷрибаи амалӣ ба даст оварда, дониши худро дар амал татбиқ намоянд.

Илова бар ин, маҷмӯи мултимедиявии таълимӣ метавонад барои ташкили кори мустақилонаи хонандагон истифода шавад. Таҳияи лоиҳаҳо,

навиштани рефератҳо ва гузаронидани тадқиқотҳо бо истифодаи манбаъҳои иттилоотии гуногун имкон медиҳад, ки хонандагон малакаҳои таҳлилӣ ва мустақилона фикррониро инкишоф диҳанд. Ҳамчунин, истифодаи маҷмӯи мултимедиявӣ имкон медиҳад, ки раванди баҳодиҳии дониши хонандагон ба таври объективӣ ва шаффоф гузаронида шавад.

Бо дарназардошти ин, истифодаи маҷмӯи мултимедиявии таълимӣ дар раванди таълим на танҳо баланд бардоштани самаранокии таълимро таъмин мекунад, балки ба ташаккули салоҳиятҳои иттилоотӣ ва компютерии хонандагон мусоидат намуда, онҳоро барои фаъолият дар ҷомеаи иттилоотӣ омода месозад [48, С.62-71].

Муҳаққиқи рус Ю.А. Иванов таъкид кардааст, ки: “Омодасозии хонандагон – мутахассисони оянда дар асоси маҷмӯи мултимедиявии таълим роҳи васеъро барои касби салоҳиятҳои зерин мекушояд:

- хонандагон бо дарки амиқи консепсияҳои асосӣ, донишҳои назариявӣ ва амалӣ, ки барои фаъолияти босамарашон зуруранд, мусаллаҳ мегарданд;

- одоби муошırати байнифарҳангӣ ва касбиро аз бар мекунанд ва онро моҳирона ба кор мебаранд;

- қобилияти баҳс дар мавзуъҳои гуногунро пайдо мекунанд, захираҳои беканори интернетро барои расидан ба ҳадафҳои соҳибкорӣ истифода мебаранд ва ҳуҷҷатҳои кориро бо маҳорати баланд таҳия месозанд;

- таҳлили вазъиятҳои мушаххасро бо корбурди технологияҳои иттилоотӣ-коммуникатсионӣ аз худ мекунанд ва дар асоси онҳо қарорҳои дақиқу мувофиқ қабул менамоянд” [49, С. 54].

Барои таъмини раванди таълимии ғанӣ, омӯзгор метавонад аз маҷмӯаи мултимедиявии дорои маводҳои гуногуни таълимӣ, истифодаи фаъолонаи интернет, вазифаҳову лоиҳаҳои иловагӣ, коркардҳои тайёр ва маводи электронии худ баҳри эҷоди дарсҳои ҷолибу муассир истифода барад.

Интихоби захираҳои таълимии электронӣ бояд бо назардошти талабот ба баҳогузории сифат ва мутобиқати онҳо ба мақсадҳои таълим амалӣ карда мешавад. Нишондиҳандаҳои умумии баҳогузории захираҳои аслии навъҳои

гуногун мутобиқат ба талаботҳои пешниҳоди иттилоот дар шакли электронӣ, инчунин мавҷудияти далелҳо, эътимоднокӣ ва аҳамияти иттилооти пешниҳодшавандаро тасдиқ менамояд, ба ҳисоб мераванд.

Захираҳои электронӣ, ки барои истифода пешниҳод мешаванд, бояд ба сатҳи омодагии хонандагон дар соҳаи иттилоотиву коммуникативӣ мувофиқ бошад. Илова бар ин, онҳо бояд қисми алоҳидаи машғулият буда, мувофиқ ба навъи вазифа дар марҳилаи муайяни омӯзиши мавод ворид карда мешаванд.

Истифодаи маҷмӯи мултимедиявии муосир дар таълим ба инфиродии раванди таълим, истифодаи иттилоот, фаъолсозии стратегияҳои маърифатӣ, такмили малакаҳои истифодаи технологияҳо ва рушди малакаҳои муошират мусоидат мекунад. Маҷмӯи мултимедиявӣ бояд барои ҳалли вазифаҳои таълимӣ дар шакли электронӣ ёрӣ расонад:

Бедор кардани шавқу ҳавас ба фаъолияти мустақилонаи таълимӣ: Ин маҷмӯа бояд тарзе таҳия карда шавад, ки дар хонандагон шавқу ҳавас ба омӯзишро бедор кунад ва онҳоро ба фаъолияти мустақилонаи таълимӣ ҳавасманд созад. Ин бояд бо дарназардошти эҳтиёҷот ва хоҳишҳои мутахассиси оянда амалӣ шавад.

Таъмини татбиқи таълим дар самти фаъолияти касбии интихобшуда: Маҷмуи мултимедиявӣ бояд тавре тарҳрезӣ шавад, ки хонандагонро дар самти фаъолияти касбии интихобкардаашон таълим диҳад ва онҳоро барои кор омода созад.

Раҳнамоӣ намудан ба фаъолияти таълимии хонандагон: Маҷмуи мултимедиявӣ бояд ба хонандагон дар раванди омӯзиш роҳнамоӣ кунад ва ба онҳо дар фаҳмидани маводҳои таълимӣ ва иҷрои супоришҳо кӯмак расонад.

Фароҳамсозии шаклҳои мухталифи таълим дар самтҳои гуногун: Воситаҳои маҷозӣ ва рақамӣ бояд имконоти гуногуни таълимро пешниҳод кунанд, то ки хонандагон тавонанд мувофиқи шавқу завқи худ маводи зарурии таълимиро интихоб кунанд.

Танзими ҷараёни ташаккули дониш ва малакаҳо: Маҷмуи мултимедиявӣ бояд ба хонандагон дар ташаккули дониш ва малакаҳои зарурӣ кӯмак расонад ва ҷараёни омӯзишро танзим намояд.

Санҷиши пешравии хонандагон: Маҷмуи мултимедиявӣ бояд имконият диҳад, ки пешравии хонандагон дар ҳар як зинаи раванди таълим санҷида шавад ва натиҷаҳои омӯзиш арзёбӣ карда шаванд.

Назорати дастовардҳо: Маҷмуи мултимедиявӣ бояд дастовардҳои хонандагонро назорат кунад ва ба онҳо дар муайян кардани нуқтаҳои қавӣ ва заифи худ кӯмак расонад.

Ислоҳи раванди омодагӣ: Маҷмуи мултимедиявӣ бояд имконият диҳад, ки дар асоси натиҷаҳои ҷорӣ раванди омодагӣ ислоҳ карда шавад ва ба хонандагон дар беҳтар кардани дониш ва малакаҳои худ кӯмак расонад.

Ҳавасмандгардонии хонандагон: Маҷмуи мултимедиявӣ бояд хонандагонро ҳангоми иҷрои супоришҳо ҳавасманд гардонад ва ба онҳо дар расидан ба ҳадафҳои таълимии худ кӯмак расонад [48, С.62-71].

ТИК назар ба воситаҳои анъанавӣ имкониятҳои бештари дидактикӣ доранд ва метавонанд шавқу рағбати хонандагонро ба фанҳои таълимӣ баланд бардоранд. Бартариҳои асосии ТИК дар таълим, аз ҷумла. инҳоянд:

Интерактивият: Имконияти муколамаи фаъол байни хонанда ва воситаҳои ТИК, ки ба хонанда имкон медиҳад, ки бо система фаъолона кор кунад ва вокуниш гирад.

Иттилооти айёнӣ: Пешниҳоди иттилооти таълимӣ дар шакли айёнӣ, аз ҷумла тасвирҳои аёнӣ, моделҳо ва графикаҳо, ки ба хонанда дар фаҳмидани мавод кумак мекунанд.

Амсиласозӣ: Имконияти амсиласозии равандҳо ва зуҳуроти воқеӣ ё виртуалӣ, ки барои омӯзиши мавзӯъҳои мураккаб ва абстрактӣ муфид аст.

Захираи иттилоот: Нигоҳдории миқдори зиёди иттилоот дар формати рақамӣ бо дастрасии осон, нусхабардорӣ ва интиқол.

Автоматикунонӣ: Автоматикунонии ҷараёни ҳисоббарорӣ, коркарди натиҷаҳои санҷишҳо ва идоракунии фаъолияти таълимӣ.

Ҳамкории иттилоотӣ: Имконияти ҳамкории иттилоотӣ байни иштирокчиёни раванди таълим дар шабакаҳои компютерӣ [54, С.65].

Воситаҳои муосири технологияҳои компютерӣ ба хонандагон ва омӯзгорон имкони эҷоди захираҳои таълимӣ, аз қабили презентатсияҳо, тестҳо, дастурҳо ва барномаҳои таълимиро фароҳам меоранд, ки ин малакаҳои амалии ҳосилшударо тақвият мебахшад.

Воситаҳои технологияҳои иттилоотӣ - коммуникатсионӣ имконият медиҳад, ки шаклҳо ва услубҳои нави методикаи таълими лоиҳавӣ барои эҷоди лоиҳаҳои байнисоҳавӣ пайдо карда шавад. Инчунин барои ташаккул ёфтани таҷрибаи фаъолияти илмии хонандагон мусоидат намояд. Хусусияти чунин лоиҳаҳо дар вазифаи пешниҳоди иттилоот, интихоби восита ва методҳо мувофиқи мавзуи лоиҳа зоҳир мегардад. Хонанда бояд на танҳо иттилоотро ҷамъоварӣ намояд, балки онро барои ҷойгиркунӣ дар захира ба қолаби муайян дарорад ва мувофиқи талаботҳои лоиҳаи мултимедиявӣ ба танзим дарорад. Одатан, дар ҷойгиркунии иттилоот дар интернет, хонанда худ хатогиҳои худро мебинад ва онҳоро бартараф менамояд ва бо ин васила, тамоми марҳилаҳои фаъолияти таҳқиқотиро паси сар менамояд.

Нақши захираҳои иттилоотии интернет дар таълим, бешубҳа бузург аст. Омӯзгор дигар пояи ягонаи пешниҳоди иттилоот ва ҳақиқат нест ва таҳсили фосилавӣ бо истифодаи технологияҳои иттилоотӣ - коммуникатсионӣ дар бозори хизматрасониҳои таълимӣ аллакай рақобатпазир гардидааст. Курсҳо ва озмунҳои фосилавии шабакавӣ машҳур мегарданд. Ин ба хонандагон имкон медиҳад, ки дар сатҳи мактаб ё ноҳия маҳдуд нагардида, берун аз ҳудуди он баромад намояд.

Амалия нишон медиҳад, ки бо ёрии шабакаҳои интернетӣ хонандагон одатан ба худомӯзӣ машғул мегарданд, бо ҳамсолони худ муошират намуда, шавқу рағбатҳои умумиро пайдо менамоянд. Лекин, дар аксарияти ҳолатҳо, истифодаи технологияҳои иттилоотӣ - коммуникатсионӣ хусусияти таълимӣ надошта, бештар ба вақтгузаронӣ равона карда шудааст.

Дар байни лоиҳаҳои таълимии шабакавӣ метавон лоиҳаҳои озмунӣ, таълимӣ ва омехтаро ҷудо намуд. Ба лоиҳаҳои омехта метавон лоиҳаҳои озмунҳои фосилавии таълимӣ аз рӯи фанҳои гуногун: информатика, математика, география ва ғайраҳоро дохил намуд. Вазифаи чунин озмунҳо баланд бардоштани шавқу рағбати хонандагон ба фан, ташаккули маҳорати муоширати шабакавӣ, табодули таҷриба байни омӯзгорон ба ҳисоб меравад.

Иштирок дар лоиҳаҳои шабакавӣ аз омӯзгорон салоҳиятнокиро дар фанни худ талаб менамояд, зеро кори хонандагонро идора намуда, бо доштани рақибони арзандаву сазовор вазифаҳои гузошташударо ҳал менамояд ва бо ин васила дар якҷоягӣ бо хонандагон баҳогузорӣ карда мешавад.

Иштирок дар лоиҳаҳои дар сатҳи зарурӣ ташкилшуда метавонад сатҳи дониш ва шавқу рағбатро ба фан баланд намуда, баҳогузории мувофиқи хонандагонро ташаккул медиҳад. Қайд намудан зарур аст, ки ба роҳ мондани лоиҳаҳои якҷояи хонандагон аз муассисаҳои гуногун диққатҷалбкунанда аст. Чунин тарзи кор маҳорати ҳамкориҳои шабакавиро баланд менамояд ва ба хонандагон имконияти иштирокро дар фаъолияти телекоммуникатсионии лоиҳавӣ пешниҳод менамояд.

Технологияҳои иттилоотӣ - коммуникатсионӣ метавонад ҳамчун воситаи рушди равандҳои маърифатӣ, қобилиятҳои эҷодии хонандагон баромад намоянд. Эҷодиёт ин фаъолиятест, ки ба тавлиди чизи сифатан нав равона карда шудааст. Аз ин лиҳоз мавзуе, ки аз тарафи хонандагон тариқи технологияҳои иттилоотӣ - коммуникатсионӣ таҳия карда мешавад, ҳамеша характери эҷодиро доро мебошад.

Дар робита ба ин, Ю.А. Иванов изҳор кардааст, ки: "Ин дар ҷустуҷӯи тарҳҳои нав ва қарорҳои техникӣ зоҳир мегардад. Технологияҳои иттилоотӣ - коммуникатсионӣ ба хонанда имконият медиҳанд, ки тахаюлоти худро дар шакли электронӣ амалӣ намояд ва рақобатпазирии маҳсули эҷодиёти худ, шуҳратсанҷии идеяҳои худро тафтиш намояд. Ба хотири бунёд намудани захираи шавқовар ва муносиб, ба хонанда зарур аст, ки тамоми иттилоотро аз

худ кунад, хусусиятҳои психологии истифодаи онро эҳсос намояд, навоварии онро муайян намуда, аҳамиятии амалии онро дарк намояд. Ин ба ташаккули салоҳиятҳои калидии хонанда, қобилияти самтгирии ӯ дар ҳаёти шахсӣ мусоидат менамояд.

Бо истифода аз технологияҳои иттилоотӣ - коммуникатсионӣ метавон махзани маълумот оид ба коркардҳои хонандагонро ҷамъоварӣ намуд, ки хонандагонро ба коркардҳои нави эҷоди ҳавасманд намояд. Бо ин мақсад ҳам хазинаи маълумоти иттилоотӣ, ки ба хонандагон дастрас аст ва ҳам сомонаи муассиса, ки ба табодули таҷриба байни хонандагон имконият медиҳад, баромад намоянд. Маҳз бо ин васила имконият пайдо мешавад, ки клуби эҷодкорони хонандагони болаёқат ташаккул ёбад [49, С.54].

Лекин майли бузург барои омӯзгор истифодаи аз ҳад зиёди барномаҳои таълимии мултемедиявӣ дар машғулиятҳо мебошад. Бо ёрии чунин воситаҳо метавон миқдори зиёди вақтро, бо гузоштани масъулият ба гузаронидани вақти зиёд ба бунёдгарони ин барномаҳо, банд намуд. Лекин конспект намудани иттилоот аз экран барои чашмон зараровар буда, бо танҳо хондани он хонандагон онро дар хотир нигоҳ дошта наметавонанд. Дар хотир бояд бошт, ки муошмрати “зиндаи” хонанда бо омӯзгор ва ҳамсабақонро ҳеҷ як барнома наметавонад иваз намояд, барандаи нисбатан безарари иттилоот барои чашмон китоб ва воситаҳои методӣ буд ва боқӣ мондааст.

Бешубҳа, истифодаи технологияҳои иттилоотӣ-коммуникатсионӣ дар раванди таълим манфиатҳои зиёд дорад. Онҳо ба рушди малака ва маҳорати амалӣ мусоидат мекунанд, имкон медиҳанд, ки раванди таълим ба таври самаранок ташкил карда шавад, шавқу ҳаваси хонандагонро ба фанҳои алоҳида зиёд мекунанд ва фаъолияти маърифатии онҳоро фаъол мегардонанд.

Технологияҳои мултимедиявӣ, бахусус, ҳамчун воситаи таълим аҳамияти калон доранд, зеро онҳо ба осонӣ қабул кардани иттилоот ва фаъолгардонии раванди таълимро тавассути истифодаи васоити визуалӣ таъмин мекунанд. Қувваи методии мултимедия дар он аст, ки хонандагонро

бе душворӣ ҷалб ва омӯзонидан мумкин аст, зеро онҳо ҳамзамон садо ва образҳои визуалиро қабул мекунанд. Ин на танҳо ба хонанда таъсири иттилоотӣ, балки таъсири эҳсосотӣ низ мерасонад.

Бо вуҷуди ин, дар баробари манфиатҳо, истифодаи ТИК дар таълим метавонад мушкилоти худро низ ба бор орад. Аз ҷумла, вобастагии аз ҳад зиёд ба технология метавонад ба қобилияти хонандагон барои мустақилона фикр кардан ва ҳалли масъалаҳо зарар расонад. Инчунин, масъалаи дастрасии баробар ба технология барои ҳамаи хонандагон вуҷуд дорад, зеро на ҳама оилаҳо имкони харидани компютер ё дастрасӣ ба интернет доранд.

Илова бар ин, муҳим аст, ки омӯзгорон барои истифодаи самарабахши ТИК дар раванди таълим омода бошанд. Онҳо бояд дониш ва малакаҳои заруриро барои интихоби воситаҳои мувофиқи технологӣ, таҳияи маводҳои таълимии интерактивӣ ва роҳнамоии хонандагон дар ҷараёни омӯзиш дошта бошанд. Агар омӯзгорон ба истифодаи ТИК омода набошанд, онҳо метавонанд онҳоро нодуруст истифода баранд ё ҳатто комилан аз истифодаи онҳо даст кашанд.

Барои ба ҳадди аксар расонидани манфиатҳои ТИК дар таълим ва кам кардани хатарҳои эҳтимолӣ, муҳим аст, ки стратегияи ҳамаҷонибаи истифодаи ТИК таҳия карда шавад. Ин стратегия бояд ҳадафҳо ва вазифаҳои истифодаи ТИК-ро муайян кунад, талабот ба таҷҳизот ва нармафзорро муайян кунад, барномаҳои омӯзиши омӯзгоронро таҳия кунад ва роҳҳои арзёбии самаранокии истифодаи ТИК-ро муайян кунад.

Дар ниҳоят, истифодаи ТИК дар таълим бояд ҳамчун як воситаи дастгирии раванди таълим баррасӣ шавад, на ҳамчун ивазкунандаи он. ТИК метавонад раванди таълимро ҷолибтар, интерактивӣ ва самараноктар кунад, аммо онҳо набояд ҷойгоҳи омӯзгорро ҳамчун роҳнамо ва манбаи дониш ишғол кунанд. Муносибати мутавозин ба истифодаи ТИК дар таълим, ки манфиатҳои онро ба ҳадди аксар расонад ва хатарҳои эҳтимолиро кам кунад, калиди муваффақият аст.

Дар раванди таълим кӯмак намудан ба хонанда дар бунёди стратегияи инфиродӣ бо назардошти қобилият ва соҳаи ҳавасмандиву арзишии шахсият муҳим аст. Ворид намудани технологияҳои иттилоотӣ - коммуникатсионӣ ба раванди таълим метавонад асоси ташаккули шакли нави таҳсилоти фосилавӣ гардад, ки ба худбаҳодиҳии батафсил такя менамояд ва бо воситаҳои технологӣ, натиҷаҳои ҳавасмандии худбаҳодиҳии фаъолияти худомӯзишии инсон дастгирӣ мегардад.

Ба андешаи муҳаққиқ Е.С. Полат: "Дар марҳилаи кунунии рушди педагогика дар муайян намудани талаботи методологии истифодаи технологияҳои иттилоотӣ - коммуникатсионӣ бояд на ба иваз намудани методҳои анъанавии таълим ба методҳои нав, балки оид ба аз нав дида баромадан ва пурра намудани методҳои анъанавӣ бо чунин як мазмуну мундариҷа, ки имконият медиҳад, онҳоро дар шароити мавҷуда истифода намуд, сухан рондан мумкин аст" [103, С.47].

Истифодаи технологияҳои иттилоотӣ - коммуникатсионӣ дар раванди таълим дар ҳамон ҳолат самаранок мегардад, ки агар шароитҳои муайяни дидактикӣ мавриди истифода қарор дода шаванд.

Нақши шароитҳои дидактикӣ ва технологияҳои иттилоотӣ-коммуникатсионӣ дар таълим бағоят бузург аст. Дар он се шарти асосӣ баррасӣ мешаванд:

Ба инобат гирифтани нақши пешбари донишҳои назариявӣ: Ин шарт ба муҳим будани омӯзиши назария дар марҳилаҳои аввали таълим ва гузаштан ба омӯзиши ҷузъиёт дар марҳилаҳои баъдӣ ишора мекунад. Истифодаи ТИК имкон медиҳад, ки назария ва амалияро пайваст карда, дониш ва малакаҳои устуворро инкишоф дод.

Ягонагии вазифаҳои таълимӣ, тарбиявӣ ва инкишофдиҳандаи таҳсилот: Ин шарт таъкид мекунад, ки таълим бояд на танҳо дониш диҳад, балки шахсро тарбия ва инкишоф диҳад. ТИК метавонад барои баланд бардоштани таъсири эҳсосӣ ва эътиқодии таълим истифода шавад.

Ҳавасманднамоӣ ва ангезиши муносибати мусбӣ ба таълим: Ин шарт ба муҳим будани бедор кардани шавқу рағбат ба таълим ишора мекунад. ТИК метавонад барои фаъолгардонии фаъолияти маърифатӣ ва ҳавасмандкунии хонандагон истифода шавад.

Бояд таъкид созем, ки риояи ин шартҳо барои истифодаи самараноки ТИК дар таълим муҳим аст [29, С.265].

Истифодаи ТИК дар раванди таълим имкон медиҳад, ки маводи таълимӣ ба таври ҷолибтар ва фаҳмотар пешниҳод карда шавад. Намоишҳои визуалӣ, моделҳои интерактивӣ ва симулятсияҳо имкон медиҳанд, ки хонандагон мафҳумҳои мураккабро осонтар дарк намоянд. Ғайр аз ин, ТИК метавонад барои ташкили корҳои гурӯҳӣ, мубодилаи афкор ва ҳамкорӣ дар лоиҳаҳо истифода шавад, ки ин малакаҳои иҷтимоии хонандагонро инкишоф медиҳад.

Бо вуҷуди ин, муҳим аст, ки ТИК на танҳо ҳамчун воситаи фароғатӣ, балки ҳамчун абзори таълимӣ истифода шавад, ки ба ҳадафҳои таълимӣ мувофиқ бошад. Истифодаи бемақсади технологияҳо метавонад ба паст шудани таваҷҷӯҳ ва самаранокии таълим оварда расонад. Аз ин рӯ, омӯзгорон бояд дар интихоби технологияҳо ва тарзи истифодаи онҳо дар раванди таълим эҳтиёткор бошанд.

Риояи шароитҳои дидактикӣ ва истифодаи бомаҳорати ТИК имкон медиҳад, ки таълим ба як раванди ҷолиб ва самаранок табдил дода шавад. Ин на танҳо ба беҳтар шудани азхудкунии донишҳо, балки ба инкишофи шахсияти ҳамаҷонибаи хонандагон мусоидат мекунад. Омӯзгорон бояд доимо малакаҳои худро дар соҳаи ТИК такмил диҳанд, то ки онҳо метавонанд аз имкониятҳои он ба таври пурра истифода баранд.

Ниҳоят, истифодаи ТИК дар таълим бояд ба принсипҳои асосии дидактикӣ асос ёбад ва ба ҳадафҳои таълимӣ, тарбиявӣ ва инкишофдиҳанда мувофиқ бошад. Бо риояи ин шартҳо, ТИК метавонад ба як абзори пуриқтидор барои тағир додани раванди таълим ва омодасозии хонандагон ба зиндагии муосир табдил ёбад.

Таҳқиқот собит месозад, ки ду шарти дидактикии муҳим дар таълим мавҷуд аст:

Ҳалли мушкилот: Ин шарт азхудкунии таҷрибаи эҷодиро тақозо мекунад, ки онро танҳо тавассути ҳалли мушкилот ва вазифаҳои проблемавӣ, ки вазъияти проблемавӣ эҷод мекунанд, ба даст овардан мумкин аст. Омӯзгор бояд технологияҳои иттилоотӣ-коммуникатсиониро барои эҷоди вазъиятҳои проблемавӣ истифода барад, то омӯзишро фаъол ва эҷодӣ гардонад.

Пайваст намудани корҳои таълимии коллективӣ бо муносибатҳои инфиродӣ: Ин шарт аз омӯзгор истифодаи шаклҳои мувофиқи таълимро талаб мекунад, ки ба таъминоти иттилоотӣ-технологии ҷараёни таълим нигаронида шудаанд. Ин имкон медиҳад, ки ҳам дар дарсҳои нақшавӣ таҳти роҳбарии омӯзгор ва ҳам дар омӯзиши мустақили хонандагон истифода бурда шавад.

Ҳамин тариқ, таълим бояд ҳам ҳам мушкилотро дар бар гирад ва ҳам корҳои коллективиро бо муносибатҳои инфиродӣ пайваст кунад, то раванди таълим самараноктар ва эҷодкорона гардад.

Ин ду шарти дидактикӣ, мушкилот ва пайваст намудани корҳои таълимии коллективӣ бо муносибатҳои инфиродӣ, дар якҷоягӣ метавонанд заминаи мустаҳкамеро барои таълими муассир фароҳам оваранд. Мушкилот, чунон ки зикр шуд, хонандагонро ба таҳлили амиқ, эҷодкорӣ ва дарёфти роҳҳои ҳалли нав ташвиқ мекунад. Онҳоро водор месозад, ки берун аз доираи маълумоти омодашуда фикр кунанд ва маҳорати худро дар шароитҳои воқеӣ санҷанд.

Дар айни замон, пайваст намудани корҳои коллективӣ бо муносибатҳои инфиродӣ имкон медиҳад, ки муҳити ҳамкорӣ ва дастгирии мутақобила дар синф ба вуҷуд оварда шавад. Хонандагон метавонанд аз якдигар омӯзанд, ғояҳои худро мубодила кунанд ва якҷоя ба ҳадафҳои таълимӣ ноил шаванд. Ин муносибат инчунин ба эҷоди ҳисси ҷавобгарӣ ва иштироки фаъол дар раванди таълим мусоидат мекунад.

Илова бар ин, истифодаи технологияҳои иттилоотӣ-коммуникатсионӣ дар ин раванд нақши муҳим мебозад. ТИК метавонад барои эҷоди вазъиятҳои проблемавии ҷолиб, дастрасӣ ба захираҳои гуногун ва ташкили ҳамкории онлайн истифода шавад. Омӯзгор метавонад ТИК-ро барои фароҳам овардани имкониятҳои нав барои омӯзиш ва рушди хонандагон истифода барад.

Дар маҷмӯъ, муттаҳидсозии ин ду шарти дидактикӣ бо истифода аз ТИК метавонад ба эҷоди муҳити таълимии фаъол, эҷодкор ва муассир оварда расонад. Ин равиш хонандагонро барои муваффақият дар ҷаҳони муосир, ки тағирёбанда ва пур аз мушкилот аст, омода месозад.

Муҳити иттилоотӣ ва коммуникативӣ, ки дар он ҳар як хонандаи муосир ҷойгир карда шудааст, барои истифодаи фаъоли воситаҳо ва технологияҳои иттилоотӣ - коммуникатсионӣ дар ҷараёни таълим тамоми шароитро фароҳам меорад, аҳамият ва самаранокии кори мустақилонаро баланд мебардорад. Ин ба туфайли пайваста такмил додани дастурҳои таълимӣ дар асоси технологияҳои иттилоотӣ - коммуникатсионӣ имконпазир аст ва ба хонандагон имкон медиҳад, ки маълумоти таълимии пешниҳодшударо мутобиқи қобилияти инфиродӣ мустақилона идора кунанд ва як қисми вазифаҳои омӯзгориро ба хонанда супоранд. Омӯзгор танҳо хонандаро дастгирӣ мекунад, дар ҷараёни иттилооти таълимӣ роҳнамоӣ мекунад ва дар ҳалли мушкилот кӯмак мекунад.

Самтгирии таълим ба фаъолнокии шахсият ва истифодаи технологияҳои иттилоотӣ - коммуникатсионӣ бояд ба рушди шахсият, ошкор намудани хусусиятҳои хонанда, эътирофи таҷрибаи субъективии ӯ ва ошкор намудани гуногунии инфиродии бадастории дониш равона карда шавад.

Мазмуни таълим бояд дар ҷараёни азхудкунӣ ба тарзи нав фаҳмида шавад ва ба ташаккули худташкилнамоӣ, инкишофи қобилияти маърифатӣ, сифатҳои шахсӣ, тафаккур, шахсияти эҷодӣ, қонеъ кардани ниёзҳои маърифатӣ, рушди зеҳнӣ, қобилияти иҷтимоӣ ва малакаҳои худомӯзӣ мусоидат намояд.

Мутобиқати махзани таълимӣ-иттилоотӣ ба мундариҷаи таълим шарти дигари дидактикӣ буда, инфрасохтор бояд ба хусусияти меҳнат мувофиқ бошад ва дар асоси талаботҳои илмӣ-педагогӣ бунёд карда шавад.

Дар ҷаҳони муосир, ки технологияҳои иттилоотӣ ва коммуникатсионӣ ба ҳама соҳаҳои ҳаёт ворид шудаанд, самтгирии таълим ба фаъолнокии шахсият ва истифодаи ин технологияҳо на танҳо як тамоюл, балки зарурати муҳим ба шумор меравад. Ин равиш имкон медиҳад, ки хонандагон на танҳо донишҳои тайёрро азхуд кунанд, балки дар ҷараёни таълим фаъолона иштирок намуда, малакаҳои мустақилона фикр кардан, таҳлил кардан ва ҳалли масъалаҳоро инкишоф диҳанд. Истифодаи ТИК дар таълим имконият медиҳад, ки раванди таълим ҷолибтар, интерактивӣ ва мувофиқ ба ниёзҳои инфиродии хонандагон гардад.

Мазмуни таълим бояд ба таври динамикӣ тағйир ёбад ва ба талаботи ҷомеаи муосир ҷавобгӯ бошад. Он бояд на танҳо донишҳои мушаххасро дар бар гирад, балки инчунин ба рушди малакаҳои муҳим, аз қабили тафаккури интиқодӣ, эҷодкорӣ, ҳамкорӣ ва муошират мусоидат намояд. Ҷараёни азхудкунии мазмуни таълим бояд ҳамчун як раванди фаъол ва эҷодкорона ташкил карда шавад, ки дар он хонандагон метавонанд донишҳои навро дар заминаи таҷрибаи худ фаҳманд ва татбиқ намоянд.

Мутобиқати махзани таълимӣ-иттилоотӣ ба мундариҷаи таълим ва инфрасохтори мувофиқ яке аз шартҳои муҳими таъмини сифати таълим мебошад. Махзани таълимӣ-иттилоотӣ бояд дорои захираҳои гуногуни таълимӣ, аз қабили китобҳои электронӣ, маводи аудиовизуалӣ, симулятсияҳо ва дигар воситаҳои таълимӣ бошад. Инфрасохтори таълимӣ бояд бо технологияҳои муосир муҷаҳҳаз карда шавад ва ба хонандагон имкон диҳад, ки ба маълумот дастрасӣ пайдо кунанд, дар лоиҳаҳо ҳамкорӣ кунанд ва малакаҳои заруриро барои зиндагӣ дар ҷомеаи иттилоотӣ инкишоф диҳанд.

Дар маҷмӯъ, нигаронида шудани таълим ба фаъолнокии шахсият ва истифодаи технологияҳои иттилоотӣ-коммуникатсионӣ имконият медиҳад, ки таълим ба ниёзҳои инфиродии хонандагон мутобиқ, ҷолиб ва муассир

гардонида, онҳоро барои зиндагӣ ва кор дар ҷаҳони муосир омода созад. Ин равиш ба рушди шахсияти ҳамаҷонибаи хонандагон, инкишофи қобилиятҳои маърифатӣ, сифатҳои шахсӣ, тафаккур, шахсияти эҷодӣ ва қонеъ гардонидани ниёзҳои маърифатии онҳо мусоидат менамояд.

Тамоми шароитҳои номбаршуда системаи талаботҳоро ба технологияҳо ҳам дар таълими анъанавӣ ва ҳам дар таълим тариқи технологияҳои иттилоотӣ - коммуникатсионӣ муайян менамояд [95,145].

Барои баланд бардоштани самаранокии истифодаи технологияҳои иттилоотӣ - коммуникатсионӣ метавон талаботҳои асосиро ҷудо намуд, ки ба таъминоти иттилоотиву технологии раванди таълим пешниҳод карда мешаванд:

- ба таври муайян дақиқ намудани нақш ва мақом, таъинот ва вақти истифодаи барномаҳои компютерии таълимӣ;
- нақши пешбари омӯзгор дар гузаронидани машғулиятҳо;
- мутобиқати методикаи таълими компютерии стратегияи умумии машғулияти таълимӣ;
- таъмини сатҳи баланди индивидуализатсияи таълим бо истифода аз технологияҳои иттилоотӣ - коммуникатсионӣ;
- таъмини алоқаи ҷавобии устувор дар таълим.

Истифодаи маҷмӯи шароитҳои дидактикӣ ва технологияҳои иттилоотӣ-коммуникатсионӣ дар таълим ба баланд бардоштани сифати тайёр кардани мутахассиси рақобатпазир мусоидат мекунад, ки касбашро хуб медонад ва қобилияти кории худро дар сатҳи ҷаҳонӣ дорад.

Дар шароити муосир, ки ҷаҳонишавӣ ва рақобати шадид дар бозори меҳнат ҳукмрон аст, истифодаи самараноки захираҳои дидактикӣ ва технологияҳои иттилоотӣ-коммуникатсионӣ дар раванди таълим на танҳо тақозои замон, балки шарти зарурии таъмини муваффақияти мутахассисони оянда ба ҳисоб меравад. Ин имкон медиҳад, ки таълим фарогиртар, ҷолибтар ва мутобиқ ба ниёзҳои инфиродии хонандагон гардад.

Истифодаи маҷмӯи шароитҳои дидактикӣ, аз қабили маводҳои таълимии интерактивӣ, симулятсияҳо, моделҳо ва дигар воситаҳои таълимӣ, ба хонандагон имкон медиҳад, ки консепсияҳои назариявиро ба таври амалӣ дарк намуда, маҳоратҳои ҳалли масъала ва тафаккури интиқодиро инкишоф диҳанд. Ин равиш, дар навбати худ, ба мустаҳкам шудани дониш ва баланд бардоштани самаранокии раванди таълим мусоидат мекунад.

Технологияҳои иттилоотӣ-коммуникатсионӣ, аз қабили платформаҳои таълимии онлайн, абзорҳои ҳамкорӣ, нармафзори таълимӣ ва захираҳои интернетӣ, имкониятҳои бештареро барои таълим фароҳам меоранд. Хонандагон метавонанд ба таври мустақил ба маълумот дастрасӣ пайдо кунанд, дар лоиҳаҳои гурӯҳӣ иштирок намоянд, аз мушовирони онлайн маслиҳат гиранд ва дар вақти дилхоҳ ва дар ҳар ҷо таҳсил кунанд. Ин имкониятҳо ба рушди малакаҳои мустақилона таҳсил кардан, идоракунии вақт ва истифодаи самараноки технологияҳо мусоидат мекунанд.

Бо назардошти ин, муассисаҳои таълимӣ бояд ба таҳия ва ҷорӣ намудани барномаҳои таълимии муосир, ки истифодаи васеи шароитҳои дидактикӣ ва технологияҳои иттилоотӣ-коммуникатсиониро дар бар мегиранд, диққати махсус диҳанд. Инчунин, зарур аст, ки омӯзгорон дар самти истифодаи самараноки ин воситаҳо дар раванди таълим омӯзонида шаванд, то онҳо тавонанд, ки ба хонандагон дар рушди маҳоратҳои зарурӣ барои рақобат дар бозори меҳнати ҷаҳонӣ кумак расонанд. Ҳамин тариқ, маҷмӯи шароитҳои дидактикӣ ва технологияҳои иттилоотӣ-коммуникатсионӣ дар таълим ҳамчун ангезанда барои баланд бардоштани сифати тайёр кардани мутахассисони рақобатпазир хизмат мекунад.

Хулосаи боби якум

Салоҳиятнокӣ натиҷаи омӯзиш, низоми арзишҳо, самтгириҳо ва одатҳоро муттаҳид менамояд ва ҳамчун қобилияти истифодаи дониш ва таҷриба дар амал фаҳмида мешавад. Салоҳиятнокӣ барои муайян намудани сатҳи касбияти инсон истифода гардида, қобилияти шахсият ба амалҳои фаъол ва масъулиятноки ҳаётиро ифода мекунад. Дар психология ва

педагогикаи муосир масъалаҳои мукаммал намудани салоҳиятҳои асосии хонандагон муносибати гуногунсамтаро талаб менамояд. Салоҳияти асосӣ хусусияти интегративӣ дошта, динамика ва гуногунмаъногии он мураккабӣ ва мухталиф будани натиҷаи онро муайян менамояд. Ҷанбаи калидии салоҳиятнокӣ истифодаи дониш дар фаъолияти амалии инсон аст.

Ташаккули салоҳиятнокӣ дар раванди таълим ҳамчун вазифаи муҳим арзёбӣ мегардад, ки ба рушди қобилияти татбиқи донишҳо, малакаҳо ва арзишҳо дар ҳолатҳои гуногуни ҳаёт равона шудааст. Салоҳиятнокӣ имкон медиҳад, ки хонандагон на танҳо донишҳои назариявӣ азхуд кунанд, балки онҳоро дар амалия татбиқ намуда, мушкилоти мушаххасро ҳал намоянд ва қарорҳои самаранок қабул кунанд. Дар ин замина, педагогҳо вазифадоранд, ки шароит ва муҳитеро фароҳам оранд, ки ташаккули салоҳиятҳои гуногунро ҳавасманд созанд.

Муҳаққиқон қайд мекунанд, ки салоҳиятнокӣ ҳамчун сохтори мураккаб аз унсурҳои гуногун иборат аст, ки донишҳо, малакаҳо, муносибатҳо ва арзишҳоро дар бар мегирад. Ҳамин тариқ, салоҳиятнокӣ на танҳо маҷмӯи донишҳо, балки қобилияти истифодаи онҳо дар шароити мушаххас мебошад. Инчунин, он дорои ҷузъи арзишӣ мебошад, ки интихоби стратегияи мувофиқ ва амалҳои масъулиятнокро муайян мекунад.

Дар педагогикаи муосир, ташаккули салоҳиятнокӣ тавассути истифодаи усулҳои фаъоли таълим, аз қабили омӯзиши лоиҳавӣ, омӯзиши ҳолатӣ, бозиҳои нақшӣ ва мубоҳисаҳои гурӯҳӣ амалӣ карда мешавад. Ин усулҳо ба хонандагон имкон медиҳанд, ки дар раванди таълим фаъолона иштирок намуда, донишҳоро мустақилона кашф кунанд, мушкилотро ҳал намоянд ва бо ҳамкорон муносибатҳои созанда барқарор кунанд.

Барои арзёбии сатҳи салоҳиятнокӣ, усулҳои гуногуни баҳодиҳӣ, аз қабили портфолио, баҳодиҳии ҳамсолон, баҳодиҳии худидоракунӣ ва санҷишҳои амалӣ истифода мешаванд. Ин усулҳо имкон медиҳанд, ки на танҳо сатҳи дониш, балки қобилияти татбиқи онҳо дар амал, малакаҳои ҳалли мушкилот, кор дар гурӯҳ ва муоширати байнишахсӣ баҳогузорӣ карда шаванд.

Ташаккули салоҳиятнокӣ дар раванди таълим вазифаи муҳим ва бисёрҷанба буда, муносибати комплексӣ ва муттаҳидкунандаро талаб мекунад. Он ба рушди шахсияти фаъол, масъулиятнок ва қобили мутобиқшавӣ ба шароити тағйирёбандаи ҷаҳони муосир равона шудааст.

Салоҳиятҳои асосӣ ҳамчун хусусияти интегралӣ ва серҷанбаи шахсияти мутахассис аст, ки сифати баланди фаъолияти меҳнатиро дар асоси донишҳо, қобилият ва донистани воситаҳои иҷроиши фаъолият таъмин менамояд. В.В.Сериков қайд менамояд, ки салоҳияти мутахассис бо хусусияти ихтисос алоқаманд аст, ки дар маҷмуъ ба донишҳои асосӣ заруранд. Чунин таснифоти салоҳиятнокӣ моҳияти онро дар қобилияти инсон дар истифодаи донишҳои илмӣ ва амалӣ нисбат ба фаъолияти асосӣ ифода менамояд.

Ташаккули салоҳиятҳои асосӣ, мукаммалгардонии минбаъдаи он дар доираи тамоми фанҳо дар раванди таҳсилоти асосӣ бо назардошти алоқаҳои байнифаннӣ амалӣ мегардад. Чунин муносибат имконият медиҳад, ки марҳилаҳои ташаккул ва инкишофи салоҳиятҳои асосӣ бо назардошти он, ки рушди ҳар як унсури он дар давраи алоҳида боиси рушди унсурҳои дигари салоҳияти асосӣ мегардад, ҷудо намуд.

Дар таълими технологияҳои иттилоотӣ - коммуникатсионӣ маҷмуи метод ва воситаҳои омӯзиш, ки ба ташаккули донишҳои алоҳида, қобилият, маҳорат ва салоҳият равона гардидааст, пешниҳод мегардад. Дар шароити компютеркунонии таҳсилот дар раванди таълим боз як иштирокчии дигар - компютер пайдо мешавад, ки бо таъминоти барномавии зарурӣ маҷаҳҳаз гардонида шудааст. Сатҳи фарҳанги иттилоотии хатмкунандаи муассисаи таҳсилоти миёнаи умумӣ ин қобилияти кор кардан бо иттилоот дар компютер бо истифодаи метод ва воситаҳои муосир ба ҳисоб меравад.

Ҳадафи асосии маълумоти миёнаи умумӣ омодасозии мутахассиси рақобатпазир бо малакаҳои истифодаи технологияҳои иттилоотӣ ва омодагии татбиқи дониш дар фаъолияти минбаъда мебошад. Аз ин рӯ, муассисаҳои таҳсилоти миёнаи умумӣ вазифадоранд раванди таълимро бо назардошти иттилоотикунонии таълим ташкил намоянд.

Воситаҳои муосири технологияҳои иттилоотӣ - коммуникатсионӣ ба хонандагон ва омӯзгорон имкон медиҳанд, ки захираҳоеро, ки дар ҷараёни

таълим истифода мешаванд, ба монанди презентатсияҳои омӯзишӣ, тестҳо, дастурҳо, барномаҳо барои синфи компютериро эҷод намоянд. Ҳамаи ин воситаҳоро хонандагон таҳти роҳбарии омӯзгор барои истифодаи минбаъда сохта метавонанд, ки имкон медиҳад малакаҳои амалии дар дарсҳо ҳосилшударо тақвият бахшад.

Воситаҳои технологияҳои иттилоотӣ - коммуникатсионӣ имконият медиҳад, ки шаклҳо ва услубҳои нав методикаи таълими лоиҳавӣ барои эҷоди лоиҳаҳои байнисоҳавӣ пайдо карда шавад. Ин имкон медиҳад, ки таҷрибаи фаъолияти хонандагон ташаккул ёбад.

Истифодаи технологияҳои иттилоотӣ - коммуникатсионӣ дар раванди таълим дар ҳамон ҳолат самаранок мегардад, ки агар шароитҳои муайяни дидактикӣ мавриди истифода қарор дода шаванд. Шароитҳои зерини дидактикӣ чунинанд:

- ба инобат гирифтани нақши пешбари донишҳои назариявӣ;
- ягонагии вазифаи таълимӣ, тарбиявӣ ва инкишофдиҳандаи таҳсилот;
- ҳавасманднамоӣ ва ангезиши муносибати мусбӣ ба таълим;
- мушкилот;
- пайваст намудани корҳои таълимии коллективӣ бо муносибатҳои инфиродӣ;
- самтгирии таълим ба фаъолнокии шахсият;
- мутобиқати махзани таълимӣ-иттилоотӣ ба мундариҷаи таълим.

Истифодаи маҷмӯи шароитҳои дидактикӣ ва технологияҳои иттилоотӣ-коммуникатсионӣ сифати тайёрии мутахассиси рақобатпазирро дар бозори меҳнат, ки касбашро хуб медонад, баланд мебардорад ва ба рушди доимӣ, худомӯзӣ ва зудҳаракатии иҷтимоӣ мусоидат мекунад.

Дар шароити ҷаҳонишавӣ ва тағйирёбии босуръати талабот дар бозори меҳнат, истифодаи маҷмӯи шароитҳои дидактикӣ ва технологияҳои иттилоотӣ-коммуникатсионӣ на танҳо имконпазир, балки зарурати ногузири таъмини рақобатпазирии мутахассисони оянда мебошад. ТИК, аз қабили платформаҳои таълимии электронӣ, абзорҳои таҳлили додаҳо ва моделиронии рақамӣ, имконият медиҳанд, ки раванди таълим ба талаботи

фардии хонандагон мутобиқ гардонида шуда, таваҷҷуҳ ба рушди малакаҳои амалӣ ва тафаккури интиқодӣ равона карда шавад.

Аз ҷумла, истифодаи бозиҳои тақлидкорӣ ва амсилаҳои маҷозӣ дар раванди таълим имкон медиҳад, ки хонандагон дар шароити наздик ба воқеият таҷриба андӯхта, қарорҳои стратегӣ қабул намоянд ва оқибатҳои онҳоро арзёбӣ кунанд. Ин усул махсусан дар соҳаҳои муҳандисӣ, иқтисодӣ ва тиббӣ, ки хатогиҳо метавонанд гаронбаҳо бошанд, аҳамияти калон дорад. Мувофиқи таҳқиқоти Муассисаи таҳқиқоти педагогии Амрико (AERA), истифодаи ТИК дар таълим метавонад ҳосилнокии таълимро то 30% афзоиш диҳад.

Илова бар ин, ТИК имкониятҳои нави ҳамкорӣ ва мубодилаи таҷрибаро байни хонандагон, омӯзгорон ва корфармоён фароҳам меорад. Вебинарҳо, конфронсҳои онлайнӣ ва шабакаҳои иҷтимоӣ имкон медиҳанд, ки хонандагон бо мутахассисони пешқадам дар соҳаи худ робита барқарор намуда, аз таҷрибаи онҳо омӯзанд ва имкониятҳои нави касбиро кашф намоянд. Чунин муҳити ҳамкорӣ ба рушди малакаҳои коммуникатсионӣ ва иҷтимоии хонандагон мусоидат мекунад, ки ин барои муваффақият дар бозори меҳнат ниҳоят муҳим аст.

Рушди доимӣ, худомӯзӣ ва зудҳаракатии иҷтимоӣ, ки ба шарофати истифодаи ТИК дар таълим таъмин карда мешавад, ба мутахассисон имкон медиҳад, ки ба тағйиротҳои босуръати технологӣ ва иқтисодӣ мутобиқ шаванд ва дар бозори меҳнат мавқеи устуворро ишғол намоянд. Маҳз мутахассисони қодир ба худомӯзӣ ва омӯзиши доимии малакаҳои нав метавонанд дар шароити рақобати шадид муваффақ гарданд ва ба рушди иқтисодиёти миллӣ саҳмгузор бошанд.

БОБИ 2. АМСИЛАИ ПЕДАГОГИИ ТАШАККУЛИ САЛОҲИЯТҲОИ АСОСИИ ХОНАНДАГОН ДАР ШАРОИТИ МУАССИСАҲОИ ТАҲСИЛОТИ МИЁНАИ УМУМӢ

2.1. Салоҳияти коммуникативӣ ҳамчун қисми асосии ташаккули салоҳиятҳои хонандагон дар муассисаҳои таҳсилоти миёна

Гузариш ба таълими босалоҳият дар муассисаҳои таҳсилоти миёнаи умумӣ рушди қобилияти хонандагон ва ҷустуҷӯи воситаҳои нави таълимро тақозо мекунад. Таҳлили вазъияти имрӯза нишон медиҳад, ки ташаккули мақсадноки салоҳияти коммуникативии хонандагон яке аз самтҳои асосии беҳтар намудани омодагии онҳост. Дар муассисаҳои таҳсилоти миёнаи умумӣ салоҳиятҳои калидӣ, аз ҷумла салоҳиятҳои коммуникативӣ дар сатҳи зарурӣ ташаккул наёфтааст. Дар илми муосир ҷанбаҳои амалии коммуникатсия, аз қабили лингвистика, коммуникатсияи байнифарҳангӣ, технологияҳои иттилоотӣ - коммуникатсионӣ мавриди омӯзиш қарор доранд. Салоҳиятнокии коммуникативӣ ин унсури умумии салоҳиятнокӣ буда, бо сатҳи азхудшудаи маҳорат ва малакаҳои нутқӣ тасниф карда мешавад [78, С.256].

Муносибати босалоҳият имкон медиҳад, ки раванди таълим ба натиҷа нигаронида шуда, ба рушди малакаҳои амалии зарурӣ барои ҳаёт ва фаъолияти минбаъдаи хонандагон равона гардад. Тавре ки олимон қайд мекунанд, «салоҳиятнокӣ – ин қобилияти истифодаи дониш, малака ва муносибатҳо дар вазъиятҳои гуногуни ҳаётӣ мебошад» [47, С. 34-42]. Аз ин рӯ, ташаккули салоҳияти коммуникативӣ на танҳо азхудкунии қоидаҳои забон ва нутқ, балки қобилияти истифодаи онҳо дар шароитҳои мушаххаси коммуникативӣ, барои ҳалли масъалаҳои гуногуни ҳаётӣ иборат аст.

Дар шароити ҷаҳонишавӣ ва густариши робитаҳои байнифарҳангӣ, салоҳияти коммуникативӣ аҳамияти хоса пайдо мекунад. Таъмини муоширати самаранок дар муҳити гуногунфарҳангӣ, қобилияти дарк ва

эҳтироми фарҳангҳои дигар, аз ҷумлаи вазифаҳои муҳими муассисаҳои таълимӣ ба ҳисоб меравад. Тибқи таҳқиқоти Е.Г. Тарева, «коммуникатсияи байнифарҳангӣ – ин раванди муошири шахсонест, ки ба фарҳангҳои гуногун тааллуқ доранд ва дорои системаҳои гуногуни арзишҳо мебошанд». Аз ин лиҳоз, ташаккули салоҳияти коммуникативӣ бояд ба омодагии хонандагон ба муошири самаранок бо намояндагони фарҳангҳои гуногун нигаронида шавад.

Барои ташаккули салоҳияти коммуникативии хонандагон истифодаи технологияҳои иттилоотӣ-коммуникатсионӣ имкониятҳои васеъ фароҳам меорад. ТИК имкон медиҳад, ки раванди таълим ҷолибтар ва интерактивӣ гардад, инчунин ба хонандагон имконият медиҳад, ки малакаҳои муоширатро дар шароити гуногун, аз ҷумла дар муҳити онлайнӣ, азхуд намоянд.

Дар раванди ташаккули салоҳияти коммуникативии хонандагон, нақши омӯзгор хеле муҳим аст. Омӯзгор бояд на танҳо донишҳои назариявиро пешниҳод кунад, балки инчунин ба хонандагон дар ташаккули малакаҳои амалии муошират, аз қабили гӯш кардан, суханронӣ, муҳокима ва ҳамкорӣ кӯмак расонад. Ғайр аз ин, омӯзгор бояд фазои мусоиди таълимӣ фароҳам оварад, ки дар он хонандагон аз ибрози ақидаи худ натарсанд ва омода бошанд, ки бо ҳамдигар ҳамкорӣ кунанд.

Ҳамин тариқ, ташаккули салоҳияти коммуникативии хонандагон вазифаи муҳими муассисаҳои таҳсилоти миёнаи умумӣ буда, ҳалли он рушди қобилияти хонандагон ва омодагии онҳоро ба ҳаёт ва фаъолияти минбаъда таъмин менамояд. Ин раванд истифодаи усулҳои муосири таълим, технологияҳои иттилоотӣ-коммуникатсионӣ ва нақши фаъоли омӯзгорро тақозо мекунад.

Барои хонандагон донишҳо оид ба асосҳои раванди коммуникативӣ, маҳорати фаъолияти иттилоотӣ ва коммуникативӣ, хусусиятҳои коммуникатсияи шифоҳӣ ва ғайришифоҳӣ, муҳити коммуникатсионӣ ва истифодаи принсипҳои коммуникативӣ дар таҳлили чорабиниҳои ҷамъиятӣ зарур аст. Фаҳмиши хуби тарафайн омили муҳими муносибати мусбӣ буда,

нофаҳмиҳо метавонад ба мунокишаҳо оварда расонад. Салоҳияти коммуникативӣ барои муоширати самаранок зарур аст. Забони хаттӣ ва шифоҳӣ воситаи маъмули муоширати расмӣ буда, тафаккур, таҷриба, фикрҳо ва эҳсосоти инсонро инъикос мекунад. Барои интихоби дурусти воситаҳои шифоҳӣ, донистани семантика ва маънои онҳо зарур аст. Маънои иҷтимоиву коммуникативӣ воҳиди асосии коммуникатсия ба ҳисоб меравад[80, С.61].

Дар раванди коммуникатсия, таъсири мутақобила ва мубодилаи иттилоот байни иштирокчиён нақши калидӣ дорад. Ин раванд на танҳо интиқоли маълумот, балки фаҳмиши онро низ дар бар мегирад. Нофаҳмиҳо дар ин марҳила метавонад ба паҳншавии нодурусти иттилоот ва дар натиҷа ба мунокишаҳо оварда расонад.

Салоҳияти коммуникативӣ маҷмӯи донишҳо, малакаҳо ва қобилиятҳоест, ки барои муоширати самаранок зарур мебошад. Ин салоҳият аз донистани қоидаҳои забон, фарҳанг ва иҷтимоиёт иборат аст. Салоҳияти коммуникативӣ имкон медиҳад, ки инсон дар ҳолатҳои гуногуни коммуникативӣ ба таври муассир ва мувофиқ амал кунад.

Забони хаттӣ ва шифоҳӣ воситаҳои асосии муоширати расмӣ мебошанд. Забони хаттӣ барои сабт ва нигоҳдории иттилоот, инчунин барои интиқоли он ба масофаҳои дур истифода мешавад. Забони шифоҳӣ бошад, барои муоширати мустақим ва фаврӣ муфид аст. Ҳар ду шакли забон тафаккур, таҷриба, фикрҳо ва эҳсосоти инсонро инъикос мекунанд. Интихоби дурусти воситаҳои шифоҳӣ аз донистани семантика ва маънои онҳо вобаста аст, зеро ҳар як калима ва ибора метавонад маъноҳои гуногун дошта бошад.

Маънои иҷтимоиву коммуникативӣ воҳиди асосии коммуникатсия ба ҳисоб меравад. Ин маъно аз контексти иҷтимоӣ ва фарҳангии коммуникатсия вобаста аст. Мувофиқи назарияи конструктивизми иҷтимоӣ маъноҳо дар ҷараёни таъсири мутақобилаи иҷтимоӣ сохта мешаванд ва, аз ин рӯ, барои фаҳмидани паёмҳо донистани қаринаи иҷтимоӣ ва фарҳангии онҳо зарур аст. Ин дониш имкон медиҳад, ки муоширати самаранок ва пешгирии нофаҳмиҳо таъмин карда шавад.

А.А. Лобанов қайд мекунад, ки: “Нутқ - воситаи асосии коммуникатсия ва омили рушди тафаккури инсон ба ҳисоб меравад, он шахсиятро ифода менамояд, ӯро бо тамоми зуҳурот ошкор менамояд. Гуфтори нутқӣ ҳамчун шакли мураккаби фаъолият аст, ки аз амалҳои алоҳида иборат буда, ангеза, мақсад, вазифаи гӯяндаро дарбар мегирад. Барои амали намудани муошират бомуваффақ бояд назорати ин унсурҳои гуфтор ва интихоби бошуури онҳо амалӣ карда шавад” [78, С.27].

Дар соҳаи ташаккул ва инкишофи салоҳияти коммуникативии хонандагон таҳқиқотҳои муҳим ба монанди корҳои Н.С. Емелянов, А.В. Брушлинский ва дигарон мавҷуданд, ки хусусиятҳои ташкили раванди мазкурро ошкор месозанд. Таҳлилҳо нишон медиҳанд, ки дар шароити муосир ба ташаккули салоҳияти коммуникативии хонандагон диққати махсус дода мешавад, ки омӯзонидани муошırати зеҳнӣ ва ҳамкориҳои коммуникативӣ аҳамияти калидӣ дорад. Барои муайян намудани моҳият, таснифи мафҳуми “салоҳияти коммуникативӣ” дар доираи донишҳои назариявии педагогӣ зарур аст.

Дар ин замина, мафҳуми "салоҳияти коммуникативӣ" ҳамчун маҷмӯи донишҳо, малакаҳо ва муносибатҳое муайян мешавад, ки имкон медиҳанд шахс дар равандҳои муошират бо дигарон самаранок ва бошуурона амал намояд. Ин салоҳият аз қобилияти фаҳмидани матнҳои гуногун, истифодаи забон дар шаклҳои гуногун (гуфторӣ ва хаттӣ), инчунин қобилияти таҳлил ва арзёбии вазъиятҳои коммуникативӣ иборат аст.

Салоҳияти коммуникативӣ, дар навбати худ, бо унсурҳои гуногун ифода меёбад, ки аз ҷумла забондонӣ, малакаҳои гӯш кардан ва шунавоӣ, қобилияти баён кардани андешаҳо ба таври возеҳ ва фаҳмо, инчунин қобилияти муносибат бо афкори дигаронро дар бар мегирад. Муҳаққиқон қайд мекунанд, ки салоҳияти коммуникативӣ на танҳо маҷмӯи малакаҳои техникӣ, балки инчунин қобилияти эҷодкорона ва муносибати интиқодӣ ба равандҳои муоширатро дар бар мегирад.

Барои ташаккули салоҳияти коммуникативӣ дар хонандагон, муҳим аст, ки дар раванди таълим усулҳои фаъол ва ҳамкориро истифода барем. Ин усулҳо аз ҷумла муҳокимаҳо, лоиҳаҳо, бозиҳои нақшӣ ва дигар шаклҳои фаъолиятеро дар бар мегиранд, ки хонандагонро ба муошират бо ҳамдигар ва омӯзгор ҷалб мекунанд. Ҳамзамон, муҳим аст, ки омӯзгор нақши фасилитаторро иҷро кунад, ки ба хонандагон дар таҳлил ва арзёбии стратегияҳои муошират ва рушди малакаҳои муассир кӯмак мерасонад.

Дар адабиёти педагогӣ таъкид мешавад, ки салоҳияти коммуникативӣ ҳамчун як ҷузъи муҳими салоҳияти касбӣ дар оянда арзёбӣ мешавад. Хонандагоне, ки салоҳияти коммуникативии хуб ташаккулёфта доранд, дар ҷомеа муваффақтар хоҳанд буд, зеро онҳо метавонанд дар муҳити гуногуни касбӣ ва иҷтимоӣ муошırати муассир барқарор намоянд ва ҳамкориҳои самарабахшро ба роҳ монанд.

Мафҳуми салоҳияти коммуникативиро нахуст А.А. Бодалев истифода карда, таъкид кардааст, ки: “Салоҳияти коммуникативӣ ҳамчун қобилияти ба роҳ мондан ва нигоҳ доштани алоқаҳои самаранок бо дигар одамон дар ҳолати мавҷудияти захираҳои дохилӣ, яъне дониш ва маҳорат аст” [16, С.42].

Бояд таъкид кард, ки консепсияи "салоҳияти коммуникативӣ" ҳамчун интихоб ва татбиқи модели рафтори нутқӣ вобаста ба потенсиали инсон дар ҳолатҳои гуногуни муошират, инчунин қобилияти фарқ кардани ҳолат аз рӯи мавзуъ, ҳадаф ва қоидаҳои коммуникативӣ зуҳур ва истифода мешавад.

Таҳлил ва баррасии сохтори салоҳияти коммуникативӣ собит месозад, ки то ҳол таснифоти ягона ва мукаммали мафҳуми "салоҳияти коммуникативӣ" пешниҳод нашудааст ва дар масъалаи муайян кардани ҷузъҳои таркибии он низ ягонагии назар вуҷуд надорад. Як зумра пажӯҳишгарон ҷузъҳои салоҳияти коммуникативӣ ва салоҳиятҳои зеҳниро ҷудогона баррасӣ намуда, онҳоро мустақил медонанд. Аммо, як гурӯҳи дигари олимон сертаркиба будани салоҳияти коммуникативиро таъкид мекунанд, вале тасаввуроти онҳо дар робита ба ин масъала хеле фарқ мекунад.

М.Н.Вятюнев алоқамандии байни маҳорати коммуникативӣ ва қобилияти зеҳниро таъкид намуда, изҳор кардааст, ки: “Салоҳияти коммуникативӣ ҳамчун воситаи муошират дар фаъолияти меҳнатӣ ва таълимӣ, қонеъ намудани талаботҳои зеҳнӣ мебошад” [26, С.38-45].

Н.И.Гез бошад навиштааст, ки: “Салоҳияти коммуникативӣ маҷмуи қобилиятҳо, ки ба амалӣ намудани робита имконият медиҳад, маҳсуб меёбад. Салоҳияти коммуникативӣ қобилияти мутобиқ намудани гуфторро бо ҳадафҳои вазъияти муошират, дарки муносибатҳои тарафайни ҷонибҳои муошират, инчунин қобилияти ташкили дурусти муошират бо назардошти меъёрҳои фарҳангӣ ва иҷтимоии рафтори коммуникативиро дарбар мегирад” [28, С.19]. Ю.Н.

Муҳаққиқ Ю.Н. Емелянов қайд намудааст, ки: “Салоҳияти коммуникативӣ ин чунин як сатҳи омӯхташудаи ҳамкорӣ бо муҳит аст, ки барои инсон дар доираи қобилият ва мавқеи иҷтимоӣ бомувввафақ амал намудан, талаб карда мешавад” [41, С.37].

Дар шароити имрӯза “салоҳияти коммуникативӣ” ба таври мухталиф тасниф карда мешавад. Чунин мешуморем, ки таснифоти нисбатан бомуваффақ, муайяннамоии зерин ба ҳисоб меравад: “Сифати интегралии шахсият, ки дониш ва маҳоратро барои ҳамкории самаранок бо мақсади ивазнамоии иттилоот, ба роҳ мондани алоқаҳо, идоракунии вазъият бо ёрии воситаҳои шифоҳӣ ва хаттӣ пешбинӣ менамояд” [115, С.110-117].

Салоҳияти коммуникативӣ ҳамчун қобилияти интегративӣ, ки ба натиҷанокии фаъолияти коммуникативӣ равона шудааст, муайян мегардад ва аз таҷрибаи муошират, сатҳи омӯзиш ва рушд бармеояд. Ташаккули салоҳияти коммуникативӣ дар натиҷаи ҳамкории субъектҳои раванди таълим ба миён меояд, ки дар он муошират нақши муҳим дорад ва асоси мундариҷавии робита ба ҳисоб меравад. Дар муошират шакл, навъ ва вазифаҳои ҳамкорӣ амалӣ мегарданд ва маҳорати коммуникативӣ таҳким меёбад [92, С.231].

Муҳаққиқоне, ки мавзуи мазкурро таҳқиқу баррасӣ кардаанд, қайд мекунанд, ки муошират ҳамчун ҳамкорӣ аст, ки вазифаи асосии он танзим мебошад. “Ҳамкорӣ ҳамчун унсури интегративии фаъолият бо назардошти манфиатҳо ва одатҳои шахсӣ фаҳмида мешавад. Муошират раванди дуҷонибаи робита ва ивази иттилоот байни субъектҳо мебошад, ки ташаккул, пешниҳод, қабул ва таҳқиқи иттилоотро дар бар мегирад” [56, С.63].

Ҳамкории коммуникативӣ дар асоси нишондиҳандаҳои гуногун навъбандӣ карда мешавад: дар асоси миқдор, характер ва сатҳи ҷалби субъектҳо ба раванди ҳамкорӣ; шаклҳои ташкилии ҳамкориҳои коммуникативӣ; воситаҳои коммуникативӣ; аз мавқеи манфиати тарафҳо; дар асоси таҷассуми хусусиятҳои психологии ҳамкории коммуникативӣ ва ғайраҳо [105, С.25-26].

“Дар раванди таълим дар муассисаҳои таҳсилоти миёнаи умумӣ принсипи асосии тарҳи коммуникативии таҳсил шавқу рағбат ба раванди ҳамкорӣ ба ҳисоб меравад, ки байни омӯзгор ва хонандагон дар дарсҳо ба роҳ монда шуда, ба дарки масъалаи баррасишаванда ва якдигарфаҳмӣ байни тамоми иштирокчиёнӣ ҳамкорӣ равона карда шудааст” [11, С.279].

Хулоса, д**ар ҳамаи таснифоти мавҷуда, салоҳияти коммуникативӣ ҳамчун як маҷмуи мушаххаси донишҳо, маҳоратҳо ва малакаҳо муаррифӣ мешавад, ки барои таъмин ва танзими равандҳои муошират ва иртибот хизмат мекунад. Ин маҷмуъ имкон медиҳад, ки мутақобилаи самаранок ба даст оварда шуда, таъсири зарурии тарафайн таъмин гардад.**

Пас аз истифода гардидани мафҳуми мазкур, як қатор таҳқиқотчиён ба ин масъала рӯй оварда, тахқиқотҳои эмпирикии худро гузарониданд. Умуман, таҳлилҳо нишон медиҳанд, ки таҳқиқи салоҳияти коммуникативӣ, дар шароити имрӯза ба таври васеъ ба роҳ монда шудааст. Дар аксарияти таҳқиқотҳо таъкид карда мешавад, ки моҳияти салоҳияти коммуникативӣ ин қобилияти ба роҳ мондан ва нигоҳ доштани алоқаҳои зарурӣ бо одамони дигар ба ҳисоб меравад [52, С.53].

Дар консепсияи дарки салоҳияти коммуникативӣ олимон малака ва маҳорати истифодаи муносиб ва моҳиронаи забонро дар вазъияти мушаххаси муошират дохил менамоянд. Салоҳияти коммуникативӣ ҳамчун қобилияти эҷодии инсон дар истифодаи техникаи воситаҳои забонӣ муайян карда мешавад, ки аз дониш ва омодагии истифодаи муносиби онҳо зоҳир мегардад. Л.А.Петровская чунин мешуморад, ки тайёр будан ба гуфтугӯ заминаи салоҳияти коммуникативӣ ба ҳисоб меравад [101, С.132].

Хусусияти салоҳияти коммуникативии шахсият самтгириҳо дар соҳаи муошират, маърифат ва муносибатҳои байнишахсӣ, донистани қонуниятҳои мантиқӣ, одоби муошироти шифоӣ, технологияҳои коммуникативӣ ба ҳисоб меравад. Салоҳияти коммуникативӣ ҳамчун маҷмуи донишҳои шахсии ташаккулёфта, қобилиятҳои коммуникативӣ ва ташкилотӣ, маҳорати худназораткунӣ баррасӣ карда мешавад. Он дар алоқамандӣ бо хусусиятҳои таъсиррасонии одамон, донишҳо ва малакаҳо дар соҳаи муносибатҳои байнишахсӣ баррасӣ карда мешавад. Инчунин, салоҳияти коммуникативӣ ҳамчун сифати шахс, ки дар муносибат бо одамони дигар зоҳир мегардад, ҳамчун малакаи коммуникативӣ ва ташкилӣ баррасӣ карда мешавад.

Яке аз масъалаҳои муҳим таркиби салоҳияти коммуникативӣ ба ҳисоб меравад. Таҳлили адабиёти илмӣ нишон медиҳад, ки **салоҳияти коммуникативӣ аз чор унсури алоҳида ва ба ҳам алоқаманд иборат аст. Ин унсурҳо ба якдигар таъсир мерасонанд, зеро мазмун ва мундариҷаи унсури алоҳида тариқи унсурҳои дигар амалӣ мегардад ва дар онҳо зоҳир мегардад:**

- унсури ҳавасмандӣ-арзишӣ, ки арзишҳои коммуникативӣ, талаботҳо, муқаррарот, кӯшиши бунёд, бадасторӣ ва паҳни иттилоот, бадастории дастгирии эҳсосотӣ, арзишҳои шахсӣ таҷассум мегардад;

- унсури маърифатӣ, ки аз системаи донишҳои коммуникативӣ, донишҳо оид ба ҷанбаи арзишиву маъногии муошират, оид ба сифатҳои шахсӣ, ки ба муошират мусоидат менамоянд ё баръакс монеа мегарданд, иборат аст;

- унсури эҳсосотӣ, ки дар бунёд ва нигоҳ доштани алоқаи мусбии эҳсосотӣ бо ҳамсуҳбат, худтанзимнамоӣ ифода мегардад;

- унсури рафторӣ, ки дар қобилияти дарки нафари дигар дар муошират, қобилияти қабул намудан, дарк кардан ва дуруст баҳогузорӣ намудани шарики муошират таҷассум мегардад [37,20].

Мувофиқи муносибати функсионалӣ салоҳияти коммуникативӣ аз унсурҳои иҷтимоиву забонӣ, граматикӣ ва стратегӣ иборат аст. Салоҳияти иҷтимоиву забонӣ ин қобилияти истифодаи воситаҳои забонӣ ба назардошти мавзуъ, нақши иштирокчиён дар муошират ва муҳит ё вазъияти мушаххаси коммуникативӣ, инчунин донистани қоидаи рафтор, ки дар вазъияти мазкур қабул гардидааст, ба ҳисоб меравад. Салоҳияти граматикӣ ба соҳаи донистани қоидаҳои забоншиносӣ, ба монанди хазинаи луғавӣ, калимасозӣ ва сохтори ҷумла тааллуқ дорад.

М.Н. Вятюнев чунин пешниҳод менамояд, ки салоҳияти коммуникативӣ - ин интихоб ва амалӣ намудани барномаи рафтори шифоҳӣ аст, ки аз қобилияти инсон дар самтгирии ӯ дар ин ё он муҳити коммуникативӣ вобаста мебошад: ин маҳорати муайян намудани вазъият дар алоқамандӣ бо вазифа, мавзуъ ва муқаррароти коммуникативӣ аст [26, С.38].

Ҷанбаи этикии салоҳияти коммуникативӣ риояи меъёрҳои муошират, истифодаи дурусти воситаҳои забониро дар вазъияти ҳаётии муошират пешниҳод менамояд. Дар чунин вазъият кӯшиш карда мешавад, ки натанҳо ба мақсадҳои худ диққат дод, балки манфиати шарикии муоширатро ба инобат гирифт. Таркиби этикии салоҳияти коммуникативӣ ҳамеша хусусияти созандаро доро мебошад, зеро интихоби воситаи рафтор нисбат ба шарики муошират ҳамеша бо назардошти вазъияти мушаххас амалӣ карда мешавад.

Таҳлили шароитҳои имконпазири дидактикии раванди ташаккули салоҳияти коммуникативӣ нишон медиҳад, ки технологияҳои мухталифи фаъолияти таълимӣ ҷудо карда мешаванд. Дар ин самт, технологияи гуфтугӯи стратегияеро амалӣ менамояд, ки дар раванди муошират барои ба даст овардани натиҷаи ба нақша гирифташудаи коммуникативӣ истифода

мешаванд. Дар фарқият аз гуфтугӯ, нутқи монологӣ - нутқи нисбатан мутташаккил ба ҳисоб меравад, ки барномарезии муайянро талаб менамояд. Барои монолог тартиби нутқ, мулоҳизаронии пешакӣ муҳим аст. Ҳамин тариқ, метавон қайд намуд, ки технологияи гуфтугӯӣ ва монологӣ ба ташаккули малакаи коммуникативии хонандагон мусоидат менамояд.

Таҳлилҳо нишон медиҳанд, ки дар ташаккули салоҳияти коммуникативии хонандагон технологияи бозӣ васеъ истифода карда мешавад. Бозиҳои нақшофаринӣ ба бунёди ҳолатҳои мухталифи коммуникативӣ кӯмак менамоянд, имконият медиҳанд, ки асоси самтгириҳои рафтори хонандагон дар ҳолатҳои нутқӣ ташаккул ёбад. Истифодаи бозиҳои нақшофаринӣ ба рушди малакаҳо мусоидат менамояд. Дар гузаронидани бозиҳои нақшофаринӣ имконияти тақлиди вазъияти муошират пайдо мешавад. Чунин технологияҳо ба ҳалли вазифаҳои коммуникативӣ, ба азхудкунии маҳорати бозёфт ва пайванд кардани роҳҳои ҳалли масъала кӯмак намуда, ба ворид гардидани таҷрибаи коммуникативӣ ба системаи омилҳои дохилии муваффақияти иҷтимоӣ мусоидат мекунанд.

Ҳамин тариқ, салоҳияти коммуникативӣ ин тайёрии назариявӣ ва таҷрибаи амалӣ дар соҳаи муносибатҳои байнишахсӣ, истифодаи моҳирона ва самараноки воситаҳои нутқ дар вазъият ва соҳаҳои мухталиф, донистани одоби муошират,, технологияҳои коммуникативӣ ба ҳисоб меравад. Салоҳияти коммуникативӣ ҳамчун маҷмуи донишҳо, маҳорати коммуникативӣ ва ташкилӣ, қобилияти худназоратнамоӣ баррасӣ карда мешавад.

Таҳлилҳо нишон медиҳанд, ки ташаккул ва рушди салоҳиятҳои коммуникативии хонандагон аз салоҳияти зеҳнӣ вобаста аст, зеро маҳз он ҳамчун заминаи азхудкунии донишҳо дар соҳаҳои мухталиф баромад менамояд. Дар алоқамандӣ бо ин дар хонандагон қобилияти худомӯзӣ - ҷустуҷӯӣ ва коркарди иттилоот, истифодаи технологияҳои навтарини коммуникативӣ, ташкил намудани раванди таълимӣ ва ҳамкорӣ инкишоф

меёбад. Ҳамин тариқ, салоҳияти зеҳнӣ ва коммуникативӣ ҳамчун яке аз нишондиҳандаҳои камолоти зеҳнӣ баррасӣ карда мешавад.

Қайд намудан зарур аст, ки салоҳияти зеҳнӣ ва коммуникативии хонанда барои фаъолияти минбаъда, инчунин барои худтакмилдиҳии хонанда салоҳияти калидӣ ба ҳисоб меравад. Чунин салоҳиятҳо ҳамчун қобилияти ҳалли ҳолатҳои проблемавӣ баромад менамоянд.

Барои рушди салоҳияти коммуникативӣ муносибати мусбии инсон ба раванди муошират, яъне, мавқеи фаъоли коммуникативӣ, ки дар рафтори мувофиқ зоҳир мегардад, муҳим аст. Дар раванди чунин муошират имконияти дарк намудан ва амалӣ кардани амалҳои якҷоя барои ҳар як иштирокчӣ мавҷуд аст.

Имконияти чунин дарккнамоӣ ба рушди зеҳнӣ мусоидат менамояд, зеро маҳз зеҳн дар ташаккули салоҳияти коммуникативӣ нақши муҳим бозида, қисми таркибии қобилиятҳои коммуникативӣ баромад менамояд ва ҳамчун қобилияти баҳогузориву дарки рафтори худ ва рафтори одамони дигар баррасӣ карда мешавад. Ин ҳама сатҳи ташаккули мавқеи салоҳиятнокиро дар раванди муошират ва муваффақияти рушди нерӯи коммуникативии инсон муайян менамояд. Ҳамин тариқ, метавон чунин як муоширатро салоҳиятнок ҳисобид, ки дар доираи он мавқеи салоҳиятнокӣ истифода карда мешавад [38, С.289].

Ҳамин тариқ, метавон қайд намуд, ки мухталифияти сохтори салоҳияти коммуникативӣ дар таҳқиқотҳо боиси ташаккули муносибатҳои гуногуни муайян намудани мазмуну мундариҷаи он гардидааст. Қайд намудан зарур аст, ки дар шароити имрӯза миқдори зиёди унсурҳои салоҳияти коммуникативӣ пешниҳод карда шудааст. Таҳлилҳо нишон медиҳанд, ки дар аввал се унсури асосии салоҳияти коммуникативӣ ҷудо карда мешуд: унсури лингвистӣ, унсури иҷтимоӣ-лингвистӣ ва унсури прагматикӣ.

Вобаста ба ин, муҳаққиқ О. Казартсева таъкид мекунад, ки: "Солҳои 80-уми асри XX М.Канейл ва М.Свейн назарияи салоҳияти коммуникативиро идома дода, сохтори онро аз чор унсур иборат донистаанд: дискурсивӣ,

иҷтимоиву лингвистӣ, стратегӣ ва лингвистӣ. Дар охири солҳои 90-ум бошад, дар таҳқиқотҳои гуногун унсурҳои зерини салоҳияти коммуникативӣ ҷудо мегарданд: лингвистӣ, иҷтимоӣ-фарҳангӣ, иҷтимоӣ-лингвистӣ, стратегӣ, дискурсивӣ, иҷтимоӣ, рафторӣ, шахсиятӣ” [57, С.210].

Таҳлили таркиби салоҳияти коммуникативии пешниҳодгардида нишон медиҳад, ки дар он унсури лингвистӣ афзалият дорад, лекин дар ин сохтор унсури зеҳнӣ ҷой надорад, ки бо рушди қобилияти зеҳнии хонанда алоқаманд аст. Унсури зеҳнӣ дорои аҳамияти бузург мебошад, зеро маҳз он маҷмуи дониш ва қобилиятҳоро, ки дар раванди рушди хонанда зарур аст, пешниҳод менамояд.

Қайд намудан зарур аст, ки таркиби салоҳиятнокии мазкур омӯзиш ва азхудкунии маҳоратҳои коммуникативиро пешниҳод менамояд. Лекин барои хатмкунандаи муассисаи таҳсилоти миёнаи умумӣ чунин сатҳи ташаккули салоҳияти коммуникативӣ нокифоя аст, зеро вазифаи пешбари муассисаи таълимии тайёр кардани хонандаи салоҳиятнок, ки натанҳо муошират карда тавонанд, балки дар раванди фаъолияти худ ҳамкории фаъоли зеҳниву коммуникативӣ дошта, мавқеи худро ба далелҳо тасдиқ намоянд ва хулосабарориҳо кунанд, ба ҳисоб меравад.

Дар таҳқиқотҳои амалишуда масъалаи ташаккул ва инкишофи салоҳияти коммуникативӣ ба таври гуногун баррасӣ гардидааст. Масалан, Е.В. Смирнов ин масъаларо дар заминаи таҳсилоти бефосила таҳқиқ карда, хусусиятҳои рушди салоҳияти коммуникативии хонандагони муассисаҳои таҳсилоти миёнаи умумиро муайян намудааст, таҳлили муқоисавӣ кардааст, шаклҳои умумӣ ва фарқиятҳоро дар ташаккули салоҳияти коммуникативӣ дар сатҳҳои иҷтимоӣ, педагогӣ ва методии таълим муайян кардааст. Муаллиф коркарди илмии асосҳои педагогии ташаккули салоҳияти коммуникативии хонандагон ва сатҳҳои мухталифи тайёр намуданро пешниҳод намудааст [123, С.270].

Ташаккул ва инкишофи салоҳияти коммуникативӣ дар алоқамандӣ бо салоҳияти зеҳнӣ ба роҳ монда мешавад. Дар чунин ҳолат дар ташаккули салоҳияти коммуникативӣ муносибати босалоҳият мавриди истифода қарор

дода мешавад. Вазифаи асосии таълими хонандагон ташаккули салоҳияти коммуникативӣ ба ҳисоб меравад, ки барои фаъолияти эҷодӣ ва иттилоотии онҳо зарур аст. Дар ин самт зарур аст, ки воситаҳои махсуси дидактикии рушди он мавриди истифода қарор дода шаванд.

Дар асоси таҳлил ва ҷамъбасти таҷрибаи як қатор муҳаққиқон, О.В.Михайлов қайд менамояд, ки салоҳияти коммуникативӣ бояд натанҳо воситаи маърифати ҷаҳон ва дастрасӣ ба иттилоот, балки воситае бошад, ки фаъолияти самаранок, муоширати кориро таъмин намояд, ки барои мутахассиси оянда муҳим мебошад [90, С.127].

Дар як қатор таҳқиқотҳо таъкид карда мешавад, ки: "Салоҳияти коммуникативӣ яке аз қисмҳои муҳими таркиби салоҳиятнокии асосии хонандагони муассисаҳои таҳсилоти миёнаи умумӣ ба ҳисоб меравад, ки барои ташаккули маҷмуии шахсияти ба талаботи ҷомеа ҷавобгӯ зарур мебошад" [36, С.193].

Раванди ташаккул ва инкишофи салоҳияти коммуникативӣ бояд мунтазам буда, дар асоси маҷмӯи фанҳо, муҳити таълимӣ ва сатҳи касбии омӯзгорон ташаккул ёбад. Дар педагогика тарҳҳои гуногуни ташаккули салоҳияти коммуникативӣ пешниҳод шудаанд. Т.А.Слатенин тарҳеро пешниҳод намудааст, ки унсурҳои асосии он ҳавасмандӣ-мақсаднокӣ, мундариҷавӣ-процессуалӣ ва сатҳӣ-меъёрӣ мебошанд. Унсури ҳавасмандӣ-мақсаднокӣ мақсад, талабот ба таълимот, худтарбиянамоӣ ва муқаррароти арзишӣ дар фаъолиятро дар бар мегирад. Унсури мундариҷавӣ-процессуалӣ омодагии назариявӣ, методӣ ва амалиро таҷассум намуда, донишҳоро дар самти муошират, методҳо ва технологияҳои таълим, рушди хусусиятҳои коммуникативӣ ва ташаккули қобилиятҳо дар соҳаи муоширатро дар бар мегирад. Унсури сатҳӣ - меъёрӣ имконияти баҳогузории сатҳи ташаккули салоҳиятҳои коммуникативии хонандагонро дар марҳилаҳои мухталифи таълим пешниҳод менамояд. Маҳз дар доираи ин унсур имконият пайдо мешавад, ки натиҷаҳои фаъолият ва сатҳи рушд назорат карда шавад [121, С.90].

Т.А. Хайновская тарҳи ташаккули салоҳияти коммуникативии хонандагонро пешниҳод мекунад, ки унсурҳои сохтории он мақсад, мундариҷа, шароит, воситаҳо ва унсурҳои функсионалии он банақшагирӣ, ташкилнамоӣ, ҳавасмандкунӣ, назорат, алоқа мебошанд. Тарҳ аз маҷмуи пешбиниву–мақсаднокӣ, маҷмуи мундариҷавӣ ва маҷмуи ташкиливу методӣ иборат аст.

Дар маҷмуи пешбиниву-мақсаднокӣ муайян кардани мақсад ва вазифаҳои ташаккули салоҳияти коммуникативӣ дар асоси талаботи стандарти давлатии таълим, барномаҳои таълимӣ ва хусусиятҳои синнусолии хонандагон дар назар дошта мешавад. Муайян намудани натиҷаҳои интизорӣ дар шакли донишҳо, маҳоратҳо ва малакаҳои коммуникативӣ, ки хонандагон бояд аз худ кунанд, муҳим.

Маҷмуи мундариҷавӣ интихоби маводҳои таълимӣ, усулҳо ва шаклҳои ташкили фаъолияти таълимиро дар бар мегирад, ки барои ташаккули салоҳияти коммуникативӣ мусоидат мекунанд. Ин маводҳо метавонанд матнҳо, супоришҳо, вазъиятҳои мушкилӣ ва лоиҳаҳо бошанд, ки хонандагонро ба муоширати фаъол ва ҳамкорӣ водор месозанд. Усулҳои таълим бояд ба инкишофи тафаккури интиқодӣ, малакаҳои ҳалли мушкилот ва қобилияти ифрози ақидаи худ равона карда шаванд.

Маҷмуи ташкиливу методӣ ташкили муҳити мусоиди таълимӣ, истифодаи технологияҳои муосири таълим ва таъмини ҳамкории муассир байни омӯзгор ва хонандагонро дар бар мегирад. Муҳим аст, ки омӯзгор нақши роҳнамо ва ҳавасмандкунандаро иҷро намуда, хонандагонро дар раванди ташаккули салоҳияти коммуникативӣ дастгирӣ намояд. Истифодаи усулҳои фаъоли таълим, аз қабили муҳокимаҳо, бозиҳои нақшӣ ва корҳои гурӯҳӣ, ба хонандагон имкон медиҳад, ки дар муҳити воқеӣ малакаҳои коммуникативии худро амалӣ намоянд.

Дар маҷмӯъ, тарҳи пешниҳодкардаи Т.А. Хайновская як амсилаи мукаммали ташаккули салоҳияти коммуникативии хонандагон буда, ба таври системавӣ унсурҳои сохторӣ ва функсионалии раванди таълимро муттаҳид

месозад. Истифодаи ин тарҳ дар амалияи таълимӣ метавонад ба баланд бардоштани сатҳи омодагии хонандагон ба муоширати муассир дар ҷомеаи муосир мусоидат намояд. Инчунин, татбиқи ин тарҳ ба омӯзгорон имкон медиҳад, ки раванди таълимро самаранoктар ташкил намуда, ба эҳтиёҷоти инфиродии хонандагон мутобиқ созанд [135, С.73-76].

Муаллифон интихоби методҳои ташаккул ва инкишофи салоҳиятнокии коммуникативиро вобаста ба мақсади таълим, мазмуни маводи таълимӣ, ҳавасмандии хонандагон ва зарурати коркарди қобилияту маҳорати коммуникативӣ медонанд. Ба сифати методҳо дарсҳои проблемавӣ, бозиҳо, суҳбатҳои инфиродӣ ва тренингҳо пешниҳод мешаванд. Салоҳиятҳои коммуникативӣ тавассути шаклҳо, методҳо ва услубҳои кор, ки ба он равона шудаанд, амалӣ мегарданд ва мазмуни маводи таълимӣ сарчашмаи ҳалли мустақили мушкилот мебошад.

Дар ин замина, муҳим аст, ки омӯзгорон на танҳо усулҳои анъанавии таълимро истифода баранд, балки инчунин усулҳои инноватсиониро ҷорӣ кунанд, ки ба рушди салоҳиятнокии коммуникативии хонандагон мусоидат мекунанд. Истифодаи технологияҳои иттилоотӣ, аз қабили платформаҳои онлайнӣ, воситаҳои мултимедиявӣ ва шабакаҳои иҷтимоӣ, метавонад раванди таълимро ҷолибтар ва самаранoктар гардонад. Омӯзгорон бояд дар интихоби усулҳои таълим бошанд ва онҳоро ба эҳтиёҷоти инфиродии хонандагон мутобиқ созанд.

Ғайр аз ин, муҳим аст, ки омӯзгорон фазои мусоидро дар синфхона эҷод кунанд, ки хонандагон худро бароҳат ҳис кунанд ва озодона фикрҳои худро баён кунанд. Омӯзгорон бояд хонандагонро ташвиқ кунанд, ки дар мубоҳисаҳо, муҳокимаҳо ва фаъолиятҳои гурӯҳӣ иштирок кунанд. Чунин фаъолиятҳо ба хонандагон имкон медиҳанд, ки маҳорати шунавоӣ, гуфтугӯ ва ҳамкориро инкишоф диҳанд.

Ҳамчунин, барои рушди салоҳиятнокии коммуникативӣ, ба хонандагон додани имкониятҳо барои амалияи воқеӣ муҳим аст. Ин метавонад тавассути ташкили лоиҳаҳои гурӯҳӣ, презентатсияҳо, мусоҳибаҳо ва нақшбозиҳо амалӣ

карда шавад. Чунин фаъолиятҳо ба хонандагон имкон медиҳанд, ки маҳорати коммуникативии худро дар шароити воқеӣ татбиқ кунанд ва фикру ақидаҳои худро ба таври муассир баён кунанд.

Ниҳоят, барои таъмини самаранокии раванди таълим, омӯзгорон бояд баҳодиҳии мунтазами салоҳиятнокии коммуникативии хонандагонро анҷом диҳанд. Ин метавонад тавассути истифодаи усулҳои гуногуни баҳодиҳӣ, аз қабили мушоҳидаҳо, саволҳо, тестҳо ва баҳодиҳии ҳамсолон амалӣ карда шавад. Натиҷаҳои баҳодиҳӣ бояд барои муайян кардани ҷойҳои заиф дар салоҳиятнокии коммуникативии хонандагон ва барои таҳияи стратегияҳои таълимии мушаххас истифода шаванд.

Бо ҷорӣ намудани ин тадбирҳо, омӯзгорон метавонанд ба рушди салоҳиятнокии коммуникативии хонандагон мусоидат кунанд, ки ин барои муваффақияти онҳо дар ҳаёт ва касб муҳим аст [116, С.78-80].

Айеи амон як амсилаи ягона ва ҳамаҷонибаи ташаккули салоҳияти коммуникативии хонандагон вуҷуд надорад. Бинобар ин, мо технологияҳои педагогии мушаххасеро тавсия мекунем, ки метавонанд дар ин раванд муфид бошанд:

Таъминоти дидиктикӣ-технологии ташаккули салоҳияти коммуникативӣ бо истифодаи технологияи рушди тафаккури интиқодӣ: Ин ба он ишора мекунад, ки муҳим аст, ки ба хонандагон на танҳо малакаҳои муошират омӯзонда шавад, балки қобилияти таҳлил ва баҳодиҳии иттилоот, изҳори ақидаи худро асоснок кардан ва баҳс карданро низ инкишоф диҳанд.

Бунёди муҳити лоиҳавӣ-эҷодӣ, ки ҳамкории гуфтугӯиро дар асоси истифодаи технологияи лоиҳавӣ таъмин менамояд: Ин технология ба хонандагон имкон медиҳад, ки дар гурӯҳҳо кор кунанд, идеяҳоро мубодила кунанд, мушкилотро ҳал кунанд ва дар бораи лоиҳаҳои худ муаррифӣ кунанд. Ин ба рушди малакаҳои муошироти байнишахсӣ ва муаррифӣ мусоидат мекунад.

Истифодаи муҳити иттиллоотиву коммуникативӣ дар натиҷаи истифодаи васеи технологияҳои иттилоотиву коммуникативӣ дар раванди

таълим: Ин технологияҳо ба монанди интернет, шабакаҳои иҷтимоӣ ва дигар абзорҳои рақамӣ метавонанд барои муошират, ҳамкорӣ ва дастрасӣ ба иттилоот истифода шаванд. Ин ба хонандагон имкон медиҳад, ки дар муҳити воқеии ҷаҳони муосир малакаҳои коммуникативии худро инкишоф диҳанд.

Саволе, ки дар ин ҷо ба миён меояд, ин аст, ки ин технологияҳоро чӣ гуна бояд ба таври муассир якҷоя кард, то як модели ҳамаҷонибаи ташаккули салоҳияти коммуникативӣ эҷод кард. Шояд, қадами навбатӣ ин таҳияи як консепсияи мушаххас ва чаҳорчӯбаи амалӣ барои татбиқи ин технологияҳо дар раванди таълим бошад.

Ташаккули салоҳияти коммуникативии инсон як масъалаи таъхирнопазири психология мебошад, ки ҳалли он ҳам барои ҳар як фард ва ҳам дар маҷмуъ барои ҷомеа муҳим аст. Салоҳияти шахс дар муошират баҳогузории дурусти нерӯи равонии шахс, нерӯи шарикӣ, самтгирӣ ба вазъият ва қобилияти дуруст таҳия кардани вазифаро пешниҳод менамояд.

Яке аз ҷузъҳои инкишофи малакаҳои муошират одоби этикӣ мебошад. Этикаи муошират низ ба он дахл дорад. Кӯдак бояд аз калонсолон биомӯзад, ки кадом рафтор қобили қабул аст ва чӣ гуна дар муҳити мушаххас муошират кардан даркор аст. Дар мактаби ибтидоӣ, хонандагон бо одоб аз якдигар фарқ мекунанд. Албатта, ин ба волидайн вобаста аст.

Барои омӯзгорон ба кӯдакони бесавод дар мактаб мубориза бурдан душвор аст, зеро ин гуна хонандагон аз рушд нисбат аз дигар хонандагон ба таври назаррас қафо мондаанд. Чунин хонандагон барои ба камол расидан душворӣ мекашанд, зеро онҳо комилан намедонанд чӣ гуна дар ҷомеа рафтор кунанд ва робитаҳои шахсиро барқарор кунанд.

Ояндаи ҳар як шахс аз салоҳияти коммуникативӣ вобаста аст, зеро ҳамаи мо дар муҳити иҷтимоӣ зиндагӣ мекунем, ки қоидаҳои муайяни рафторро аз мо талаб мекунад. Аз давраи аввали кӯдакӣ, шумо бояд дар бораи тарбияи дурусти фарзандонатон фикр кунед, агар шумо хоҳед, ки фарзанди шумо муваффақ шавад ва мавқеи фаъоле дошта бошад. Аз ин рӯ, ҳама ҷузъҳои салоҳияти коммуникативӣ бояд аз ҷониби падару модарон,

хешовандон ва омӯзгорон ҳангоми таълим ва сарф кардани вақт бо хонандагон ба назар гирифта шаванд.

Салоҳияти коммуникативӣ мувофиқи таҳқиқотҳои педагогиву психологӣ аз унсурҳои зерин иборат аст:

- унсури эҳсосотӣ, ки аз эмпатия, қобилияти ҳамдардӣ, диққат ба амалҳои шарик, эҳсосот ба нафари дигар иборат аст;

- унсури маърифатӣ, ки аз қобилияти дар назар доштани рафтори нафари дигар, ҳалли самараноки мушкилоти мухталиф, ки байни одамон пайдо мешавад иборат буда, бо дарк ва маърифати нафари дигар алоқаманд аст;

- унсури рафторӣ, ки қобилияти ҳамкорӣ, фаъолияти якҷоя, ташаббускорӣ, қобилиятҳои ташкилиро таҷассум менамояд.

Метавон қайд намуд, ки тарҳи салоҳияти коммуникативӣ аз унсурҳои зерин, ба монанди салоҳияти дискурсивӣ, салоҳияти иҷтимоиву лингвистӣ, салоҳияти лингвистӣ, салоҳияти стратегӣ, салоҳияти кишваршиносӣ иборат аст.

Сохтори салоҳияти коммуникативӣ аз унсурҳои зерин иборат аст:

- унсури маърифатӣ: системаи намояндагӣ дар бораи намудҳои муошират бо забонҳои модарӣ ва хориҷӣ, шифоҳӣ ва хаттӣ, ғайримустақим ва мустақим, нутқӣ ва ғайринутқӣ.

- унсури аксиологӣ: ангезаҳо ва ҳадафҳои иртибот: табодули иттилоот, дархости иттилоот, итминон, муаррифӣ, изҳори эҳсосоти эмотсионалӣ, радкунии асоснок.

- унсури интерактивӣ: амалҳои универсалӣ ва воқеии коммуникативӣ ва усулҳои ба он алоқаманд: монолог, муколама, паём, гуфтор, баҳс, гуфтугӯ, далелҳо, савол, радкунӣ, мактуб, гуфтугӯи телефонӣ, телеграмма,

- унсури эмпирикӣ: инъикоси иртибот дар асоси мониторинги мундариҷаи иртибот, ислоҳи роҳи муошират ва арзёбии ноил шудан ба ҳадафи коммуникатсия.

Тарҳи салоҳияти коммуникативӣ дар асоси муносибати дусатҳа, ки дар аксарияти тарҳҳои мавҷуда ҷой дорад, бунёд карда мешавад. Дар чунин ҳолат метавон оид ба "дониш - амалинамоӣ" сухан ронд.

Салоҳияти коммуникативӣ асоси салоҳиятҳои дигар буда, бо маҳоратҳои таълимӣ ва иттилоотӣ ташаккул меёбад. Инкишофи малакаҳои коммуникативӣ дар нутқи шифоҳӣ ва хаттӣ ҳамчун воситаи истифодаи донишҳо баррасӣ мешавад. Салоҳият шарти ташаккул ва зуҳури салоҳиятнокӣ буда, салоҳиятнокӣ шарти татбиқи иқдомҳост. Фарқи салоҳият аз салоҳиятнокӣ дар он аст, ки салоҳият ташаккулёбии дохилӣ, ва салоҳиятнокӣ мутобиқат ба талаботи иҷтимоӣ мебошад.

Таърифи салоҳияти коммуникативӣ дар адабиёти илмӣ гуногун аст, вале аксари муҳаққиқон ба он назаранд, ки он қобилияти истифодаи забон барои муошират дар шароитҳои гуногун, фаҳмидани матнҳои гуногун ва эҷоди матнҳои мувофиқро дар бар мегирад. Салоҳияти коммуникативӣ ҳамчунин малакаҳои иҷтимоӣ ва фарҳангиро, ки барои муошırати самаранок зарур аст, дар бар мегирад.

Ташаккули салоҳияти коммуникативӣ раванди мураккаб буда, аз омилҳои гуногун, аз ҷумла таҷрибаи забонӣ, таълими забонӣ ва муҳити иҷтимоӣ вобаста аст. Дар раванди таълим, истифодаи технологияҳои муосир, аз ҷумла платформаҳои таълимии онлайн, барои инкишофи малакаҳои коммуникативии хонандагон мусоидат мекунад. Инчунин, муҳим аст, ки хонандагон имконият дошта бошанд, ки малакаҳои коммуникативии худро дар вазъиятҳои воқеӣ татбиқ намоянд, ба монанди муҳокимаҳо, муаррифиҳо ва лоиҳаҳои гурӯҳӣ.

Салоҳиятнокӣ, аз тарафи дигар, қобилияти татбиқи салоҳиятҳо дар амал мебошад. Он аз дониш, малака ва арзишҳо иборат аст, ки ба шахс имкон медиҳанд, ки дар як ҳолати мушаххас самаранок амал кунад. Салоҳиятнокӣ нишон медиҳад, ки шахс то чӣ андоза метавонад дониш ва малакаҳои худро барои ҳалли мушкилот ва ноил шудан ба ҳадафҳо истифода барад.

Дар ҷаҳони муосир, ки коммуникатсияи глобалӣ аҳамияти бештар пайдо мекунад, ташаккули салоҳияти коммуникативӣ ва салоҳиятнокӣ барои муваффақияти шахсӣ ва касбӣ муҳим аст. Хонандагон бояд малакаҳои муоширати самаранокро инкишоф диҳанд, то тавонанд ақидаҳои худро баён кунанд, бо дигарон ҳамкорӣ кунанд ва дар ҷомеаи иттилоотӣ фаъолона иштирок намоянд. Ин талаботи асосӣ барои мутахассисони оянда, новобаста аз соҳаи фаъолияти онҳо, ба ҳисоб меравад.

2.2. Ташаккули салоҳияти хонандагон дар раванди таълим бо истифода аз технологияҳои иттилоотӣ - коммуникатсионӣ

Шароити муосири иҷтимоӣ-иқтисодӣ баланд бардоштани сифати таълимро дар муассисаҳои таҳсилоти миёнаи умумӣ талаб мекунад. Ҷомеа ба шахсони босалоҳият, ки қодиранд мустақилона дониш ҳосил кунанд ва онро дар амалия татбиқ намоянд, ниёз дорад. Ташаккули салоҳиятҳои асосии хонандагон дар муассисаҳои таҳсилоти умумӣ дар давраи худогоҳӣ ва ҷаҳонбинӣ амалӣ мегардад.

Дар шароити ҷаҳонишавӣ ва рақобати шадиди иқтисодӣ, масъалаи баланд бардоштани сифати таълим дар муассисаҳои таҳсилоти миёнаи умумӣ аҳамияти стратегӣ касб мекунад. Таъмини рушди устувори ҷомеа ва пешрафти иқтисодӣ бевосита аз сатҳи дониш ва салоҳияти шахсони дар ин ҷомеа фаъолияткунанда вобаста аст. Бинобар ин, низоми таҳсилот бояд ба ташаккули шахсиятҳои эҷодкор, мустақил ва қодир ба ҳалли мушкилот равона карда шавад.

Дар ин замина, таҷдиди назари барномаҳои таълимӣ ва усулҳои таълим зарур аст. Барномаҳои таълимӣ бояд ба талаботи муосири бозори меҳнат ҷавобгӯ бошанд ва ба хонандагон имконият диҳанд, ки донишҳои зарурибро барои идомаи таҳсил дар зинаҳои олии таҳсилот ва фаъолияти касбӣ аз худ намоянд. Усулҳои таълим бояд фаъол, интерактивӣ ва ба рушди тафаккури интиқодӣ ва қобилияти ҳалли мушкилот нигаронида шуда бошанд.

Ташаккули салоҳиятҳои асосии хонандагон, аз ҷумла салоҳияти коммуникативӣ, салоҳияти иттилоотӣ, салоҳияти ҳалли мушкилот ва салоҳияти иҷтимоӣ, бояд дар маркази диққати муассисаҳои таҳсилоти умумӣ қарор гирад. Ин салоҳиятҳо ба хонандагон имконият медиҳанд, ки дар ҷомеа муваффақ бошанд, мустақилона қарор қабул кунанд ва дар ҳалли мушкилоти иҷтимоӣ ва иқтисодӣ саҳмгузор бошанд. Масалан, салоҳияти коммуникативӣ ба хонандагон имконият медиҳад, ки ақидаҳои худро ба таври муассир баён кунанд ва бо дигарон муошират намоянд.

Барои таъмини сифати таълим, такмили ихтисоси омӯзгорон низ зарур аст. Омӯзгорон бояд дар бораи усулҳои муосири таълим, технологияҳои иттилоотӣ ва психологияи синнусолӣ донишҳои мукаммал дошта бошанд. Инчунин, таъмини муассисаҳои таълимӣ бо захираҳои моддӣ-техникӣ, аз ҷумла китобҳои дарсӣ, таҷҳизоти лабораторӣ ва компютерҳо, барои баланд бардоштани сифати таълим аҳамияти калон дорад. Тибқи маълумоти Вазорати маориф ва илми Ҷумҳурии Тоҷикистон, дар солҳои охир барои беҳтар намудани инфрасохтори муассисаҳои таълимӣ ва таъмини онҳо бо таҷҳизоти муосир тадбирҳои назаррас андешида шудаанд [21, С.55]..

Дар маҷмӯъ, баланд бардоштани сифати таълим дар муассисаҳои таҳсилоти миёнаи умумӣ вазифаи муҳим ва стратегӣ мебошад, ки ҳалли он аз тамоми ҷомеа, аз ҷумла мақомоти давлатӣ, муассисаҳои таълимӣ, омӯзгорон, волидон ва худи хонандагон вобаста аст. Танҳо дар сурати муттаҳид шудани саъю кӯшишҳо ва татбиқи тадбирҳои мушаххас метавон ба натиҷаҳои дилхоҳ ноил шуд.

Дар педагогика, ташаккул ҳамчун истифодаи методҳо барои бунёди донишҳо, маҳоратҳо ва тарзи тафаккури шахсият муайян мешавад. "Ташаккули салоҳиятҳо" раванди ба даст овардани натиҷаҳои муайянро ифода мекунад, ки барои идомаи таҳсил заруранд [25, С.87-94].

Дар муассисаи таълимӣ нуқтаи назар, муносибат, маънавиёт ва эстетика ташаккул ёфта, хислат, одат ва муқарраррот мустаҳкам мегарданд. Хонанда нақшҳои иҷтимоиро азхуд намуда, ба мустақилият мерасад. Кӯшиш ба мустақилият бо мушкилоти худшиносӣ ва худмуайянкунӣ вобаста аст. Сатҳи баланди худшиносӣ талаботро ба худ ва атрофиён зиёд мекунад. Давраи хонандагӣ барои ташаккули самтгирӣ, ҳавасмандӣ, фардият ва зеҳният муҳим аст.

Яке аз хусусиятҳои асосӣ қувват бахшидани ангезаҳои бошууронаи рафтор, ташаббус, мақсаднокӣ, ҷуръат, мустақилият ва масъулиятшиносӣ мебошад. Муваффақияти таълим бо азхудкунии салоҳиятҳои асосӣ муайян мегардад. Таҳлилҳо нишон медиҳанд, ки хонандагон дар таҳсилоти миёнаи умумӣ бештар бо мушкилоти таълимӣ рӯ ба рӯ мешаванд, ки ин бо набудани малакаи корҳои мустақилона, конспект, таҳлил, муқоиса ва хулосабарорӣ алоқаманд аст.

Омӯзгор бояд фаъолияти хонандагонро ба азхудкунии салоҳиятҳо равона кунад. Дар таҳсилоти анъанавӣ таваҷҷуҳ ба донишҳо аст, аммо хонанда иттилоотро дар амал истифода бурда наметавонад. Аз ин рӯ, истифодаи технология, шакл ва методҳои нав зарур аст, ки ба мустақилият, худташкилдиҳӣ ва худомӯзӣ мусоидат мекунанд. Истифодаи технологияҳои иттилоотӣ - коммуникатсионӣ самаранокии раванди таълимро таъмин менамояд.

Дар ин раванд, омӯзгор нақши ҳамоҳангсоз, роҳнамо ва мушовирро мебозад, ки ба хонандагон дар ташаккули малакаҳои зарурӣ барои муваффақият дар ҷаҳони муосир ёрӣ мерасонад. Таълими муосир ба рушди қобилияти ҳалли масъалаҳо, тафаккури интиқодӣ, ҳамкорӣ ва коммуникатсия тамаркуз мекунад, ки ин малакаҳо барои мутобиқ шудан ба тағйирот ва пешрафт дар ҷомеа муҳиманд.

Гузариш ба муносибати босалоҳият ба таълим ба омӯзгорон имкон медиҳад, ки аз усулҳои фаъоли таълим, аз қабили лоиҳаҳо, омӯзиши таҷрибавӣ ва омӯзиши ҳамкорӣ истифода баранд, ки ба хонандагон имкон

медиҳад, донишҳоро дар амал татбиқ намуда, малакаҳои мустақилияти худро инкишоф диҳанд.

Илова бар ин, таълими муосир бояд ба ташаккули арзишҳои умумиинсонӣ, аз қабили эҳтиром ба фарҳангҳо, адолат, баробарӣ ва устувории экологӣ таваҷҷуҳ зоҳир намояд. Хонандагон бояд тарбия карда шаванд, то шаҳрвандони фаъол ва масъулиятшинос бошанд, ки қодиранд дар ҳалли мушкилоти ҷаҳонӣ саҳм гузоранд. Дар ин замина, татбиқи барномаҳои таълимии фардикунонидашуда ва мутобиқшуда, ки ба эҳтиёҷот ва манфиатҳои хонандагон ҷавобгӯ мебошанд, муҳим аст.

Бо дарназардошти аҳамияти раванди таълим дар ташаккули шахсият ва омодасозии насли оянда ба ҳаёт, сармоягузорӣ ба беҳтар намудани сифати таълим ва таъмини дастрасии баробар ба он барои ҳамагон аҳамияти аввалиндараҷа дорад. Ин сармоягузорӣ на танҳо ба рушди иқтисодӣ ва иҷтимоии кишвар мусоидат мекунад, балки инчунин заминаи устувор барои ҷомеаи демократӣ ва адолатпарварро фароҳам меорад.

Ислоҳоти маориф дар Тоҷикистон ба гузариш аз машғулиятҳои синфӣ ба омӯзиши мустақилона дар асоси технологияҳои иттилоотӣ оварда расонид. Дар шароити имрӯза хонанда бояд малакаи истифодаи мустақили компютерро дошта бошад. Ворид гардидани технологияҳои иттилоотӣ - коммуникатсионӣ дар таълим ба худбаҳогузорӣ такя намуда, самаранокии раванди таълимро таъмин менамояд ва ба мукаммал намудани мазмуни нақшаҳои таълимӣ мусоидат мекунад. Истифодаи технологияҳои иттилоотӣ сифати дарсҳоро баланд бардошта, ҳавасмандии фаъолияти коммуникативиро зиёд мекунад. Таҳқиқотҳо нишон медиҳанд, ки истифодаи технологияҳои иттилоотӣ дар таълим самаранок буда, хонандагон метавонанд вазифаҳои иловагии инфиродиро иҷро намоянд ва ба ташаббускорӣ ҳавасманд гарданд. Муҳаққиқон технологияҳои иттилоотӣ - коммуникатсиониро ҳамчун воситаи ҳавасмандкунанда ва ҷалбкунандаи диққати хонандагон тасниф кардаанд [81,36].

Дар ин замина, вазорати маориф ва илми Ҷумҳурии Тоҷикистон татбиқи барномаҳои давлатии мушаххасро оид ба воридсозии технологияҳои иттилоотӣ дар муассисаҳои таълимӣ роҳандозӣ намудааст. Ин иқдомҳо бо мақсади таҳия ва амалисозии стандартҳои нави таълимӣ, ки дар он малакаҳои компютерӣ ва саводнокии иттилоотӣ ҳамчун ҷузъи ҳатмӣ дар бар гирифта шудаанд, равона гардидаанд.

Илова бар ин, истифодаи платформаҳои таълимии рақамӣ дар Тоҷикистон афзоиш ёфта истодааст, ки ин имкон медиҳад, омӯзгорон маводҳои таълимиро ба таври интерактивӣ пешниҳод намуда, бо хонандагон дар вақти воқеӣ ҳамкорӣ намоянд. Таҳқиқотҳо нишон медиҳанд, ки платформаҳои таълимии рақамӣ метавонанд самаранокии таълимро то 25-60% зиёд намоянд, зеро онҳо имконияти мутобиқшавӣ ба суръати инфиродии омӯзиши хонандагонро фароҳам меоранд.

Бо вуҷуди ин, бояд қайд кард, ки воридсозии технологияҳои иттилоотӣ дар таълим мушкилоти худро дорад. Яке аз мушкилоти асосӣ норасоии инфрасохтори мувофиқ, аз ҷумла дастрасӣ ба интернет ва таҷҳизоти компютерӣ дар баъзе аз минтақаҳои кишвар мебошад. Инчунин, масъалаи омодагии омӯзгорон барои истифодаи самараноки технологияҳои иттилоотӣ дар раванди таълим муҳим аст. Барои ҳалли ин мушкилот, вазорати маориф ва илм курсҳои бозомӯзии омӯзгоронро оид ба истифодаи технологияҳои иттилоотӣ дар таълим мунтазам ташкил менамояд.

Дар маҷмӯъ, ислоҳоти маориф дар Тоҷикистон ба истифодаи васеи технологияҳои иттилоотӣ дар раванди таълим равона гардидааст. Ин тамоюл, бешубҳа, ба баланд бардоштани сифати таълим, таъмини дастрасии он ва тайёр намудани хонандагон ба зиндагӣ ва фаъолият дар ҷомеаи иттилоотӣ мусоидат хоҳад кард. Аммо, барои расидан ба ҳадафҳои пешбинишуда, зарур аст, ки мушкилоти мавҷуда ҳал карда шаванд ва сармоягузорӣ ба инфрасохтор ва омодагии омӯзгорон афзоиш дода шавад.

Таҳлил ва мушоҳида нишон медиҳанд, ки дар Тоҷикистон, гарчанде дар муассисаҳои таҳсилоти миёнаи умумӣ компютерҳо мавҷуданд, лекин

истифодаи онҳо ба таври зарурӣ ба роҳ монда нашудааст. Новобаста аз оне, ки Барномаи умумидавлатии компютеркунонии муассисаҳои таҳсилоти миёна ва олӣ аллакай амалӣ гардидааст, лекин имрӯз низ норасоӣ мушоҳида карда мешавад. Аз тарафи дигар, дар асоси инкишофи босуръати технологияҳои иттилоотӣ - коммуникатсионӣ, аксарияти он компютерҳое, ки дар муассисаҳои таҳсилоти миёнаи Тоҷикистон истифода мешаванд, аз ҳисоби қобилияти барномавӣ кӯҳна ҳисобида мешаванд.

Масъалаи дигар, ин миқдори компютерҳо дар муассисаҳои таҳсилоти миёна умумӣ, ки ба миқдори хонандагон бо мувофиқ нест. Албатта, чунин вазъият ба таъмини самаранокии раванди таълиму тарбия халал ворид менамояд.

Дар муассисаҳои таҳсилоти миёнаи умумии ҷумҳурӣ тибқи ҳисоботи оморӣ шумораи умумии омӯзгорони фанни технологияи иттлоотӣ 283 нафар, 5318 адад компютер, 1284 адад принтер, 424 адад тахтаҳои электронӣ, 529 адад проекторҳо ва 166 кабинети технологияи иттилоотӣ мавриди истифода қарор дорад. Ҳамагӣ дар муассисаҳои таҳсилоти таълимии ҷумҳурӣ 1749 адад компютер ба шабакаи Интернет пайваст мебошад.

Яъне, дар шароити Тоҷикистон вазъияти компютеркунонии муассисаҳои таҳсилоти миёнаи умумӣ беҳбудиро талаб менамояд. Зарур аст, ки дар асри иттилоотӣ, дар ҳолати иттилоотикунонии соҳаи маориф технологияҳои иқтидори охирин, ки истеҳсол шудаанд, мавриди истифода қарор дода шаванд.

Масъалаи дигар ин мавҷудият ва мавриди истифода қарор гирифтани барномаҳои мухталифи компютерӣ мебошад, ки ба ташаккули салоҳият ва салоҳиятнокии хонандагон мусоидат менамояд. Дар таҳқиқоти мазкур мавриди баррасӣ қарор додани тамоми шароит ва сатҳи истифодаи тамоми барномаҳои комютерӣ ғайриимкон аст. Аз ин хотир, ба хулосае омадем, ки мавриди истифода қарор гирифтани технологияи мултимедӣ ва тахтаи рақамиро дар шароити кишвар баррасӣ намоем.

Дар муассисаҳои таҳсилоти миёнаи умумӣ технологияҳои мултимедӣ, ки маҷмӯи коркард, ҳифз ва намоиши матн, графика, видео ва садоро таъмин мекунанд, васеъ истифода мешаванд. Воситаҳои мултимедиа, аз қабили китобҳои дарсӣ ва энсиклопедияҳои электронӣ, ба рушди технологияҳои педагогӣ мусоидат намуда, ҷараёни таълимро суръат мебахшанд, шавқи хонандагонро ба фан зиёд ва азхудкунии сифатии маводҳоро таъмин мекунанд, инчунин имконияти инфиродигардонии таълимро фароҳам меоранд.

Истифодаи технологияҳои мултимедӣ дар раванди таълим имконият медиҳад, ки мавод бо тарзи визуалӣ ва интерактивӣ пешниҳод карда шавад, ки ин дар навбати худ ба беҳтар шудани дарки он мусоидат мекунад. Тибқи таҳқиқоти гузаронидаи олимони Донишгоҳи Стэнфорд, истифодаи мултимедиа дар таълим нишондиҳандаҳои азхудкунии маводро то 30% афзоиш медиҳад.

Воситаҳои мултимедиа ба омӯзгорон имкон медиҳанд, ки дарсҳоро ҷолибтар ва фаҳмотар созанд. Истифодаи презентатсияҳо, видеоҳо ва аниматсияҳо барои тасвири мавзӯъҳои мураккаб мусоидат мекунад. Илова бар ин, технологияҳои мултимедӣ имконияти ба роҳ мондани таълими фосилавӣ ва омӯзиши онлайнро фароҳам меоранд, ки ин барои дастрасии таҳсилот ба гурӯҳҳои гуногуни аҳолӣ муҳим аст.

Дар айни замон, дар муассисаҳои таълимӣ платформаҳои таълимии электронӣ, ки дорои захираҳои мултимедиявӣ мебошанд, васеъ истифода мешаванд. Ин платформаҳо ба хонандагон имкон медиҳанд, ки ба маводҳои таълимӣ дар вақти дилхоҳ ва аз ҳар ҷо дастрасӣ дошта бошанд. Ғайр аз ин, истифодаи технологияҳои мултимедӣ имконияти баҳодиҳии автоматикунонидашудаи донишро фароҳам меорад, ки ин сарбории омӯзгоронро кам мекунад ва имкон медиҳад, ки ба кори инфиродӣ бо хонандагон диққати бештар дода шавад.

Бо вуҷуди ин, бояд қайд кард, ки истифодаи самараноки технологияҳои мултимедӣ дар таълим аз омодагии методии омӯзгорон вобаста аст. Омӯзгорон бояд малакаҳои зарурии кор бо воситаҳои мултимедиявиро дошта бошанд ва онҳоро дар раванди таълим ба таври муассир истифода баранд. Инчунин, муҳим аст, ки ҳангоми истифодаи мултимедиа тавозунро риоя кард, то ки онҳо ҷараёни таълимро аз ҳад зиёд пур накунанд ва диққати хонандагонро аз маводи асосӣ парешон насозанд.

Хулоса, технологияҳои мултимедӣ дар муассисаҳои таҳсилоти миёнаи умумӣ нақши муҳимро мебозанд. Онҳо имкониятҳои навро барои пешниҳоди мавод, баланд бардоштани шавқи хонандагон ва таъмини азхудкунии сифатии дониш фароҳам меоранд. Бо вуҷуди ин, барои истифодаи муассири онҳо омодагии методии омӯзгорон ва риояи тавозун дар истифодаи воситаҳои мултимедиа зарур аст.

Технологияи мултимедиявӣ ба рушди тафаккури мултимодалии хонандагон мусоидат менамояд. Модалият - ин таснифоти таассурот ва ҳиссиёт мебошад, ки хусусияти воқеияти объективиро дар қолаби махсуси рамзигардонидашуда таҷассум менамояд. Масалан, ранг бо биниш, оҳанг бо шунидан, буй бо шаммидан эҳсос карда мешавад.

Ба хотири мутобиқати модалияти қабул ва коркарди маводи таълимӣ бояд чунин технологияҳои таълим истифода карда шаванд, ки имконияти пешниҳоди иттилоотро дар доираи истифодаи воситаҳои мухталифи интиқоли иттиллот таъмин намоянд. Дар чунин ҳолат сухан дар бораи матн, расм, видео ва садо меравад.

Технологияҳои мултимедиявӣ маҷмӯи сахтафзор ва нармафзоре мебошанд, ки барои эҷод ва навохтани мундариҷаи аудио ва видео ва ҳамгироии онҳо бо дигар намудҳои иттилоот, аз қабили матн, графика ва аниматсия пешбинӣ шудаанд. Ин технологияҳо имкон медиҳанд, ки бисер вазифаҳои зеҳнӣ автоматӣ карда шаванд, ки ҳамкории байни корбар ва захираҳои гуногуни иттилоотиро таъмин кунанд, ки аз доираи усулҳои анъанавии пешниҳоди иттилооти аудио ва видео берун раванд. Мақсади

асосии мультимедиа синтези садо, матн, графика ва видео ба як маҷмӯи ягонаи иттилоотӣ мебошад.

Афзалиятҳои технологияҳои мултимедиявӣ аёнанд: онҳо интиқоли самараноки иттилооти аудиовизуалиро таъмин мекунанд, имкониятҳои ҳамкории интерактивиро фароҳам меоранд, намоенӣ ва дастрасии маводҳои пешниҳодшударо баланд мебардоранд ва инчунин роҳҳои интиқоли иттилоотро васеъ мекунанд. Пайдоиш ва паҳншавии васеи CD-ROM яке аз омилҳои асосии рушди технологияҳои мультимедиявӣ гардид. Бо имкониятҳои беназири таъсири худ ба корбар, воситаҳои мультимедиявӣ дар соҳаҳои гуногун истифода мешаванд.

Якчанд намудҳои асосии истифодаи технологияҳои мультимедиаро бо таснифи онҳо аз рӯи принсипи ҳамоҳангии ҳамкорӣ ҷудо кардан мумкин аст:

- *ҳамкории ҳамзамон:* ин барномаҳо ба монанди видеоконфронсҳо, конфронсҳои онлайн ва муоширати воқеиро дар вақти воқеӣ дар бар мегирад. Дар ин ҷо ҳузури ҳамзамон ва ҳамкории иштирокчиен муҳим аст. Суръати мубодилаи иттилоот ва вокуниши фаврӣ омилҳои муҳим мебошанд. Технологияҳое, ки алоқаи синхрониро таъмин мекунанд, бояд самаранок ва боэътимод бошанд, то таъхир ва талафоти маълумотро истисно кунанд. Сифати видео ва аудио аҳамияти аввалиндараҷа дорад.

- *ҳамкории асинхронӣ:* дар ин ҳолат, ҳамкорӣ ҳамзамон сурат намегирад. Ба ин форумҳои интернетӣ, фиристодани файлҳои аудио ва видео, маводи таълимии электронӣ, сабтҳои аудио ва видеоии лексияҳо ва семинарҳо дохил мешаванд. Истифодабарандагон метавонанд ба маълумот дар вақти дилхоҳашон бидуни пайвастшавӣ ба ҷадвали мушаххас дастрасӣ пайдо кунанд. Муоширати асинхронӣ ба шумо имкон медиҳад, ки бойгонии васеи иттилоотро эҷод кунед ва ба шумораи зиеди корбарон дар муддати тӯлонӣ дастрасӣ пайдо кунед. Сифат ва сохтори иттилоот дар ин ҷо нақши муҳим мебозад.

- *технологияҳои мултимедиявии телекоммуникатсионӣ:* ин навъи алоқа каналҳои гуногуни алоқаро барои интиқоли иттилоот, якҷоя кардани матн,

графика, видео ва садо истифода мебарад. Ин имкон медиҳад, ки муҳити бой ва гуногунҷанбаи иттилоотӣ тавассути интиқоли самараноки маълумоти мураккаб эҷод карда шавад. Сифат ва суръати интиқоли иттилоот бевосита аз инфрасохтори телекоммуникатсионии истифодашуда ва протоколҳои истифодашуда вобаста аст. Дар ин ҷо эътимоднокӣ ва устувории алоқа, ки интиқоли бефосилаи маълумотро таъмин мекунад, муҳим аст.

Мафҳуми "технологияҳои мультимедиявӣ" дар заминаи технологияҳои компютерӣ қобилияти системаро барои коркард ва идоракунии намудҳои гуногуни маълумот: графика, мусиқӣ, аниматсия ва ғайра дар назар дорад. Системаи мультимедиявӣ маҷмӯи воситаҳои сахтафзор ва барномавӣ мебошад, ки ба коркард ва ҳамгироии намудҳои гуногуни иттилоот имкон медиҳад. Системаҳои мультимедиявӣ ҳамчун воситаи ягона амал мекунанд, ки ба корбар ҳамкории интерактивиро бо маълумоти гуногун дар фазои ягонаи иттилоотӣ таъмин мекунанд ва муҳити бой ва динамикӣ эҷод мекунанд. Аслан, системаи мултимедиявӣ воситаи эҷод, коркард ва пешниҳоди иттилоот дар форматҳои гуногун буда, дарки муассир ва қулайи онро таъмин мекунад.

Дар педагогика технологияҳои мултимедиявӣ барои эҷоди маводи интерактивии таълимӣ истифода мешаванд, ки самаранокии омӯзишро тавассути интерактивӣ, намоенӣ ва мутобиқ шудан ба хусусиятҳои инфиродии донишҷӯен баланд мебардоранд. Таҳияи чунин маводҳо дониш ва малакаҳои махсусро дар соҳаи дидактика, психологияи омӯзиш ва албатта, худи технологияҳои мултимедиявӣ талаб мекунад. Истифодаи бомуваффақияти технологияҳои мултимедиявӣ дар соҳаи маориф аз истифодаи босалоҳият ва ҳамгироии онҳо ба раванди таълим, инчунин сифати маводи таълимии таҳияшуда вобаста аст. Дар хотир доштан муҳим аст, ки воситаҳои мултимедиявӣ танҳо як восита мебошанд ва самаранокии таълим на танҳо аз он, балки аз салоҳияти омӯзгор ва иштироки фаъоли донишҷӯен низ вобаста аст.

Таҳсилоти муосир бе истифодаи технологияҳои мултимедиявӣ ҳамчун воситаи такмил ва мувофиқ намудани раванди таълим ғайриимкон аст. Мултимедиа ҳамчун технологияи муосири компютерӣ фаҳмида мешавад, ки дар низоми компютер матн, садо, расм, видео, тасвири графикиро пайваст менамояд. Истифодаи воқеияти хаёлӣ дар раванди педагогӣ самаранок буда, тағйироти тамоми низоми таълим ва тарбияро таъмин менамояд.

Имконияти интиқоли маводҳои зиёди иттилоотӣ ба хонандагон тариқи наздикшавии бевосита ба объект ва падидаҳои омӯхташаванда, моделсозии ҳолатҳои тарбиявӣ, ки дар он хонанда мувофиқи вазъияти мавҷуда қарор қабул менамояд, пайдо мешавад. Ҳамин тариқ, имкониятҳои дидактикии воситаҳои мултимедиявӣ бо рушди сатҳи техникиву технологӣ ва барномавӣ - методологии онҳо васеъ мегардад.

Истифодаи технологияи мултимедиявӣ ба ҷанбаҳои зерин мусоидат менамояд:

- инфиродигардии раванди таълимӣ - тарбиявӣ бо назардошти сатҳи омодагӣ, қобилият, шавқу рағбат ва талаботи хонандагон;

- тағйирёбии характери фаъолияти маърифатии хонандагон, рушди мустақилият ва фаъолияти ҷустуҷӯӣ;

- ҳавасманднамоии кӯшиши хонандагон ба худтакмилдиҳӣ ва омодагӣ ба азнавомӯзии мустақилона;

- қувват гирифтани алоқаҳои байнифаннӣ дар таълим, омӯзиши маҷмуии падида ва ҳодисаву равандҳо;

- болоравии чандирӣ, мобилияти раванди таълим, таҷдиди доимии он дар шароити муосир;

- тағйири шакл ва методҳои ташкили фаъолияти синфӣ ва ғайрисинфии хонандагон ва ташкили вақти холии хонанда.

Ҳамин тариқ, истифодаи технологияҳои мултимедиявӣ боиси тағйир ёфтани раванди таълиму тарбия гардида, самаранокии онро таъмин менамояд, лекин дар шароити Тоҷикистон технологияи мултимедиявӣ дар сатҳи зарурӣ истифода карда намешавад. Имрӯз низ, дар аксарияти

муассисаҳои таълимии таҳсилоти миёнаи умумӣ методҳои анъанавии таълим мавриди истифода қарор дода шудааст, ки албатта таҷдид ва такмили заруриро талаб менамояд.

Дар раванди таълим усулҳои гуногун, ки ба истифодаи технологияҳои иттилоотию коммуникатсионӣ асос ёфтаанд, фаъолона истифода мешаванд. Ба чунин усулҳо методи лоиҳавӣ, усули кор бо захираҳои иттилоотӣ, бозиҳои дидактикӣ дохил мешаванд. Ин равишҳо на танҳо омӯзишро интерактивӣ ва ҷолибтар мегардонанд, балки инчунин ба хонандагон барои беҳтар нигоҳ доштани мавод ҳангоми рушди тафаккури интиқодӣ ва эҷодиёти онҳо кӯмак мекунанд.

Бояд қайд кард, ки муҳити мавзӯӣ иттилоотӣ ва коммуникатсионӣ дар алоҳидагӣ вуҷуд надорад; Он бо ҷузъҳои асосии он зич алоқаманд аст. Инҳо воситаҳои технологияҳои иттилоотӣ, коммуникатсия, системаҳои иттилоотӣ, инчунин таъминоти захиравӣ ва методиро дар бар мегиранд. Ба назар гирифтани хамаи ин унсурхо дар робитаи байнихамдигарии онхо ба мо имкон медихад, ки яке аз хусусиятхои асосиро кайд намоем: тагйир ёфтани акаллан яке аз чузъхо ба унсурхои дигар ва таъсири мутакобилаи онхо бо мухити мухит ногузир таъсир мерасонад.

Ҳамин тариқ, мо мебинем, ки тамоми низом динамикӣ ва ба ҳамдигар вобаста аст. Вазифаҳои муҳим дар ин самт аз инҳо иборатанд: таъмини дастрасии фаврӣ ба иттилооти таълимӣ барои хонандагон, амалӣ намудани робитаи муассир байни ҳамаи иштирокчиёни раванди таълим, фароҳам овардани шароит барои муошırати ҷавобгӯи хонандагон ва омӯзгорон.

Истифодаи технологияҳои иттилоотию коммуникатсионӣ дар раванди таълим барои мо уфуқҳо ва имкониятҳои нав мекушояд. Ин на танҳо омӯзишро дастрастар ва гуногунранг мекунад, балки ҳамчунин ба хонандагон малакаҳоеро инкишоф медиҳад, ки дар оянда талабот хоҳанд дошт. Масалан, чунин технологияҳо имкон медиҳанд, ки таълими фосилавӣ ташкил карда шавад, ки ин махсусан дар шароити мушкилоти глобалӣ ба мисли пандемия муҳим аст.

Ҳамин тариқ, ҳамгироии технологияҳои иттилоотӣ ва коммуникатсионӣ ба раванди таълим на танҳо як тамоюли муд, балки як қадами зарурӣ барои тайёр кардани мутахассисони соҳибихтисос, ки қодиранд ба ҷаҳони зудтағйирёбанда бомуваффақият мутобиқ шаванд. Муассисаҳои таълимӣ бояд технологияҳо ва равишҳои навро фаъолона татбиқ кунанд, то ба хонандагони худ тамоми шароити заруриро барои таҳсил ва рушди бомуваффақият фароҳам оранд.

Дар ниҳояти кор, ин боиси ҷомеаи бештар рақобатпазир ва навоварона мегардад, ки дар он ҳар кас метавонад тавоноии худро дарк кунад ва ба манфиати умумӣ саҳм гузорад [108, С.22].

Ташаккули салоҳиятҳои донишҷӯен тавассути китобҳои электронӣ, луғатҳо, маҷмӯаҳои таълимӣ-методӣ, бозиҳои нақшӣ тавассути интернет, сабти матнҳои назоратӣ, тамошои видео ва фаъолияти лоиҳавӣ сурат мегирад. Истифодаи технологияҳои иттилоотӣ ва коммуникатсионӣ салоҳиятҳоро тавассути пешниҳоди манбаъҳо ва воситаҳои иттилоот ба хонандагон инкишоф медиҳад. Омӯзгор ташкилкунандаи раванди таълим мегардад ва ТИК ба рушди сифатҳои иҷтимоӣ, равонӣ ва ҳавасмандии хонандагон мусоидат мекунад. ТИК технологияи омӯзиш ва воситаи ташаккули салоҳиятҳои коммуникатсионӣ мебошад, ки ба рушди инъикос мусоидат мекунад.

Вобаста ба ин, Г. Ю. Богдан низоми се сатҳиро пешниҳод мекунад: омодагии назариявӣ-педагогӣ (ТИК ҳамчун воситаи таълим), таҳсилоти иловагӣ (ТИК ҳамчун фан) ва омодагӣ ба фаъолият (ТИК ҳамчун воситаи фаъолият), ки ба ташаккули омодагӣ ба истифодаи ТИК равона шудааст [15, С.87].

Дар шароити муосир, татбиқи ТИК дар раванди таълим имкон медиҳад, ки хонандагон ба таври мустақилона донишҳоро азхуд намуда, малакаҳои таҳлилии худро инкишоф диҳанд. Истифодаи китобҳои электронӣ, луғатҳои онлайнӣ ва маҷмӯаҳои таълимӣ-методӣ ба хонандагон имкон медиҳад, ки ба манбаъҳои гуногуни иттилоотӣ дастрасӣ дошта бошанд ва маълумотро

мустақилона коркард намоянд. Бозиҳои нақшӣ тавассути интернет ва сабти матнҳои назоратӣ имконият медиҳанд, ки хонандагон малакаҳои коммуникатсионии худро такмил диҳанд ва дар муҳити рақамӣ фаъолона иштирок намоянд.

Тамошои видеоҳо ва фаъолияти лоиҳавӣ бо истифода аз ТИК ба рушди тафаккури эҷодӣ ва қобилияти ҳалли масъалаҳо мусоидат мекунад. Мувофиқи таҳқиқоти олимон, истифодаи технологияҳои иттилоотӣ ва коммуникатсионӣ дар таълим на танҳо ба баланд бардоштани сатҳи дониши хонандагон мусоидат мекунад, балки инчунин ба рушди малакаҳои мустақилияти онҳо ва қобилияти омӯзиши якумрӣ мусоидат мекунад.

Омӯзгор дар ин раванд нақши роҳнамо ва ташкилкунандаро мебозад, ки ба хонандагон дар ҷустуҷӯ ва коркарди иттилоот кӯмак мерасонад. ТИК ба рушди сифатҳои иҷтимоӣ, равонӣ ва ҳавасмандии хонандагон мусоидат мекунад, зеро онҳо дар муҳити интерактивӣ ва ҷолиб фаъолият мекунанд. Технологияҳои омӯзишӣ ҳамчун воситаи ташаккули салоҳиятҳои коммуникатсионӣ хизмат мекунанд ва ба рушди инъикос мусоидат мекунанд.

Дар ин замина, низоми сесатҳаи Г. Ю. Богдан, ки омодагии назариявӣ-педагогӣ, таҳсилоти иловагӣ ва омодагӣ ба фаъолиятро дар бар мегирад, барои ташаккули омодагӣ ба истифодаи ТИК дар раванди таълим муҳим аст. Ин низом имкон медиҳад, ки муносибати ҳамаҷониба ба омӯзиши ТИК дар соҳаи таълим татбиқ карда шавад ва ба хонандагон имконият диҳад, ки на танҳо донишҳои назариявӣ, балки малакаҳои амалиро низ азхуд намоянд.

Дар замони ҳозира, ки ҷомеа ба иттилоот асос ёфтааст, донишу маҳорати хонандагон дар самти технологияҳои иттилоотӣ ва коммуникатсионӣ аҳамияти калидӣ дорад. Доир ба масъалаи ташаккули салоҳиятҳо дар соҳаи ТИК муҳаққиқон, аз қабили Е.Ю. Кулик, Е.В. Сидоров, Л.А. Шевтсов ва О.В. Урсов таҳқиқоти илмӣ анҷом додаанд.

Хусусияти таълими хонандагон аз он иборат аст, ки истифодаи ҳамагонии воситаҳои компютерӣ ва иттилоотӣ бояд бо назардошти

қобилияти психологӣ ва педагогии истифодаи ТИК дар ҷараёни таълим, ҳамчунин бо такя ба таҷрибаи андӯхтаи хонандагон сурат гирад.

Раванди рушди салоҳият дар соҳаи ТИК бояд дорои хусусияти бисёрзинагӣ бошад, ки ҳар як зина бо тағйирёбии фаъолияти педагогӣ робита дошта бошад. Дар шароити кунунӣ, муносибатҳои гуногуни омӯзиши марҳилаҳо ва сатҳҳои ташаккули салоҳиятҳо дар соҳаи ТИК муайян карда мешаванд.

М.Б. Лебедева ва О.Н. Шилов се марҳилаи ташаккули салоҳияти ТИК-ро ҷудо намудаанд: ибтидоӣ, умумӣ ва махсус. Салоҳияти ибтидоӣ пояи ташаккули салоҳиятҳои умумӣ буда, дар навбати худ, заминаи зарурии ташаккули салоҳияти махсус мебошад.

Фарқи байни салоҳияти умумӣ ва салоҳияти ибтидоӣ дар татбиқи васеи барномаҳо ба назар мерасад. Салоҳияти махсус дар соҳаи ТИК ин қобилияти ҳалли масъалаҳо бо истифода аз технологияҳои компютерӣ ва иттилоотиву коммуникатсионӣ мебошад [76, С.95-100].

Таҳлили сарчашмаҳои илмӣ собит месозад, ки дар доираи салоҳиятҳои махсус, корбурди технологияҳои иттилоотӣ-коммуникатсионӣ чанд ҷанбаи муҳимро дар бар мегирад:

а) ҷустуҷӯ ва интихоби дақиқи маълумоти иловагӣ барои таълим аз тариқи захираҳои беканори интернет, ҳамчунин муаррифии иттилооти таълимӣ бо истифода аз абзорҳои гуногуни компютерӣ, ки имкониятҳои фарогирро барои омӯзиш фароҳам меоранд;

б) иштироки фаъолона дар фаъолияти иттиҳодияҳои гуногуни шабакавӣ ва конфронсҳои онлайн, ки мубодилаи таҷриба ва афкорро таъмин мекунад;

в) эҷоди барномаҳои таълимии компютерӣ ва пешниҳоди иттилооти таълимӣ бо истифода аз замимаҳо ва системаҳои муқаррарӣ, ки раванди таълимро муассиртар мегардонад;

г) таҳияи воситаҳо ва маводҳои таълимӣ дар шакли электронӣ бо истифода аз замимаҳо ва абзорҳои мавҷуда, инчунин истифодаи маҳсулоти

тайёри мултимедӣ бо мақсади таълимӣ ва тарбиявӣ, ки ба рушди ҳамаҷонибаи шахс мусоидат мекунад;

д) идоракунии раванди таълимӣ ва тарбиявӣ бо истифода аз замимаҳои муқаррарӣ ва барномаҳои махсус, ки имконияти назорати сифати таълим ва тарбияро фароҳам меорад [76, С.97].

Л.Н. Горбунов ва А.М. Семибратов пешниҳод менамоянд, ки сатҳи салоҳиятнокии истифодаи технологияҳои иттилоотӣ - коммуникатсионӣ бо танзим ва тақсими салоҳият байни муассисаҳои системаи маълумоти иловагӣ алоқаманд карда шавад. Дар чунин ҳолат сатҳи аққалӣ (саводи технологияҳои иттилоотӣ - коммуникатсионӣ), қобилиятӣ (салоҳияти иттилоотӣ) ва салоҳиятнокии пурраи истифодаи технологияҳои иттилоотӣ - коммуникатсионӣ ҷудо карда мешавад [30, С.91-96].

А.А.Елизаров сатҳи заминавӣ ва мавзуиву самтгириро ҷудо менамояд. Дар сатҳи заминавӣ сатҳи дониш, қобилият ва таҷриба, ки барои ҳалли масъалаҳо заруранд, фаҳмида мешавад. Сатҳи мавзуиву самтгирӣ, азхудкунӣ ва ташаккули омодагӣ ба ворид намудани захираҳои мухталиф ва технологияҳои махсусро ба фаъолият пешниҳод менамояд [40, С.116-117].

Рушди салоҳиятҳои истифодаи технологияҳои иттилоотӣ ва коммуникатсионӣ дар байни хонандагон дар соҳаи маориф як масъалаи муҳим аст, зеро ҷаҳони муосир ба сӯи ҷомеаи иттилоотӣ ҳаракат мекунад. Ин вазъият аз омӯзгорон тақозо мекунад, ки хонандагонро барои ҳамгирoӣ ба ин гуна ҷомеа омода созанд. Барои ноил шудан ба ин ҳадаф, хонандагон бояд салоҳиятҳои мавзӯиро, ки барои фаҳмиши методологии истифодаи ТИК мувофиқанд, бодиққат омӯзанд.

Истифодаи фаъолонаи ТИК имкон медиҳад, ки самаранокии омодагии хонандагон баланд бардошта шавад ва онҳо бо дастовардҳои пешрафти илмӣ ва техникӣ дар фаъолияти баъдинаашон шинос шаванд.

Дар шароити кунунӣ, ташаккули салоҳияти иттилоотӣ ва коммуникативии хонандагон яке аз вазифаҳои асосии системаи таҳсилоти миёнаи умумӣ ба шумор меравад. Бешубҳа, рушди салоҳиятҳои истифодаи

ТИК барои хонандагон як воситаи муҳим дар раванди бомуваффақияти иттилоотикунонии таълим ва тарбия дар системаи таҳсилоти миёнаи умумӣ мебошад.

Воқеияти муосир муносибатҳои навро нисбати ташаккули салоҳиятҳои хонандагон дар истифодаи технологияҳои иттилоотӣ - коммуникатсионӣ, ки ба технологияҳои рақамии босуръат рушдкунанда мувофиқ мебошанд, талаб менамояд.

Қайд намудан зарур аст, ки раванди ташаккули салоҳияти хонандагон дар истифодаи технологияҳои иттилоотӣ - коммуникатсионӣ ҷанбаҳои зеринро пешниҳод менамояд: ба даст овардани дониш, қобилият ва маҳорати кор натанҳо бо технологияҳои иттилоотӣ - коммуникатсионии базавӣ, балки бо барномаҳои амалӣ; истифодаи технологияҳои иттилоотӣ - коммуникатсионӣ дар тайёр ва гузаронидани дарсҳо аз фанҳои гуногун; пешбинии натиҷаҳо – тайёр намудани хонандагон, ки ба сатҳи талаботи ҷомеаи иттилоотӣ мувофиқ аст.

Дар асоси таҳлил мухолифати байни суръати иттилоотигардии ҷомеа ва амалияи мавҷудаи иттилоотигардии маълумоти миёнаи умумӣ; зарурати объективии ташаккули салоҳиятҳои истифодаи технологияҳои иттилоотӣ - коммуникатсионӣ ва мавҷуд набудани системаи мувофиқ дар соҳаи маълумоти миёнаи умумӣ ошкор карда шуд.

Бо ворид намудани технологияҳои нави иттилоотӣ - коммуникатсионӣ ба раванди таълимиву тарбиявӣ омӯзгори муосир омили бузурги рушди эҷодии худро ба даст меорад. Омӯзгор технологияҳои муосири иттилоотӣ - коммуникатсиониро дар тайёр намудани хонандагон, ки дар ҷомеаи иттилоотӣ бояд худро амалӣ намоянд, истифода намуда, сифати таҳсилот, сатҳи тайёрии хонандагонро баланд намуда, бо ин васила маҳорати касбии худро дучанд менамояд. Ҳамин тариқ, дар шароити имрӯза, вазифаи муҳими маълумоти миёнаи умумӣ ташаккули салоҳияти иттилоотиву коммуникативии хонандагон ба ҳисоб меравад, ки бояд ба технологияҳои рақамии босуръат рушдкунанда мувофиқ бошанд.

Мақсади асосии таълим ташаккули салоҳиятҳои шахсият, ки дар шароити рақобати сатҳи баланди қобилияти эҷодӣ ва фаъолнокии иҷтимоӣ мебошад, ба ҳисоб меравад. Аз ин хотир, дар шароити имрӯза дар тайёр намудани хонандагон муносибати босалоҳият ба таври васеъ истифода карда мешавад.

Ба сифати яке аз роҳҳои ҳалли методологии вазифаи гузошташуда дар сохтори стандарти таълимии маълумоти миёнаи умумӣ салоҳиятҳои умумӣ ҷудо гардидаанд, ки тайёр намудани бомуваффақи хонандагонро таъмин менамояд.

Таҳлилҳо нишон медиҳанд, ки гурӯҳи салоҳиятҳои умумӣ (иҷтимоӣ - меҳнатӣ ва аҳамиятӣ - семантикӣ) на танҳо дар соҳаи таълим, балки дар корҳои беруназсинфӣ низ бомуваффақият ташаккул меёбанд. Фаъолияти таълимиро дар муассисаҳои таълимӣ ҳамчун раванди мутамарказ ва нигаронидашудаи ташаккули ҳавасмандии хонандагон, ташаккули фарҳанги онҳо муайян кардан мумкин аст.

Ду самти асосии такмили ҷараёни таълим дар муассисаи таҳсилоти миёнаи умумии муосир муайян карда шуд, ки усулҳои ташкили онро муайян кардаанд. Равиши иттилоотӣ тамоюлҳои информатизатсия, хусусияти оммавӣ, табиати фундменталӣ ва муттасилии таълимро фаро мегирад. Татбиқи он дар ҷараёни таълим боиси истифодаи фаъоли унсурҳои таҳсилот дар таҷрибаи амалӣ, таҷдиди мундариҷа ва технологияҳои таълимӣ мегардад.

Ҳадафи ин равиш ташаккул додани қобилияти хонандагон барои истифодаи самарабахши воситаҳои мавҷуда ва доимо такмил додани манбаъҳои иттилоотӣ мебошад. Муносибати фардӣ ба донишҳои шахсӣ беназир, ки ба шахси мушаххас хос аст ва ба ин хотир, махсусан арзишманд аст. Ин усул тамоюлҳои инсондӯстии таълим, самтгирӣ ба рушди шахсият ва сифати ҳаётро дар бар мегирад.

Нуктаи муҳим дар татбиқи ин усул фароҳам овардани шароит барои равандҳои тағйирот мебошад: иттилоот - дониш - иттилоот. Ба ин истифодаи технологияҳои фаъоли педагогӣ дар заминаи таълими контекстӣ мусоидат

мекунад, ки имкони моделсозии муошират ва фаъолиятро дар муҳит фароҳам меорад, ки муошират яке аз воситаҳои муҳими таълим аст [30, С.94].

Як қатор муаллифон дар таҳқиқоти худ мушкилоти сифати таълимро бо сатҳи зарурии салоҳиятнокӣ, ки хонанда дар ҷараёни таълим аз худ менамояд, алоқаманд менамоянд. "Салоҳият омодагӣ ва қобилияти ҷавононе, ки мактаби миёнаро хатм мекунанд, барои масъулияти шахсӣ барои беҳбудӣ ва беҳбудии ҷомеа масъул аст" [55, С.93].

Салоҳиятнокӣ ҳамчун маҷмуи салоҳиятҳои муайяни дорои хусусияти иттилоотӣ, коммуникативӣ ва мурофиавӣ ташаккул меёбад. Мо боварӣ дорем, ки салоҳият маънои шахсро барои иҷрои босифати фаъолият, инчунин арзишҳо ва муносибат ба фаъолиятро ҳамчун арзиш дорад. Хонандагони салоҳиятдор барои рушди худ бояд потенсиали эҷодӣ дошта бошад, танҳо дар ин сурат метавонанд фаъолияти самаранок дошта бошанд [76, С.97].

Салоҳиятҳоро муҳаққиқон ба якчанд гурӯҳои зерин тақсим кардаанд:

1. Салоҳиятҳои умумии фарҳангӣ: ин маҷмӯи дониш, малака ва таҷрибаи фарҳангӣ мебошад, ки барои истифодаи озоди абзорҳои гуногун дар илм, технология ва дигар соҳаҳои фаъолияти инсон заруранд. Фаҳмиши мафҳумҳо, қонунҳо, принсипҳо ва усулҳои асосии инсонро барои ҳамкории самаранок дар муҳити иҷтимоӣ ва фарҳангӣ дар бар мегирад.

2. Салоҳиятҳои тахассусӣ: ин қобилияти татбиқи дониш ва малакаҳое мебошад, ки дар соҳаи муайян барои ҳалли мушкилот ба даст оварда шудаанд. Онҳо дар ҷараени таълим ташаккул меебанд ва маҷмӯи равишҳои назариявӣ ва методологӣ, инчунин малакаҳои амалиро барои бомуваффақият иҷро кардани вазифаҳо дар бар мегиранд.

3. Салоҳиятҳои универсалии хонандагон: Салоҳиятҳои универсалии хонандагон ҳангоми омӯзиши фанҳои гуногун ташаккул ёфта, хусусияти мураккаб ва ҳамаҷониба доранд.

4. Салоҳиятҳои равиявӣ: онҳо аз рӯи қобилияти татбиқи дониш ва малакаҳои дар соҳаи мушаххас гирифташуда барои таҳлил ва ҳалли масъалаҳо муайян карда мешаванд. Онҳо дар рафти омӯзиши фанҳои

тахассусӣ ташаккул ёфта, маҷмӯи дониш, малака ва малакаҳои амалии мазмуни назариявӣ ва методиро ифода мекунанд [76,56].

Фаъолияти лоиҳавӣ, имрӯз яке аз намудҳои пешрафтатарини фаъолият мебошад, ки метавонад шахси эҷодкор, технологӣ ва фарҳангӣ ташаккул ёбад.

Дар фаъолияти таълимии хонанда - фаъолияти лоиҳавӣ яке аз навъҳои махсуси фаъолият ба ҳисоб меравад, ки бо пешбинӣ, банақшагирӣ ва моделсозӣ алоқаманд буда, барои коркарди тамоми навъҳои лоиҳаҳои таълимӣ, инчунин ҳалли мушкилот ва масъалаҳои мухталифи таълимии назариявӣ ва эмпирикӣ равона карда шудааст.

Шарти ҳатмии фаъолияти лоиҳавӣ мавҷудияти ғояҳои қаблан таҳияшуда дар бораи маҳсулоти ниҳоии фаъолият, марҳилаҳои тарҳрезӣ ва амалисозии лоиҳа, аз ҷумла инъикос ва инъикоси натиҷаҳои фаъолият мебошад.

Таҳлили назариявии адабиёти психологӣ ва педагогӣ оид ба мушкилоти истифодаи муносибати лоиҳавӣ дар таълим нишон дод, ки асосан тарроҳӣ ҳамчун як намуди фаъолияти махсус дар ҷараёни таълим тавассути усули лоиҳавӣ, инчунин дар шакли унсурҳои инфиродӣ, ки хонандагон дар иҷрои корҳои таълимӣ истифода мебаранд, истифода мешавад [30, С.91-96].

Дар таълим ташкили фаъолияти лоиҳавӣ вақте имконпазир аст, ки хонандагон корҳои амалии махсусро иҷро намоянд. Ҳадафи таҳқиқот ва лаиҳакашӣ ба даст овардани донишҳои нав, омӯзиши объектҳои маъруф, систематизатсия ва мустаҳкам кардани донишҳои назариявӣ, шинос шудан бо технологияҳои мавҷудаи истеҳсолӣ, рушди малакаҳои ҳисоббарорӣ, графикӣ ва қобилияти кашидани расмҳо мебошанд. Мавзуи чунин корҳо ва лоиҳаҳо метавонанд аз ҷониби хонандагон мустақилона интихоб карда шаванд, агар онҳо масъалаи тадқиқот ё технологияи истеҳсолиро амиқ омӯхта бошанд.

Лоиҳаи таълимӣ аз нуқтаи назари хонанда як имконияти баланд бардоштани нерӯи эҷодӣ мебошад. Ин фаъолиятест, ки ба шумо имкон

медиҳад, ки худро дар алоҳидагӣ ё дар як гурӯҳ исбот кунед, қобилияти худро санҷед, донишатонро татбиқ кунед, фоида ба даст оред, натиҷаҳои ба даст овардаатонро нишон диҳед. Ин фаъолиятест, ки ба ҳалли масъалаи ҷолиб нигаронида шудааст, ки онро аксар вақт худи хонандагон дар шакли мушкил ташаккул медиҳанд, дар сурате ки натиҷаи ин фаъолият - роҳи пайдошудаи мушкил - амалӣ, дорои аҳамияти зарурӣ мебошад, ки барои кашфкунандагон ҷолиб ва муҳим аст [55, С.93].

Амалисозии лоиҳаҳо як раванди эҷодӣ мебошад, худамалинамоии мустақилона, хонандагонро ба эҷодкорӣ наздиктар месозад, яъне фаъолияти лоиҳа раванди худидоракунии таълимро ташвиқ мекунад, ки эҷодкориро ҳавасманд мекунад ва ба ташаккули салоҳиятҳо мусоидат мекунад.

Ҳамин тавр, ҷомеаи муосир, ки ба инноватсия асос ёфтааст, аз муассисаҳои таҳсилоти миёнаи умумӣ омода кардани хонандагони босалоҳиятро талаб мекунад, ки қодиранд муошират кунанд ва ҳамкорӣ кунанд, қобилияти гирифтан ва коркарди иттилоот, қабули қарорҳои фавриро дар ҳолатҳои ғайристандартӣ доранд. Аз ин рӯ, мушкилоти ташаккули салоҳиятҳо дар ҷараёни таълим дар заминаи ислоҳоти таълимӣ муҳим аст ва ҳалли он тавассути такмил додани ҷараёни таълим дар самти баланд бардоштани фаъолияти хонандагон дар синф ва пас аз дарсҳо имконпазир аст, ки ба ташаккули хонанда ҳамчун субъекти ҷараёни таълим мусоидат мекунад ва ин ба идеологияи салоҳият комилан мувофиқ аст.

Дар шароити иттилоотигардонии маълумоти миёнаи умумӣ, ба таркиби салоҳиятҳо метавон салоҳияти иттилоотиро низ ворид намуд. Соҳаи салоҳиятҳои шахсӣ инчунин як ҷузъи иттилоотӣ мебошанд, ки қобилияти хонандаро дар ҷамъоварӣ, ҳифз ва коркарди иттилоот нишон медиҳад. Ин ҷузъ нишон медиҳад, ки хонанда то чӣ андоза барои амалӣ намудани фаъолияти касбии худ дар шароити рушди босуръати технологияҳои иттилоотӣ дар ҷомеа, дар ҳолате, ки иттилоот ба як манбаи баробари захираҳои моддӣ табдил меёбад, омода аст.

Ба ин тариқ, метавон чунин таркибҳои зерсохтории дохилии салоҳиятро пешниҳод кард:

- донишандӯзӣ (ба даст овардан ва ҷамъ кардани донишҳои нав);
- фаъолиятӣ (маҳоратҳо);
- шахсӣ (хусусиятҳои инфиродӣ);
- инъикосӣ (қобилияти арзёбии худ);
- ангезавӣ-арзишӣ (ҳавасмандӣ ва муносибати арзишӣ);
- иртиботӣ (доштани малакаҳои муошират бо дигарон, маҳорати кор дар гурӯҳ);
- иттилоотӣ.

Ҳамаи ин таркибҳо бо ҳам алоқаманданд ва ягонагиро дар шуури хонандагон ташкил медиҳанд ва вобастагии онҳо тавассути системаҳои коммуникативӣ амалӣ мешаванд.

Рушди салоҳиятҳо ҳамчун раванди такмили он бо роҳи азхуд кардани дониш ва малакаи ҳалли мушкилот нигаронида шудааст. Тибқи консепсияи иттилоотисозии таҳсилоти миёнаи умумӣ, ҳадафи стратегии информатизатсия ба таҳсил ташаккули ягонаи иттилоот мебошад. Муҳите, ки фаъолияти таълимӣ, илмӣ, таълимӣ ва ташкилӣ - идоракунии муассисаи таҳсилоти миёнаро дар асоси технологияҳои муосири иттилоотӣ, мултимедия ва телекоммуникатсия таъмин ва дастгирӣ менамояд.

Дар муассисаҳои таҳсилоти миёнаи умумӣ самтҳои зерини ба раванди таълим воридсозии технологияҳои иттилоотиро ҷудо кардан мумкин аст:

а) ташаккули муҳити иттилоотии дохили муассиса, аз ҷумла, автоматикунонии идораи муассисаҳои таълимӣ;

б) ҷорӣ намудани маводҳои электронии таълимӣ дар ҷараёни дарс, ҳангоми омӯзиши фанҳои гуногун ва санҷиши сатҳи дониши хонандагон;

в) истифодаи технологияҳои иттилоотӣ ҳамчун василаи дастгирии фаъолияти таълимии хонандагон.

Таъкид мешавад, ки информатизатсияи раванди таълим дар сохтори таҳсилоти миёнаи умумӣ бояд дар асоси муносибати ҳамаҷониба амалӣ карда

шавад (тақвияти пойгоҳи моддию техникӣ, хариди нармафзори литсензионӣ, ҳавасмандгардонии омӯзгорон барои истифодаи технологияҳои иттилоотӣ дар раванди таълим, таҳияи дастгирии мувофиқи методӣ ва ғайра).

Бояд қайд кард, ки меъёрҳои возеҳи баҳогузории сатҳи информатизатсия дар муассисаҳои таълимӣ ҳоло муайян карда нашудаанд. Одатан, танҳо нишондиҳандаҳои миқдорӣ ба ҳисоб гирифта мешаванд (шумораи компютерҳо ба ҳар як хонанда, мавҷудияти шабакаи компютерии маҳаллӣ, миқдори дастрасӣ ба Интернет, мавҷудияти вебсайт дар муассисаи таълимӣ ва ғайра). Ҳамзамон, нишондиҳандаҳои сифатии самаранокии истифодаи технологияҳои иттилоотӣ ба назар гирифта намешаванд.

Самти асосии иттилоотикунонии ҷараёни таълим ташаккули шахсияти хонанда, қобилияти эҷодӣ ва салоҳиятҳои ӯ тавассути технологияҳои иттилоотӣ мебошад. Шартҳои асосӣ ин таъсиси озмоишгоҳҳо ва китобхонаҳои электронӣ мебошанд.

Омӯзгорони муассисаҳои таҳсилоти миёнаи умумӣ аксар вақт ба истифодаи васеи технологияҳои иттилоотӣ омода нестанд ва имкониятҳои онро ба таври кофӣ истифода намебаранд, аз ин рӯ, бояд омодагии онҳоро барои истифодаи технологияҳои иттилоотӣ дар раванди таълим зиёд кард.

Ҷанбаи муҳими дигар рушди муҳити иттилоотии муассисаи таълимӣ, аз ҷумла худкоргардонии идоракунии амалиётии ҷараёни таълим, компютеркунонии фаъолияти молиявию иқтисодӣ, сиёсати кадрӣ ва ҳуҷҷатгузорӣ мебошад.

Иттилоотисозии таҳсилоти миёнаи умумӣ танҳо дар сурате самараи дилхоҳ медиҳад, ки технологияҳои иттилоотӣ ба таври самаранок ба амсилаи мавҷудаи таълим дохил карда шаванд.

Ташаккули тафаккури эҷодӣ дар байни хонандагон яке аз муҳимтарин принсипҳои омӯзиш мебошад. Тайёр кардани хонандае, ки дорои тафаккури мустақили эҷодӣ мебошад, вазифаи таҳсилоти миёнаи умумии муосир мебошад. Танҳо чунин хонанда қодир аст, ки дониши худро пайваста такмил

диҳад, малака ва қобилияташро рушд диҳад, ба технологияҳои нави истеҳсолӣ мутобиқ шавад ва ба корҳои мустақили илмӣ қодир бошад.

Мувофиқи равиши ба фаъолият асосёфта ба таълим, тафаккур моҳиятан донишест, ки ба ҳалли мушкилот ё вазифаҳои дар назди инсон гузошташуда оварда мерасонад. Рушди фаъоли тафаккур ва азхудкунии дониш танҳо дар сурате пайдо мешавад, ки агар супориш дар вақти омӯзиш гузошта шуда бошад, мушкилоте ба миён меояд, ки хонандагонро барои ҷустуҷӯи ҳалли инноватсионӣ ва нав водор мекунад.

Яке аз масъалаҳои асосии таҳсилоти муосир инъикоси пасти эҷодии хонандагон мебошад. Аксар вақт, хонандагон қобилияти ҳалли пурраеро барои ҳалли мушкилоте нишон медиҳанд, ки алгоритми стандартии ҳалли онҳоро надоранд. Дар психологияи тафаккури эҷодӣ инъикос ҳамчун раванди фаҳмидан ва аз нав ташаккул додани стереотипҳои хонандагон фаҳмида мешавад, ки шарти зарурии пайдоиши навовариҳо мебошад.

Ин истифодаи технологияҳои иттилоотӣ - коммуникатсионӣ мебошад, ки ба хонандагон маводи таҳқиқшударо дар дурнамои нав нишон медиҳад, имкониятҳои нави ғайричашмдоштро мекушояд ва илова бар ин таваҷҷӯҳи хонандагонро ба дарсҳои омӯзишӣ афзун мекунад. Ин ҳама дар ниҳоят ба хонандагон имкон медиҳад, ки малакаҳои заруриро ҳам дар ҷараёни таълими синфӣ ва ҳам дар кори мустақилона ташаккул диҳанд.

Рушди тафаккури эҷодӣ худ як ҳадаф нест, балки танҳо васила, василаи ташаккули салоҳиятҳо мебошад. Тавре ки аллакай қайд карда шуд, рушди тафаккур танҳо дар раванди ҳалли мушкилоти нав ба амал меояд. Хонандагон бояд барои ҳалли вазифаҳо таваҷҷӯҳ дошта бошанд ва бештар ба ин раванд ҷалб карда шаванд.

Зарур аст, ки технологияҳои интерактивии таълими иттилоотӣ дар раванди таълим фаъолона истифода карда шаванд, аз қабили дарсҳои проблемавӣ бо презентатсияҳои компютерӣ, мизҳои мудаввар бо иштироки мутахассисони ширкатҳои бузурги истеҳсолӣ ва ҳукумат (бо истифодаи

технологияҳои телеконференсия, видеоконфронс), бозиҳои бизнес ва нақшҳо, дар синфҳо ворид кардани унсурҳои «тундбод» ва ғайра.

Дар ин бобат имкониятҳои васеъ аз ҷониби Интернет фароҳам оварда шудаанд. Истифодаи потенсиали коммуникативӣ ва ҷустуҷӯии он ба хонандагон ва омӯзгорон имкон медиҳад, ки бо навовариҳои инноватсионии соҳаи таҳқиқшаванда ҳамгиро шаванд.

Истифодаи васеи бастаҳои гуногуни барномасозӣ зарур аст, ки ба шумо имконият медиҳанд малакаҳои ҳалли вазифаҳои мушкилотро, ки фаъолияти ояндаро модел мекунанд, ба даст оваред ва муттаҳид созед. Истифодаи технологияҳои дахлдори иттилоотӣ - коммуникатсионӣ ба мо имконият медиҳад, ки корҳои лабораториро дар воқеияти виртуалӣ иҷро кунем. Ин ба зуҳур ва таҷассум кардани зуҳурот ва равандҳои гуногун омӯхта, шавқи хонандагонро дар ҷараёни таълим ба таври назаррас афзоиш медиҳад ва дар натиҷа самаранокии ташаккули салоҳиятҳои онҳоро афзоиш медиҳад.

Сарфи назар аз миқдори назарраси таҳқиқоти педагогӣ оид ба ташкил ва мундариҷаи кори мустақили хонандагон, то ҳол муносибати ягонаи дидактикӣ ва ташкилӣ ба моҳияти ин раванд вуҷуд надорад. Бо вуҷуди ин, нақш ва аҳамияти кори мустақилона дар таълими хонандагон шубҳа надорад. Аён аст, ки салоҳиятҳо бо мураккабии таркиб тавсиф карда мешавад, ҷараёни ташаккули онҳо ба принсипҳои байнисоҳавӣ, субъективӣ, самти амалӣ, ҳавасмандкунии шахсӣ ва ғайра вобаста аст. Ин аст, ки дар ин робита дар салоҳиятҳо, имконот ва ҷонибҳои дахлдорро вобаста ба талабот ва қобилияти татбиқи салоҳият муайян мегардад.

Ташаккули салоҳиятҳои хонандагон аз пуррагии иҷрои талаботи зарурии педагогӣ вобаста аст: ташкилӣ (танзимкунандаи талабот ба сохтори муҳити таълимӣ); методикӣ (дорои тавсияҳо ба омӯзгорон оид ба тарзу усулҳои таълими самарабахш); ҳавасмандгардонӣ (иҷрои тадбирҳое, ки тағйироти сифатиро дар фаъолияти педагогии субъектҳои раванди таълим ташкил медиҳанд).

Агар шароитҳои педагогии зерин: ҳавасмандии мусбӣ барои омӯзиш ва рушди шахсӣ; истифодаи шаклҳо ва усулҳои интерактивии фаъолият; таъмини дастгирии таълимию методии ҳамаҷонибаи фанҳои таълимӣ таъмин шаванд, раванди ташаккули салоҳиятнокии хонандагон самарабахш мегардад.

Мо инчунин муайян кардем, ки кадом равишҳо, воситаҳо ва усулҳои таълим ба рушди салоҳияти хонандагон мусоидат мекунанд. Рӯйхати онҳо чунин аст: усулҳо (муҳокимаҳо дар шакли муколама, "ангезиши зеҳн", "мизи мудаввар", омӯзиши вазъият; бозиҳо ба монанди тиҷорат, нақшбозӣ ва ташкилӣ; тренингҳо бо машқҳо, викторинаҳо ва семинарҳои лабораторӣ; тарроҳӣ); технологияҳо (аз ҷумла микротехнология "хонанда-омӯзгор"; модулӣ ва маҳаллӣ бо лоиҳаҳои муштарак; технологияҳои техникӣ барои таълими фосилавӣ; метатехнологияҳои шабакавӣ ва телекоммуникатсионӣ); ва воситаҳо (китобҳои дарсии электронӣ, санҷиши компютерӣ, абзорҳои мултимедиявии муосир, дастгирии методологӣ бо курсҳои мултимедиявӣ, маводи видеоӣ ва аудиоӣ, тренажерҳо барои таҷрибаҳои таълимӣ ва захираҳои интернет).

Дар асоси ин муайянкунӣ, мо маҷмӯаи электронии таълимию методии фанни "Технологияҳои муосир"-ро таҳия кардем, ки ба ташаккули салоҳияти хонандагон нигаронида шудааст. Сохтори ин маҷмӯа бахшҳои таълимӣ (маводи назариявӣ, луғатҳо, вазифаҳо, ҳолатҳои проблемавӣ, машқҳои таълимӣ), амсиласозӣ (вазифаҳои амалӣ дар модули маҷозӣ ва семинарҳои лабораторӣ), назорат ва таҳқиқот (супоришҳои эҷодӣ оид ба масъалаҳои рӯзмарра)-ро дар бар мегирад.

Ташаккули салоҳияти хонандагон дар раванди таълим муваффақтарин буда, ба фаъолсозии фаъолияти таълимӣ дар заминаи муколама ва зуҳуроти вазифаҳои шахсӣ мусоидат мекунад.

Таҳқиқоти минбаъдаи ин масъала дар самтҳои зерин гузаронида мешавад: муайян кардани шакли ташаккули салоҳиятҳо дар байни хонандагон, такмил додани технологияҳо, усулҳо ва воситаҳои омодагӣ ба

фаъолият, васеъ кардани дастгоҳи ташхисӣ барои арзёбии дараҷаи ташаккули салоҳиятҳо.

Ояндаи ҳар як шахс аз салоҳияти коммуникативӣ вобаста аст, зеро ҳамаи мо дар муҳити иҷтимоӣ зиндагӣ мекунем, ки қоидаҳои муайяни рафторро аз мо талаб мекунад. Аз давраи аввали кӯдакӣ, шумо бояд дар бораи тарбияи дурусти фарзандонатон фикр кунед, агар шумо хоҳед, ки фарзанди шумо муваффақ шавад ва мавқеи фаъоле дошта бошад. Аз ин рӯ, ҳама ҷузъҳои салоҳияти коммуникативӣ бояд аз ҷониби падару модарон, хешовандон, омӯзгорон ва ҷомеа ҳангоми таълим ва сарф кардани вақт бо хонандагон ба назар гирифта шаванд.

Интихоби методҳо ва технологияҳои муосири ташаккули салоҳиятҳо ба ҷанбаҳои зерин мусоидат менамояд:

- дар фаъолгардии хонандагон зоҳир мегардад, ки бояд ба раванди бадастории мустақили дониш, маҳорат, малака, таҳқиқи иттилоот, муқоисаи он, ҷамъбаст ва таҳлил равона карда шавад;

- қобилияти худташкилнамоӣ, фаъолияти мустақилона, худомӯзӣ, худинкишофдиҳии хонандагон ташаккул меёбад;

- муқаррароти арзишӣ баланд мегардад;

- шароити худмуайяннамоӣ ва худамалинамоии шахсият таъмин карда мешавад.

Қайд намудан зарур аст, ки аз хонандагон маҷмуи гуногуни салоҳият ва салоҳиятнокӣ талаб карда мешавад. Лекин дар истифода намудани технологояи иттилооти ва компютерӣ то андозае ягонагӣ ва монандӣ мушоҳида карда мешавад. Лекин ба ин нигоҳ накарда, зарур аст, ки фаъолияти хонандагон дар муайян намудани салоҳиятҳои базавӣ ва умумӣ, ки ба амалӣ намудани фаъолияти босифат мусоидат менамояд, ҳаматарафа таҳқиқ карда шавад.

Раванди таҳсилот бояд натанҳо ба ташаккули салоҳиятҳои базавии хонандагон барои иҷро намудани фаъолияти меъёрӣ дар доираи салоҳиятҳои ӯ, балки ба ташаккули нерӯи эҷодии рушд ва мукаммалгардии салоҳиятҳо

дар оянда, аллакай дар раванди амалӣ намудани фаъолият равона карда шавад.

Салоҳияти хонандагони муассисаҳои таҳсилоти миёнаи умумӣ ин мақсад ва натиҷаи таъсири системаи маориф ба шахсият ба ҳисоб меравад. Мутобиқан, муносибати босалоҳият дар таълим асоснокнамоии натиҷавӣ - мақсаднокии ташкили раванди таълим ба ҳисоб меравад.

Дар тайёр намудани хонандагон ба фаъолият гурӯҳҳои салоҳиятҳои калидӣ, аз қабили сиёсӣ, байнифарҳангӣ, инфиродӣ, коммуникативӣ ва иҷтимоӣ-иттилоотӣ ҷудо карда мешаванд. Ташаккул ва инкишофи салоҳиятнокии хонандагон бо технологияҳои иттилоотӣ-комуникатсионӣ алоқаманд аст, ки дар тамоми зинаҳои таълим истифода шуда, сифат ва ташкили раванди таълимро беҳтар менамоянд, ҳавасмандӣ ба таълимро баланд мебардоранд ва ҷараёни таълимро тақвият мебахшанд.

Воситаи асосии технологияҳои иттилоотӣ - коммуникатсионӣ барои муҳити иттилоотии ҳар як низоми таҳсилоти компютерии фардӣ, барномаҳои системавӣ, барномаҳои амалӣ ва воситаҳои инструменталии коркарди таъминоти барномавӣ мебошанд. Дар низоми таҳсилот барномаҳои амалии идоравӣ ва воситаҳои технологияҳои иттилоотӣ - коммуникатсионӣ васеъ паҳн гардидаанд. Пайдоиши шабакаҳои компютерӣ имконияти дастрасии фаврии иттилоот аз нуқтаҳои гуногуни ҷаҳон ва захираҳои иттилоотии ҷаҳониро фароҳам овард.

Барои таъмини ҷустуҷӯи муассири иттилоот дар шабакаҳои телекоммуникативӣ воситаҳои автоматикии ҷустуҷӯ мавҷуданд, ки ҳадафи онҳо ҷамъоварии маълумот дар бораи захираҳои иттилоотии шабакаи глобалии компютерӣ ва ба истифодабаранда расонидани хидмати фаврӣ мебошад. Бо истифода аз системаҳои ҷустуҷӯ шумо метавонед санадҳои интернетии ҷаҳон, файлҳои мултимедиявӣ ва барномаҳоро, дар бораи созмонҳо ва одамон пайдо кунед.

Бо ёрии воситаҳои шабакавии технологияҳои иттилоотӣ - коммуникатсионӣ дастрасии васеъ ба маълумоти таълимию методӣ ва илмӣ,

ташкили кӯмаки машваратии онлайн, ташкили корҳои илмию таҳқиқотӣ, баргузор кардани дарсҳои виртуалӣ (семинарҳо, лексияҳо) дар вақти воқеӣ имконпазир гардидааст [99, С. 95].

Дар ин замина, масъалаи татбиқи технологияҳои иттилоотӣ-коммуникатсионӣ дар раванди таълим, ки ба рушди салоҳиятнокии хонандагон мусоидат мекунад, аҳамияти калон пайдо мекунад. Истифодаи васеи компютерҳо, интернет ва дигар воситаҳои электронӣ дар таълим имкон медиҳад, ки хонандагон ба манбаъҳои гуногуни иттилоотӣ дастрасӣ пайдо кунанд, маълумотро зуд ва самаранок ҷустуҷӯ намоянд, инчунин дар муҳити интерактивӣ фаъолият намоянд.

Бояд қайд кард, ки технологияҳои иттилоотӣ-коммуникатсионӣ на танҳо воситаи дастрасӣ ба иттилоот, балки инчунин воситаи муҳими ташкили раванди таълим мебошанд. Истифодаи платформаҳои таълимии электронӣ, системаҳои идоракунии таълим ва дигар абзорҳои маҷозӣ имкон медиҳад, ки омӯзгорон маводҳои таълимиро ба таври самаранок таҳия ва пешниҳод намоянд, пешрафти хонандагонро назорат кунанд ва бо онҳо дар вақти воқеӣ ҳамкорӣ кунанд.

Ғайр аз ин, технологияҳои иттилоотӣ-коммуникатсионӣ ба рушди малакаҳои муҳими хонандагон, аз қабили тафаккури интиқодӣ, ҳалли мушкилот, ҳамкорӣ ва муошират мусоидат мекунанд. Ҳангоми кор бо манбаъҳои гуногуни иттилоотӣ, хонандагон бояд маълумотро таҳлил ва арзёбӣ намоянд, хулоса бароранд ва қарор қабул кунанд. Дар ҷараёни ҳамкорӣ дар лоиҳаҳои гурӯҳӣ, онҳо малакаҳои муошират, гуфтушунид ва мубодилаи афкорро инкишоф медиҳанд.

Ҳамин тариқ, истифодаи технологияҳои иттилоотӣ-коммуникатсионӣ дар раванди таълим омили муҳими тайёр намудани хонандагон ба фаъолият дар ҷаҳони муосир ба ҳисоб меравад. Онҳо имкон медиҳанд, ки раванди таълим ҷолибтар ва самараноктар гардад, ҳавасмандии хонандагонро баланд бардоранд ва ба рушди салоҳиятҳои калидии онҳо мусоидат намоянд.

Технологияҳои пуриқтидор имкон медиҳанд, ки маводи таълимӣ дар шакли электронӣ паҳн ва истифода шаванд, ки барои омӯзиши инфиродӣ ва санҷиши дониш мувофиқанд. Нашрияҳои электронии таълимӣ маводро дар шакли динамикӣ пешниҳод мекунанд.

Воситаҳои технологияҳои иттилоотӣ-коммуникатсионӣ дар соҳаи таъиноти методӣ ба таълимӣ, интиқолдиҳанда, иттилоотиву ҷустуҷӯӣ, намоишӣ, таҳлилӣ, лабораторӣ, моделсозӣ ва таълимӣ-бозӣ тақсим мешаванд. Технологияи фосилавии таълим яке аз технологияҳои маъмул аст.

Имконияти мултимедиявии технологияҳои иттилоотӣ-коммуникатсионӣ дар ҷараёни таълим васеъ истифода мешавад. Мултимедиа технологияест, ки коркард ва пешниҳоди иттилооти гуногунро дар бар мегирад. Истифодаи технологияҳои мултимедиявӣ усулҳои таълимро такмил дода, ҳавасмандии хонандагонро ба омӯхтан зиёд мекунад.

Воситаҳои таълимии мултимедиявӣ ба дуруст муайян кардани дарс ва ташаккули эстетикии онҳо мусоидат мекунанд. Илова бар ин, ворид намудани видео ва оҳангҳо ба хонандагон имкон медиҳад, ки муносибати худро ба он чизе ки дидаанд ва шунидаанд, ташаккул диҳанд ва ҳавасмандиро барои омӯзиш меафзояд. Технологияҳои мултимедиявӣ ҷузъи муҳими раванди таълим мебошанд.

Имрӯз, истифодаи ТИК дар соҳаи маориф ба як тамоюли муҳим табдил ёфтааст. Он на танҳо раванди таълимро осон мекунад, балки ба хонандагон имкон медиҳад, ки ба дониш бо роҳҳои гуногун ва ҷолиб дастрасӣ пайдо кунанд. ТИК имкон медиҳад, ки омӯзгорон маводҳои таълимиро дар шакли муосир ва ҷолиб пешниҳод кунанд, ки ин ба беҳтар азхуд кардани дониш мусоидат мекунад.

Истифодаи ТИК дар раванди таълим инчунин имкон медиҳад, ки ба таври инфиродӣ муносибат кардан ба ҳар як хонанда имконпазир гардад. Бо истифода аз барномаҳои таълимии электронӣ, омӯзгор метавонад ба хонандагон вазифаҳои гуногунро вобаста ба сатҳи дониши онҳо пешниҳод

кунад. Ин имкон медиҳад, ки хонандагон бо суръати худ пеш раванд ва дар мавзӯъҳое, ки ба онҳо душвор аст, диққати бештар диҳанд.

Ғайр аз ин, ТИК ба омӯзгорон имкон медиҳад, ки ба таври муассир бо волидон ҳамкорӣ кунанд. Бо истифода аз платформаҳои онлайн, омӯзгорон метавонанд ба волидон дар бораи пешрафти фарзандони худ хабар диҳанд, вазифаҳои хонагиро мубодила кунанд ва ҳатто вохӯриҳои виртуалӣ гузаронанд. Ин ҳамкорӣ байни мактаб ва оила ба беҳтар шудани натиҷаҳои таълим мусоидат мекунад.

Дар маҷмӯъ, технологияҳои иттилоотӣ-коммуникатсионӣ дар соҳаи маориф нақши муҳим мебозанд. Онҳо раванди таълимро ҷолибтар, муассиртар ва дастрастар мегардонанд. Бо истифодаи дурусти ТИК, мо метавонем ба хонандагон имкониятҳои бештаре барои омӯзиш ва рушд фароҳам оварем.

Таъсири технологияҳои иттилоотӣ-коммуникатсионӣ дар таълим хеле муфид ва самаранок аст. Мо ҳам бартариҳо ва ҳам нуқсонҳои истифодаи ТИК-ро дар раванди таълим ба таври возеҳ баён месозем. Инҳоянд чанд нуктаи асосӣ, ки аз таҳлили мо бармеоянд:

Бартариҳои ТИК дар таълим:

Фардикунонии таълим: ТИК имкон медиҳад, ки таълим ба эҳтиёҷоти инфиродии ҳар як хонанда мутобиқ карда шавад.

Баланд бардоштани сифат ва маҳсулнокии кори мустақилона: ТИК ба хонандагон имкон медиҳад, ки мустақилона маълумот ҷӯянд, таҳқиқот гузаронанд ва лоиҳаҳоро таҳия кунанд.

Дастрасии васеъ ба иттилоот: Интернет манбаи беканори иттилоот аст, ки хонандагон метавонанд барои омӯзиш истифода баранд.

Интерактивӣ ва ҷолибият: ТИК метавонад раванди таълимро интерактивӣ ва ҷолибтар кунад, ки ин ба беҳтар шудани азхудкунии дониш мусоидат мекунад.

Худидоракунонии равандҳои назорат ва баҳодиҳӣ: ТИК имкон медиҳад, ки равандҳои назорат, ислоҳ, озмоиш ва психодиагностика ба таври худкор анҷом дода шаванд.

Нуқсонҳои ТИК дар таълим:

Маҳдуд кардани муошироти зинда: Истифодаи аз ҳад зиёди ТИК метавонад муошироти зиндаи байни омӯзгор ва хонанда, инчунин байни худи хонандагонро маҳдуд кунад.

Рушди нокифояи тафаккури эҷодӣ: Дар сурати набудани муошироти зинда, тафаккури эҷодӣ метавонад ба таври мустақилона ташаккул наёбад.

Маълумоти нодуруст: Интернет на ҳамеша маълумоти боэътимодро дарбар мегирад ва хонандагон метавонанд ба маълумоти нодуруст дучор шаванд.

Мушкилот бо таъминот ва нигоҳдории иттилоот: Сатҳи таъмин, интиқол ва нигохдории иттилоот на ҳамеша ба сатҳи таҷҳизоти техникии муассисаҳои муосири таълимӣ мувофиқат мекунад.

Вобастагӣ аз технология: Хонандагон метавонанд ба ТИК вобаста шаванд ва малакаҳои мустақилона фикр кардан ва ҳалли мушкилотро аз даст диҳанд.

Хулоса:

1) ТИК як қисми ҷудонашавандаи ҷомеаи муосир ва маориф гардидааст.

2) ТИК дар муқоиса бо усулҳои анъанавии таълим бартариҳои зиёд дорад.

3) ТИК заминаи хуби моддию техникӣ ва таҷдиди саривақтии таҷҳизотро талаб мекунад.

4) Истифодаи ТИК метавонад оқибатҳои манфӣ дошта бошад.

5) Раванди таълим наметавонад танҳо ба ТИК асос ёбад.

Барои ноил шудан ба натиҷаҳои беҳтарин, муҳим аст, ки ТИК-ро ба таври мутавозин ва бо назардошти нуқсонҳои эҳтимолии онҳо истифода барем [120,186].

Технологияҳои иттилоотӣ дар раванди таълим ва таъсири он ба омӯзгорон ва хонандагон басо дорои аҳамият ва самаровар буда, дар муқарраротӣ зерин ифода меёбад:

Нақши компютер дар таълим: Истифодаи компютер дар таълим ба омӯзгор имкон медиҳад, ки сифатҳои хонандагонро мушоҳида кунад, қобилиятҳои зеҳнии онҳоро рушд диҳад ва ҳавасмандии онҳоро ба азхудкунии дониш зиёд намояд.

Тағйирот дар фаъолияти омӯзгор: Омӯзгор метавонад фаъолияти худро барои идоракунӣ ва рушди муносибати эҷодӣ ба таълим такмил диҳад.

Стандартҳо ва танзим: Пешниҳоди стандартҳо оид ба санҷиши фаъолияти таълимӣ ба хонандагон имкон медиҳад, ки дар худтанзимкунӣ ва ислоҳи фаъолияти таълимӣ ва маърифатӣ иштирок кунанд.

Ҳадафҳои технологияҳои иттилоотӣ: Баланд бардоштани қобилияти зеҳнии хонандагон, гуманизатсия, фардикунонӣ ва баланд бардоштани сифати таълим.

Мақсадҳои педагогии истифодаи технологияҳо: Самараноксозии ҷараёни таълим, баланд бардоштани самаранокӣ, амиқ шудани муносибатҳои субъектӣ, инкишофи шахсияти хонанда ва тайёр намудани онҳо ба ҷомеаи иттилоотӣ.

Ҳадафҳои методологии истифодаи барномаҳо: Фардикунонӣ ва тафриқасозии ҷараёни таълим, арзёбӣ, худидоракунӣ ва ислоҳи корҳои тарбиявӣ, амсиласозӣ ва тақлид ба равандҳо, ташаккули тафаккур ва қабули қарорҳо.

Шартҳои ташаккули босамари салоҳият: Таҳияи амсилаи консептуалӣ, асоснок кардани шаклҳо ва усулҳо, таъмини заминаи моддию техникӣ, омодагии омӯзгорон, муайян кардани меъёрҳои арзёбӣ ва рушди маҳорати хонандагон.

Аҳамияти технологияҳои иттилоотиро дар таълим дар он аст, ки ин технологияҳо на танҳо воситаи интиқоли дониш мебошанд, балки имкониятҳои нави педагогӣ ва методологиро фароҳам меоранд. Истифодаи

технологияҳо метавонад раванди таълимро фардикунонӣ кунад, ҳавасмандии хонандагонро зиёд кунад ва онҳоро ба ҳаёти ҷомеаи иттилоотӣ омода созад.

Ҳамчунин, бояд таъкид кард, ки зарур аст, шароитҳои зарурии татбиқи босамари технологияҳои иттилоотӣ дар таълим, аз ҷумла омодагии омӯзгорон, таъмини заминаи техникӣ ва таҳияи меъёрҳои арзёбӣ фароҳам оварда шаванд. Ин шароитҳо тақозо мекунанд, ки истифодаи технологияҳо дар таълим бояд бодиққат ва бар асоси нақшаи мушаххас амалӣ карда шавад.

Дар замони муосир, ТИК имконият медиҳад, ки омӯзгор аз доираи усулҳои анъанавӣ берун равад ва ҷараёни таълимро бо истифода аз манбаъҳои гуногуни иттилоотӣ, аз қабили матнҳо, видеоҳо, аудиоҳо ва графика, ғанӣ гардонад. Ин имкон медиҳад, ки мавод ба таври ҷолибтар ва фаҳмотар пешниҳод карда шавад, ки ин дар навбати худ ба афзоиши ҳавасмандии хонандагон ва беҳтар шудани азхудкунии дониш мусоидат мекунад. Ғайр аз ин, ТИК ба омӯзгор имкон медиҳад, ки вазифаҳои худро оптимизатсия кунад, аз қабили омода кардани маводҳои таълимӣ, санҷиши дониш ва баҳогузорӣ.

Истифодаи ТИК дар таълим на танҳо ба омӯзгор, балки ба хонандагон низ манфиат меорад. Онҳо имконият доранд, ки мустақилона дониш ҷӯянд, таҳқиқот гузаронанд ва дар лоиҳаҳои гурӯҳӣ иштирок намоянд. Ин ба онҳо кӯмак мекунад, ки малакаҳои ҳалли масъалаҳо, тафаккури интиқодӣ ва ҳамкориро инкишоф диҳанд, ки барои муваффақият дар ҷаҳони муосир муҳим аст.

Бо вуҷуди ин, муҳим аст, ки дар хотир дошта бошем, ки ТИК танҳо як восита аст ва набояд онро ҳамчун ивазкунандаи омӯзгор ё усулҳои анъанавии таълим баррасӣ кард. Барои ноил шудан ба натиҷаҳои беҳтарин, ТИК бояд ба таври мутавозин ва бо назардошти нуқсонҳои эҳтимолии онҳо истифода шавад.

Хулоса, ТИК дар таълим нақши муҳим мебозад ва имкониятҳои навро барои беҳтар кардани сифати таълим ва тайёр кардани хонандагон ба ҳаёти ҷомеаи иттилоотӣ фароҳам меорад. Бо вуҷуди ин, муҳим аст, ки ТИК-ро ба

таври оқилона ва мақсаднок истифода бурд, то аз манфиатҳои он баҳравар шуда, оқибатҳои манфии онро пешгирӣ намоем.

2.3. Кори таҷрибавӣ-озмоишӣ ва натиҷагирӣ аз он

Таҳлили равандҳо ва ҳодисаҳои педагогӣ ҳамеша зарурати санҷиши таҷрибавии фарзияҳои пешниҳодшударо тақозо мекунад. Омӯзиши педагогӣ ҳамчун як навъи таҷриба, воситаи боэътимоди ба даст овардани маълумот аст, ки бо хусусиятҳои донишҷӯӣ, ҳадафмандӣ, таҳқиқотӣ ва методологии худ фарқ мекунад ва дар шароити мушаххас амалӣ карда мешавад.

Корҳои таҷрибавӣ-озмоишӣ як усули эмпирикӣ ба ҳисоб меравад, ки моҳияти асосии он дар фаҳмидани ҳодисаҳо ва равандҳо дар шароити назоратшаванда ва идорашаванда ифода меёбад. Чунин корҳо дар заминаи назарияе амалӣ мегарданд, ки вазифагузорӣ ва таснифоти натиҷаҳоро муайян мекунад. Вазифаи асосии таҳқиқоти санҷишӣ санҷиши фарзияҳо ва пешниҳодҳои назариявӣ мебошад.

Ҳадафи таҷрибаву озмоишҳои мо муайян кардани шароитҳои дидактикии ташаккул ва рушди салоҳияти хонандагон дар асоси истифодаи технологияҳои иттилоотӣ-коммуникатсионӣ мебошад.

Ҳадафи гузошташуда вазифаҳои зеринро дар ҷараёни озмоиш муайян кард:

– муайян намудани самт ва марҳилаҳои кор ҷиҳати ошкор намудани ташаккули салоҳияти донишҷӯён бо истифода аз технологияҳои иттилоотӣ-коммуникатсионӣ;

– ошкор намудани нишондиҳандаҳои баҳогузорӣ ва муайян намудани сатҳи ибтидоии ташаккули салоҳияти хонандагон;

– таҳлил ва ҷамъбасти натиҷаҳои ниҳоии корҳои озмоишӣ.

Дар солҳои охир, кӯшишҳо ба таҳияи усулҳои мувофиқи ташхиси салоҳият ва салоҳиятнокӣ равона шудаанд. Ташхиси педагогӣ ин муайян кардани сифат, самаранокии ҷараёни таълимӣ, таркиб ва натиҷаҳои он,

таҳлили алоқаҳои сабабӣ ва баҳогузорӣ дар асоси нишондиҳандаҳои муайян, инчунин сатҳи ноилшавӣ ба ҳадафҳо ва вазифаҳои таълим ва тарбия мебошад [69, С.53].

Ташхиси сатҳи ташаккули салоҳият тариқи воситаҳои ташхисӣ, ба монанди анкетаҳо, пурсишномаҳо, тестҳо, ки ҳар яке имконият медиҳад сифатҳои шахсии хонанда, ки ба салоҳият ва салоҳиятнокии ӯ таъсир мерасонад, мақсаднок аст. Чунин мешуморем, ки дар муайян намудани сатҳи ташаккули салоҳият ва салоҳиятнокии хонандагон бо истифода аз чунин нишондиҳандаҳо, ба монанди ҳавасмандӣ, зеҳн, фаъолият, рефлексия мувофиқи мақсад аст.

Дар ташхиси сатҳи ташаккули салоҳияти хонандагон методҳои суҳбат, анкета, методи ченаки зеҳни иҷтимоӣ, интервю, мушоҳида, санҷиш истифода карда шудааст. Қайд намудан зарур аст, ки баҳогузории ташаккули салоҳият хусусияти сатҳиро доро мебошад. Дар доираи сатҳи ташаккули салоҳият сатҳи пуррагии азхудкунии тамоми унсурҳо дар назар дошта шудааст.

Раванди ташаккули салоҳият ва салоҳиятнокии хонандагон дар истифодаи технологияҳои иттилоотӣ - коммуникатсионӣ дар ташаккули донишҳо ва маҳорату қобилият дар мустақилона истифода намудани технологияи иттилоотӣ ва компютерӣ дар фаъолият барои ҳалли доираи васеи вазифаҳои ҳаётан муҳим ва омодагӣ ба истифодаи технологияҳои муосири иттилоотӣ - коммуникатсионӣ зоҳир мегардад.

Ояндаи ҳар як шахс аз салоҳияти коммуникативӣ вобаста аст, зеро ҳамаи мо дар муҳити иҷтимоӣ зиндагӣ мекунем, ки қоидаҳои муайяни рафторро аз мо талаб мекунад. Аз давраи аввали кӯдакӣ, мо бояд дар бораи тарбияи дурусти фарзандонамон фикр кунем, агар хоҳем, ки фарзандон муваффақ шаванд ва мавқеи фаъоле дошта бошанд. Аз ин рӯ, ҳама ҷузъҳои салоҳияти коммуникативӣ бояд аз ҷониби падару модарон, хешовандон, омӯзгорон ва ҷомеа ҳангоми таълим ва сарф кардани вақт бо хонандагон ба назар гирифта мешаванд.

Барои арзёбии дараҷаи рушди салоҳият ва кордонии хонандагон дар соҳаи истифодаи технологияҳои иттилоотию коммуникатсионӣ аз ҷониби мо меъёрҳои мушаххас таҳия шудаанд. Меъёрҳои рушди салоҳияти хонандагон дар дониш, малака ва маҳорати кор бо технологияҳои иттилоотию коммуникатсионӣ, ҳамчунин дар амсиласозии фазои иттилоотии таълимӣ ва идораи ҷараёни таълим ифода меёбанд.

Таҷрибаро метавон ҳамчун маҷмӯи донишҳо, маҳорат ва малакаҳо дар самти корбурди технологияҳои иттилоотию коммуникатсионӣ дар фаъолият чунин гурӯҳбандӣ кард. Мо барои муайян сохтани то чӣ андоза донишҷӯён дар истифодаи технологияҳои иттилоотӣ ва коммуникатсионӣ салоҳиятнок ҳастанд, меъёрҳои махсус таҳия кардем. Ин меъёрҳо сатҳи дониш, маҳорат ва малакаҳои онҳоро дар ин самт, инчунин қобилияти моделсозии муҳити таълимӣ ва идораи ҷараёни таълимро дар бар мегиранд. Таҷриба дар ин самт ҳамчун маҷмӯи дониш, малака ва маҳорат дар истифодаи технологияҳои иттилоотӣ ва коммуникатсионӣ дар фаъолият муайян карда мешавад.

-дониш ва маҳорати кор бо бастаҳои заминавии барномаҳои амалӣ, бастаҳои графикӣ, интернет;

- қобилияти истифодаи воситаҳои таълимӣ, ки бо технологияҳои иттилоотӣ - коммуникатсионӣ омода гардида, дар дарсҳо истифода мешаванд.

Дар асоси мушоҳида, вазифаҳои тестӣ ва анкетаҳо қобилият ва маҳорат дар сатҳи оддӣ, функсионалӣ ва системавии салоҳият дар асоси қисмҳои таркибии он - маърифатӣ, тарҳсозӣ ва идоракунӣ баҳогузорӣ карда шуд.

Барои муайян намудани сатҳи ташаккули салоҳият ва салоҳиятнокӣ дар раванди корҳои озмоиши мо ду гурӯҳи алоҳидаи хонандагони муассисаҳои таҳсилоти миёнаи умумии №80-и шаҳри Душанбе ва №1-и ноҳияи Сангворро интихоб намудем. Ба озмоиш 395 нафар хонандагон, аз он ҷумла, ба гуруҳи якум 170 нафар хонандагони синфҳои 9 ва ба гуруҳи дуюм 225 нафар хонандагони синфҳои 10 ва 11-и муассисаҳои зикршуда шомил карда шуданд.

Ҷадвали 1. Саволҳои ба хонандагон пешниҳодшуда

№	Мазмуну мундариҷаи савол	Миқдори холҳо
1.	Оё барномаҳои компютериро омӯхтаед? - дар курсҳои махсуси омӯзиши технологияҳои иттилоотӣ - коммуникатсионӣ - мустақилона - наомӯхтаам	3 2 1
2.	Ба ақидаи Шумо, пас аз омӯхтани бастаҳои барномаҳои амалӣ зарурати омӯзиш ва мукаммал намудани он ҷой дорад? - бале - не	2 1
3.	Оё бастаҳои касбии барномаҳои амалиро медонед ва онҳоро истифода бурда метавонед? - озод ва бе мушкилӣ сарфаҳм меравам; - як қатор мушкилиҳоро эҳсос менамоям; - медонам, лекин кор карда наметавонам;	3 2 1

4.	Оё барномаҳои омӯзиширо медонед ва бо онҳо кор карда метавонед? - озод ва бе мушкилӣ сарфаҳм меравам; - кӯмаки доимиро эҳсос менамоям; - чунин мешуморам, ки дар омӯзиши фанҳои дигар барномаҳои омӯзишӣ зарур нестанд;	 3 2 1
5.	Оё барномаҳои тестиро медонед ва истифода менамоед? - озод ва бе мушкилӣ сарфаҳм меравам; - кӯмак талаб меунам; - чунин мешуморам, ки дар омӯзиши фанҳои махсус барномаҳои тестӣ зарур нестанд;	 3 2 1

Дар натиҷаи гузаронидани корҳои санҷишӣ муайян карда шуд, ки системаи мавҷудаи тайёрнамоӣ ба таври кофӣ ба ташаккули салоҳиятҳо дар самти истифодаи технологияҳои иттилоотӣ - коммуникатсионӣ равона нагардидааст. Хонандагон алоқаи байни донишҳои азхудшуда ва имконияти истифодаи онро дуруст муайян карда наметавонанд. Ҳавасмандии хонандагон бо имконияти истифодаи технологияҳои иттилоотӣ - коммуникатсионӣ дар иҷроиши вазифаҳои нисбатан мураккаб зоҳир мегардад.

Ҷадвали 2. Сатҳи ташаккули салоҳият ва салоҳиятнокии хонандагони гурӯҳи якум

№	Сатҳи ташаккули салоҳият ва салоҳиятнокӣ	Миқдори хонандагон	Бо фоиз
1	Сатҳи баланд	21	12,4 %
2.	Сатҳи миёна	37	21,8%
3.	Сатҳи паст	112	65,8%

Аксарияти хонандагон (112 нафар – 65,8%) ба тариқи зарурӣ бо бастаҳои барномаҳои амалӣ кор карда наметавонанд, лекин аксарияти иштирокчиён иброз намудаанд, ки барои истифодаи барномаҳои мазкур дар раванди таълим омӯзиши минбаъда ва мукаммал намудани донишу малакаҳо дар ин самт зарур аст.

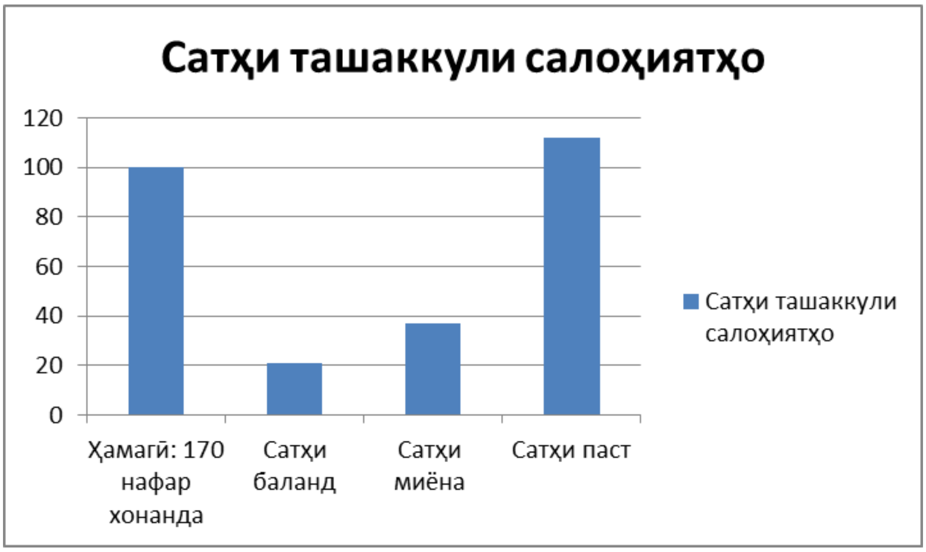

Диаграмма 1. Диаграммаи ташаккули салоҳият ва салоҳиятнокии хонандагони гурӯҳи якум

Таҳлили натиҷаи пурсишнома нишон медиҳад, ки салоҳияти маърифатии хонандагон ба таври зарурӣ ташаккул наёфтааст. Аксарияти хонандагон бастаҳои барномаҳои амалиро донанд ҳам, дар истифода намудани онҳо ба кӯмак ниёз доранд. Зеро дар аксарияти муассисаҳои таҳсилоти миёнаи умумӣ барои баҳогузории савияи дониши хонандагон барномаҳои тестӣ мавриди истифода қарор дода шудаанд, хонандагон бояд ин барномаҳои тестиро озодона ва бе мушкилӣ истифода карда тавонанд. Аз ин мавқеъ, чунин мешуморем, ки вазъияти ташаккул ва рушди салоҳияти хонандагон дар самти истифодаи технологияҳои иттилоотӣ-коммуникатсионӣ беҳбудӣ мехоҳад.

Дар идомаи корҳои озмоишӣ таҷрибаи мазкур бо 225 нафар хонандагони гурӯҳи дуюм гузаронида шуд. Таҳлили натиҷаҳо нишон медиҳад, ки сатҳи муайяни рушди салоҳият ва салоҳиятнокии хонандагони синфҳои болоӣ дар

истифодаи технологияҳои иттилоотӣ - коммуникатсионӣ мушоҳида карда мешавад. Лекин ба ин нигоҳ накарда, ба таври умумӣ сатҳи ташаккул ва рушди салоҳият ва салоҳиятнокии хонандагон ҳоло ҳам ба андешидани тадбирҳои иловагии омӯзишӣ ниёз дорад.

Ҷадвали 3. Сатҳи ташаккули салоҳият ва салоҳиятнокии гурӯҳи дуюм

№	Сатҳи ташаккули салоҳият ва салоҳиятнокӣ	Миқдори хонандагон	Бо фоиз
1	Сатҳи баланд	89	39,6 %
2.	Сатҳи миёна	98	43,5 %
3.	Сатҳи паст	38	16,9 %

Дар ҳолате, ки агар аз теъдоди умумии хонандагони синфҳои 10-11-и дар озмоиш иштироккарда 38 нафар ё худ 16,9 % хонандагон сатҳи пасти салоҳиятнокии иттилоотӣ-коммуникатсионӣ дошта бошанду мустақилона натавонанд барномаҳои омӯзиширо истифода намоянд, ин дар маҷмуъ далели паст будани сатҳи ташаккул ва инкишофи салоҳият ва салоҳиятнокии онҳоро нишон медиҳад.

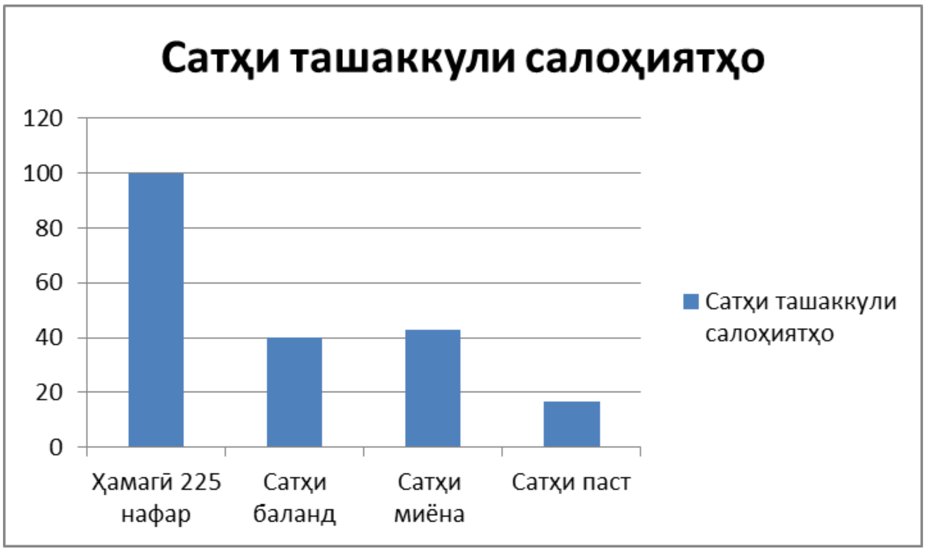

Диаграммаи 2. Диаграммаи ташаккули салоҳият ва салоҳиятнокии хонандагони гурӯҳи дуюм

Барои худбаҳодиҳии дониш ва маҳорати хонандагон аз пурсишнома истифода карда шуд, ки дар асоси он сатҳи омодагии истифодаи бастаҳои барномаҳо муайян карда шуд. Маҳз бо ин васила имконият пайдо мешавад, ки сатҳи ташаккул ва инкишофи салоҳият ва салоҳиятнокии худро ҳар як хонанда баҳогузорӣ намояд.

Ҷадвали 4. Саволҳои ба хонандагон пешниҳодшуда

№	Мазмуну мундариҷаи савол	Холҳо				
		Паст	Аз миёна паст	миёна	Аз миёна баланд	Баланд
1.	Донистан ва истифодаи бастаҳои барномаҳо	1	2	3	4	5
2.	Донистан ва истифода намудани барномаҳои омӯзишӣ	1	2	3	4	5
3.	Донистан ва истифода намудани барномаҳои тестӣ	1	2	3	4	5
4.	Мустақилона мукаммал намудани маҳорату қобилияти истифодаи барномаҳои компютерӣ	1	2	3	4	5

Қайд намудан зарур аст, ки маҳз дар асоси ҷамъи холҳои ҳар як хонанда метавон сатҳи ташаккули унсури маърифатии салоҳияти онҳоро дар истифодаи технологияҳои иттилоотӣ - коммуникатсионӣ муайян намуд. Мо ба хулосае омадем, ки 15 ва зиёда холҳои ҷамъоваришуда, нишондиҳандаи сатҳи баланди унсури маърифатии салоҳияти хонандагон дар истифодаи технологияҳои иттилоотӣ - коммуникатсионӣ ба ҳисоб меравад.

Дар гурӯҳи якум таҳлили натиҷаҳои бадастомада нишон медиҳад, ки сатҳи оддӣ нисбат ба сатҳи функсионалӣ баланд буда, дар навбати худ сатҳи функсионалӣ аз сатҳи системавӣ баландтар аст. Яъне, аксарияти хонандагон дар сатҳи истифодабарандагони оддии технологияҳои иттилоотӣ - коммуникатсионӣ қарор доранд, ки албатта такмил ва таҷдидро талаб менамояд. Ба таври умумӣ чунин натиҷаҳо ба даст оварда шуданд: сатҳи оддӣ – 54%, сатҳи функсионалӣ 34 %, сатҳи системавӣ – 12%.

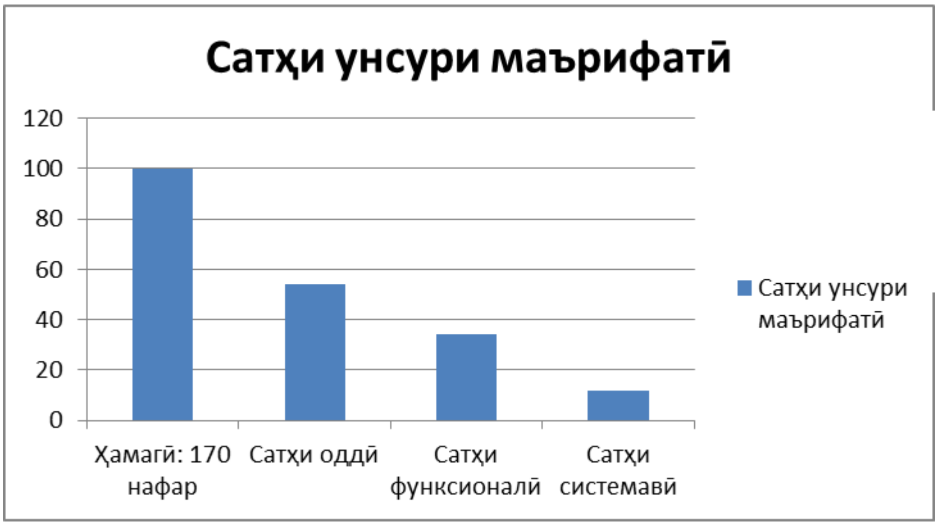

Диаграммаи 3. Худбаҳодиҳии ташаккули салоҳият ва салоҳиятнокии хонандагони гурӯҳи якум

Дар гурӯҳи дуюм таҳлили натиҷаҳои бадастомада нишон медиҳад, ки сатҳи функсионаливу системавӣ аз сатҳи оддӣ баланд аст. Яъне, дар давоми таҳсил имконият пайдо гардидидааст, ки хонандагон салоҳият ва салоҳиятнокии худро дар самти истифодаи технологияҳои иттилоотӣ - коммуникатсионӣ инкишоф диҳанд. Ба таври умумӣ чунин натиҷаҳо ба даст оварда шуданд: сатҳи оддӣ – 21%, сатҳи функсионалӣ 53 %, сатҳи системавӣ – 26%.

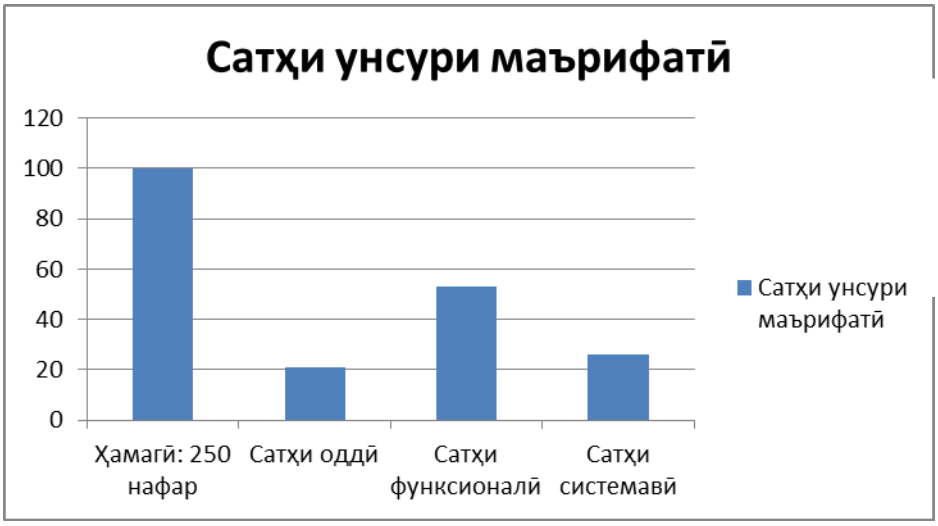

Диаграммаи 4. Худбаҳодиҳии ташаккули салоҳият ва салоҳиятнокии хонандагони гурӯҳи дуюм

Суҳбатҳо ба хонандагон нишон дод, ки онҳо дар омӯзиш ва азхудкунии бастаҳои мухталифи барномаҳо ҳавасманд буда, дар ин самт саъю кӯшиш менамоянд. Лекин дар ин самт, шароити муфиди педагогӣ мавҷуд набуда, омӯзгорон имконият надоранд, ки ба таври инфиродӣ ба ҳар як хонанда машғул гарданд.

Ҳамин тариқ, ба таври умумӣ метавон қайд намуд, ки унсури маърифатии ташаккули салоҳияти хонандагон дар самти истифода намудани технологияҳои иттилоотӣ - коммуникатсионӣ дар сатҳи на он қадар баланд қарор дошта, беҳбудӣ мехоҳад.

Ташхиси ташаккули унсури тарҳсозии салоҳияти хонандагон дар истифодаи технологияҳои иттилоотӣ - коммуникатсионӣ ба ёрии пурсишномаҳо, худбаҳодиҳӣ ва нишондиҳандаҳои баҳогузории маҳсули фаъолияти таълимии хонандагон тариқи технологияҳои иттилоотӣ - коммуникатсионӣ - маводҳои дидактикӣ ва методӣ амалӣ гардонида шуд.

Чунин пурсишнома пешниҳод карда шуд:

№	Мазмуну мундариҷаи савол	Миқдор
1.	Дар муҳити таълимӣ компютер доред? - бале	

	- не	
2.	Ташкил намудани базаи иттилотӣ оид ба фанҳои махсус дар компютери инфиродӣ? - бале - не	
3.	Истифодаи протсессори матнӣ дар омода гардидан ба машғулиятҳо, конференсияҳо? - ба таври доимӣ; - дар баъзе ҳолатҳо; - истифода намекунам;	
4.	Истифодаи протсессори графикӣ дар омода гардидан ба машғулиятҳо? - ба таври доимӣ; - дар баъзе ҳолатҳо; - истифода намекунам;	
5.	Истифодаи почтаи электронӣ дар омода шудан ба машғулиятҳо? - ба таври доимӣ; - дар баъзе ҳолатҳо; - истифода намекунам;	
6.	Миқдори саҳифаҳои маводҳои таълимӣ, ки бо истифода аз протсессорҳои матнӣ ё графикӣ тартиб дода шудаанд (дар соли ҷории таълимӣ) - зиёда аз 50 саҳифа; - аз 20 то 50 саҳифа; - то 10 саҳифа	

Натиҷаи пурсишнома нишон медиҳад, ки хонандагон муҳити оператсионӣ, протсессорҳои матнӣ ва графикиро дар омода гардидан ба машғулиятҳо, истифода менамоянд, миқдори муайяни хонандагон нисбат ба

матнҳои махсус базаҳои иттилоотӣ ташкил намудаанд. Лекин рақамҳои бадастомада нишон медиҳад, ки дар ин самт низ микдори хонандагон маҳдуд буда, аксарият ин амалҳоро ба сомон намерасонанд.

Қайд намудан зарур аст, ки нишондиҳандаи назарраси ташаккули сатҳи одии унсури моделсозии салоҳияти хонандагон дар истифодаи технологияҳои иттилоотӣ - коммуникатсионӣ микдори маҳсул - натиҷаи таълимӣ мебошад, ки тариқи истифода аз компютер иҷро карда шудаанд. Таҳлилҳо нишон медиҳанд, ки тамоми хонандагон дар омодагӣ ба машғулиятҳо аз технологияҳои иттилоотӣ - коммуникатсионӣ васеъ истифода менамоянд.

Дар доираи корҳои санҷишӣ-озмоишӣ салоҳиятҳои коммуникативии хонандагон мавриди омӯзиш қарор дода шуд. Таҳлили шароитҳои имконпазири дидактикии раванди ташаккули салоҳияти коммуникативӣ нишон медиҳад, ки технологияҳои мухталифи фаъолияти таълимӣ ҷудо карда мешаванд. Дар ин самт, технологияи гуфтугӯи стратегияеро амалӣ менамояд, ки дар раванди муошират барои ба даст овардани натиҷаи ба нақша гирифташудаи коммуникативӣ истифода мешаванд. Дар фарқият аз гуфтугӯ, нутқи монологӣ - нутқи нисбатан мутташаккил ба ҳисоб меравад, ки барномарезии муайянро талаб менамояд. Барои монолог тартиби нутқ, мулоҳизаронии пешакӣ муҳим аст. Ҳамин тариқ, метавон қайд намуд, ки технологияи гуфтугӯӣ ва монологӣ ба ташаккули малакаи коммуникативии хонандагон мусоидат менамояд.

Таҳлилҳо нишон медиҳанд, ки дар ташаккули салоҳияти коммуникативии хонандагон технологияи бозӣ васеъ истифода карда мешаванд. Бозиҳои нақшофаринӣ ба бунёди ҳолатҳои мухталифи коммуникативӣ кӯмак менамоянд, имконият медиҳанд, ки асоси самтгириҳои рафтори хонандагон дар ҳолатҳои нутқӣ ташаккул ёбад. Дар гузаронидани бозиҳои нақшофаринӣ имконияти тақлиди вазъияти муошират пайдо мешавад. Чунин технологияҳо ба ҳалли вазифаҳои коммуникативӣ, ба азхудкунии маҳорати бозёфт ва пайванд кардани роҳҳои ҳалли масъала

кӯмак намуда, ба ворид гардидани таҷрибаи коммуникативӣ ба системаи омилҳои дохилии муваффақият мусоидат мекунанд.

Ҳамин тарик, салоҳияти коммуникативӣ ин тайёрии назариявӣ ва таҷрибаи амалӣ дар соҳаи муносибатҳои байнишахсӣ, истифодаи моҳирона ва самараноки воситаҳои нутқ дар ҳолатҳо ва соҳаҳои мухталиф, донистани одоби муошират, технологияҳои коммуникативӣ ба ҳисоб меравад. Ба таври умумӣ метавон қайд намуд, ки салоҳияти коммуникативӣ маҷмуи донишҳо, маҳорати коммуникативӣ, ташкилӣ ва қобилияти худназоратнамоӣ дар фаъолияти таълимӣ ба ҳисоб меравад.

Дар натиҷаи корҳои таҷрибавӣ озмоишӣ, мо ба хулосае омадем, ки сатҳи пасти салоҳиятнокии хонандагон дар он зоҳир мегардад, ки барои тарбияи онҳо, барои тайёр намудани онҳо ҳамчун мутахассисон, пеш аз ҳама, муҳити зарурии иттилоотиву тарбиявӣ бунёд нагардидааст.

Миқдори тамоми таҷҳизоти иттилоотӣ дар тамоми муассисаҳои таълимии миёна ва олии касбӣ ба талаботи замони муосир ҷавобгӯ нестанд. Барои мисол "Ҷамъбасти ҳисоботи солонаи «Барномаи давлатии амалӣ намудани технологияҳои иттилоотӣ-коммуникатсионӣ дар муассисаҳои таҳсилоти умумии Ҷумҳурии Тоҷикистон барои солҳои 2018-2022» -ро мисол меорем.

Ҷадвали 6. Ҷамъбасти ҳисоботи солонаи «Барномаи давлатии амалӣ намудани технологияҳои иттилоотӣ-коммуникатсионӣ дар муассисаҳои таҳсилоти умумии

№	Вилоят, шаҳр ва ноҳия	шумораи муассиса	Шумораи компютерҳо	нақшаи харидории компютерҳо	харидории компютерҳо	фоизи харидорӣ	нақшаи хариди тахтаҳои электронӣ	харидории тахтаҳои электронӣ дар соли 2021	фоизи харидорӣ	миқдори видеопроект
1	ВМКБ	248	3187	94	54	57	52	14	27	292
2	Хатлон	1296	25750	3911	1494	38	271	96	35	945
3	Суғд	944	20312	2892	1041	36	211	136	64	1090
4	НТЧ	981	13007	2504	372	15	186	17	9	423
5	ш. Душанбе	183	14476	834	834	100	31	0	0	1609

6	**Ҳамагӣ:**	**3652**	**76732**	**10235**	**3795**	**37**	**751**	**263**	**35**	**4359**

Дар ҳолати муқоиса намудани миқдори умумии муассисаҳои таълимӣ ва миқдори умумии комютерҳо, муайян карда мешавад, ки он дар сатҳи паст қарор дорад. Масалан, дар Вилояти Хатлон 1296 муассисаи таълимӣ фаъолият дорад, ки миқдори умумии компютерҳои дар ин муассисаҳо ба 25750 баробар аст. Ба ҳисоби миёна, барои ҳар як муассиса 19 компютер рост меояд. Оё имконияти бо чунин миқдор таълим додани миқдори зиёди хонандагон вуҷуд дорад?

Албатта, не, зеро вақти барои дарсҳо ҷудогардида имконият намедиҳад, ки ҳамаи хонандагони синфи алоҳида бо компютер таъмин шаванд. Дар ҳолате, ки хонандагон дар муассисаҳои таҳсилоти умумӣ имконияти азхуднамоии компютерро надоранд, пас аз дохил гардидан ба муассисаи таҳсилоти олӣ онҳоро зарур меояд, ки дар аввал барномаи таҳсилоти умумии миёнаро аз худ намоянд.

Дар доираи корҳои таҷрибавӣ-озмоишӣ муваффақияти фаъолияти таълимиву маърифатии хонандагон мавриди омӯзиш қарор дода шуд. Дар ин самт фаъолияти онҳо, сатҳи рушди онҳо, сатҳи дониш, истифодаи технологияҳои иттилоотӣ - коммуникатсионӣ дар раванди таълим ҳамчун нишондиҳанда истифода гардиданд. Натиҷаҳои корҳои таҷрибавӣ нишон доданд, ки сатҳи ассимилятсияи маводи омӯхташуда, сатҳи дониши малакаҳои таълимӣ ва маърифатӣ, сифати дониш баландтаранд.

Инчунин, муайян намудем, ки истифодаи технологияҳои иттилоотӣ - коммуникатсионӣ дар раванди педагогӣ ба рушди маҳоратҳои умумӣ ва махсуси хонандагон таъсири мусбӣ мерасонад.

Ҳамзамон, хонандагоне, ки дар заминаи истифодаи фаъоли технологияҳои иттилоотӣ - коммуникатсионӣ дар раванди педагогӣ таҳсил мекунанд, сатҳи рушди равандҳои ақлонӣ баландтар аст. Ин аз он иборат аст, ки кор кардан бо компютер, ба ғайр аз малакаҳои махсус, муттамарказӣ,

таваҷҷӯҳ, рушди тафаккури алгоритмиро талаб мекунад, хотираро такмил медиҳад, саҳеҳӣ ва дақиқро таҳрик медиҳад.

Дар муайян кардани сатҳи омодагии омӯзгорон ба истифодаи технологияҳои иттилоотӣ - коммуникатсионӣ дар раванди таълим маълум шуд, ки омӯзгорон дар сатҳи баланди омодагӣ қарор доранд. Сатҳи омодагии омӯзгорон ба истифодаи технологияҳои иттилоотӣ - коммуникатсионӣ дар раванди педагогӣ ба рушду пешрафти хонандагон таъсири мусбӣ мерасонад.

Натиҷаи таҳлили ҳамаҷонибаи назариявӣ ва методологӣ ва ҷамъбасти маълумоти таҷрибавӣ, ки дар ин тадқиқот ба даст оварда шудаанд, нишон медиҳанд, ки шароити зарурӣ барои омӯзиши шароитҳои дидактикии истифодаи технологияҳои иттилоотӣ - коммуникатсионӣ дар ташаккул ва инкишофи салоҳият ва салоҳиятнокии хонандагон аз ташаккули заминаҳои консептуалии дастгирии дидактикӣ, муайян намудани нишондиҳандаҳои асосии истифодаи технологияҳои иттилоотӣ - коммуникатсионӣ, коркард ва истифодаи моделҳо ҳамчун асоси ташкили раванди таълим бо истифода аз технологияҳои иттилоотӣ - коммуникатсионӣ вобаста аст.

Хулосаи боби дуюм

Таҳлили вазъияти имрӯзаи системаи маълумоти миёнаи умумӣ нишон медиҳад, ки ташаккули салоҳияти коммуникативии хонандагон самти асосии беҳтар ва самаранок тайёр кардани онҳост. Салоҳияти коммуникативӣ мавзӯи омӯзиши соҳаҳои мухталифи илмӣ буда, ҷанбаҳои амалии он дар илми муосир лингвистика, коммуникатсияи байнифарҳангӣ, технологияҳои иттилоотӣ, алоқа бо ҷомеа ва ғайраҳо мебошанд. Таҳқиқотҳо оид ба хусусиятҳои муошират дар соҳаҳои гуногун васеъ гардида, бо қувват гирифтани мувофиқгардии ҷараёнҳои иттилоотӣ ва ҳамкориҳои байнитамаддунӣ алоқаманданд.

Баррасӣ ва таҳлили сохтори салоҳияти коммуникативӣ нишон медиҳад, ки то имрӯз таснифоти ягона ва қонеъкунандаи ин мафҳум пешниҳод нагардида, оид ба қисмҳои таркибии он низ мавқеи ягона вуҷуд надорад.

Баъзе муҳаққиқон унсурҳои салоҳияти коммуникативӣ ва зеҳниро алоҳида баррасӣ мекунанд, дар ҳоле ки дигарон бисёртаркиба будани онро таъкид менамоянд. Аксарияти муҳаққиқон муоширатро тариқи мафҳуми марказии ҳамкорӣ таҷассум намуда, вазифаи асосии онро дар танзими ҳамкории байни одамон мебинанд.

Дар шароити ҷаҳонишавӣ ва густариши технологияҳои иттилоотӣ, салоҳияти коммуникативӣ на танҳо ҳамчун қобилияти муоширати муассир, балки ҳамчун воситаи фаҳмиши байнифарҳангӣ, ҳамкорӣ ва мутобиқшавӣ дар ҷомеаи муосир арзёбӣ мегардад. Ин салоҳият ба хонандагон имкон медиҳад, ки дар муҳити динамикии иттилоотӣ ба таври самаранок амал намуда, маълумотро таҳлил, интиқод ва истифода баранд.

Дар раванди ташаккули салоҳияти коммуникативии хонандагон, муҳим аст, ки усулҳои таълими муосир, аз қабили таълими интерактивӣ, лоиҳавӣ ва ҳамкорӣ истифода шаванд. Ин усулҳо ба хонандагон имкон медиҳанд, ки дар муҳити воқеӣ малакаҳои муоширатро таҷриба намуда, дар гурӯҳҳо кор кунанд, андешаҳои худро баён ва дифоъ намоянд.

Ҳамзамон, муҳим аст, ки дар раванди таълим ба рушди малакаҳои гӯшкунӣ, хондан ва навиштани хонандагон диққати махсус дода шавад. Ин малакаҳо заминаи асосии муоширати муассирро ташкил дода, ба хонандагон имкон медиҳанд, ки маълумотро ба таври дақиқ дарк намуда, андешаҳои худро ба таври возеҳ ифода кунанд.

Хулоса, ташаккули салоҳияти коммуникативии хонандагон вазифаи муҳими системаи маълумоти миёнаи умумӣ буда, барои тайёр намудани онҳо ба ҳаёт дар ҷомеаи муосир ва рақобатпазир зарур аст.

Таҳлили шароитҳои имконпазири дидактикии раванди ташаккули салоҳияти коммуникативӣ нишон медиҳад, ки технологияҳои мухталифи фаъолияти таълимӣ ҷудо карда мешаванд. Дар ин самт, технологияи гуфтугӯӣ стратегияеро амалӣ менамояд, ки дар раванди муошират барои ба даст овардани натиҷаи ба нақша гирифташудаи коммуникативӣ истифода мешаванд.

Салоҳияти коммуникативӣ ин тайёрии назариявӣ ва таҷрибаи амалӣ дар соҳаи муносибатҳои байнишахсӣ, истифодаи моҳирона ва самараноки воситаҳои нутқ дар вазъият ва соҳаҳои мухталиф, донистани одоби муошират, технологияҳои коммуникативӣ ба ҳисоб меравад. Салоҳияти коммуникативӣ ҳамчун маҷмуи донишҳо, маҳорати коммуникативӣ ва ташкилӣ, қобилияти худназоратнамоӣ баррасӣ карда мешавад.

Истифодаи технологияҳои иттилоотӣ-коммуникатсионӣ дар таълим самаранок буда, хонандагонро ба ташаббус ва иҷрои вазифаҳои иловагӣ ҳавасманд менамояд. Муҳити иттилоотиву коммуникативӣ дастрасии фаврии иттилоот, коммуникатсияи байни иштирокчиёни раванд ва кори мустақилонаи гурӯҳию инфиродиро таъмин мекунад. Истифодаи фаъоли ин технологияҳо имконият медиҳад, ки тайёрии мутахассисон беҳтар гардад ва хонандагон бо дастовардҳои илмӣ-техникӣ шинос шаванд. Ташаккули салоҳияти иттилоотиву коммуникативӣ ва рушди муҳити иттилоотии муассисаи таълимӣ вазифаҳои муҳими системаи маълумоти миёнаи умумӣ мебошанд.

Дар шароити муосир, истифодаи технологияҳои иттилоотӣ-коммуникатсионӣ дар таълим на танҳо як тамоюл, балки зарурати воқеӣ ба ҳисоб меравад. Гузариш ба шакли электронии таълим, истифодаи захираҳои таълимии онлайн ва платформаҳои таълимӣ имконият медиҳад, ки донишҷӯён дар вақти дилхоҳ ва дар ҳама ҷо ба маълумот дастрасӣ пайдо кунанд.

Ворид намудани унсурҳои ТИК дар раванди таълим инчунин ба рушди малакаҳои муҳими асри XXI, аз қабили тафаккури интиқодӣ, ҳамкорӣ, эҷодкорӣ ва малакаҳои коммуникатсионӣ мусоидат мекунад. Тадқиқотҳо нишон медиҳанд, ки истифодаи ТИК дар таълим хонандагонро фаъолтар мегардонад ва ҳавасмандии онҳоро барои омӯзиш зиёд мекунад. Илова бар ин, ТИК имкон медиҳад, ки муаллимон усулҳои гуногуни таълимро истифода баранд, ки ба талаботи инфиродии ҳар як хонанда ҷавобгӯ бошанд.

Дар робита ба ин, таҳия ва татбиқи барномаҳои таълимии мувофиқ, ки ба истифодаи самараноки ТИК нигаронида шудаанд, аҳамияти калон дорад. Инчунин, зарур аст, ки муаллимон дониши кофӣ дар бораи истифодаи ТИК дошта бошанд, то ки онҳо тавонанд ин технологияҳоро ба таври муассир дар раванди таълим истифода баранд. Таъмини муассисаҳои таълимӣ бо таҷҳизоти муосири ТИК ва дастрасии доимӣ ба интернет низ шарти муҳими муваффақият аст.

Ҳамин тариқ, истифодаи ТИК дар таълим на танҳо ба беҳтар шудани сифати таълим мусоидат мекунад, балки инчунин ба тайёр кардани мутахассисони рақобатпазир, ки қодиранд дар ҷомеаи иттилоотӣ бомуваффақият фаъолият кунанд, мусоидат мекунад. Ин раванд бояд ҳамаҷониба ва бо назардошти таҷрибаи пешқадами ҷаҳонӣ сурат гирад.

Муайянсозии дараҷаи рушди салоҳиятҳо бо истифода аз воситаҳои ташхисӣ, аз қабили пурсишномаҳо, тестҳо ва саволномаҳо, имкон медиҳад, ки сифатҳои инфиродии хонандагон, ки ба салоҳият ва салоҳиятмандии онҳо таъсир мерасонанд, ҳадафмандона арзёбӣ карда шаванд. Истифодаи нишондиҳандаҳо, аз қабили ҳавасмандӣ, интеллект, фаъолият ва рефлексия, дар муайян намудани сатҳи ташаккули салоҳият ва салоҳиятнокии хонандагон мувофиқи мақсад дониста мешавад.

Дар ташхиси сатҳи ташаккули салоҳияти хонандагон методҳои мусоҳиба, пурсиш, методи ченаки зеҳнии иҷтимоӣ, мушоҳида ва санҷиш мавриди истифода қарор гирифтанд. Қайд кардан зарур аст, ки баҳогузории ташаккули салоҳият хусусияти сатҳӣ дорад. Дар доираи сатҳи ташаккули салоҳият дараҷаи пуррагии азхудкунии тамоми унсурҳо ба назар гирифта мешавад.

Раванди ташаккули салоҳият ва салоҳиятнокии хонандагон дар истифодаи технологияҳои иттилоотӣ-коммуникатсионӣ дар ташаккули донишҳо ва маҳорату қобилиятҳо дар мустақилона истифода намудани технологияи иттилоотӣ ва компютерӣ дар фаъолият барои ҳалли доираи

васеи вазифаҳои ҳаётан муҳим ва омодагӣ ба истифодаи технологияҳои муосири иттилоотӣ-коммуникатсионӣ зоҳир мегардад.

ХУЛОСАИ УМУМӢ

Дар натиҷаи таҳқиқоти анҷомдодашуда мо ба чунин хулоса расидем, ки истифодаи технологияҳои иттилоотӣ-коммуникатсионӣ дар раванди ташаккул ва рушди салоҳиятнокӣ ва салоҳияти хонандагон ба таври назаррас мусоидат менамояд.

Дар илми педагогика имрӯз таснифҳои гуногуни мафҳумҳои салоҳият ва салоҳиятнокӣ мавҷуданд. Мафҳуми "салоҳият" бори аввал аз ҷониби Н.Хомский дар асараш "Ҷанбаҳои назарияи синтаксис" (1965) истифода шудааст. Мувофиқи таърифи ӯ, салоҳият қобилияти иҷрои фаъолияти мушаххас, бахусус фаъолияти забониро ифода мекунад. Хомский салоҳиятро ҳамчун маҷмӯи қобилиятҳои зеҳнӣ, донишҳо ва эътиқодот, ки дар муошират бо дигар омилҳо инкишоф меёбанд, муайян мекунад.

Мафҳуми салоҳият на танҳо унсурҳои маърифатӣ ва амалию технологӣ, балки унсурҳои ҳавасмандгардонӣ, ахлоқӣ, иҷтимоӣ ва рафториро низ дар бар мегирад. Салоҳият ин натиҷаи таҳсил, системаи арзишҳо ва одатҳо мебошад. Ин мафҳум на танҳо дар муассисаҳои таълимӣ, балки инчунин тавассути оила, ҳамсолон, дин ва фарҳанг ташаккул меёбад. Барои ҳар як салоҳият дараҷаҳои гуногуни рушдро муайян кардан мумкин аст.

Дар як қатор таҳқиқотҳо мафҳуми "салоҳият" ва "салоҳиятнокӣ" ҳамчун синоним баррасӣ карда шудаанд. Лекин, дар таҳқиқоти худ зарур мешуморем, ки мафҳуми "салоҳият" ва "салоҳиятнокӣ" ҷудо карда шаванд. Мувофиқи таҳқиқотҳои А.С.Белкин, С.Е.Шишов ва Л.М.Сурков метавон муқаррар намуд, ки салоҳият - ин меъёрҳои пешниҳодшуда ба тайёр намудани мутахассис аст, ки барои фаъолият дар соҳаи муайян зарур аст. Салоҳият ҳамчун қобилият ва омодагии шахсият ба фаъолияти бомуваффақи маҳсулнок, ки дар донишҳо ва таҷриба асос ёфтааст, баррасӣ карда мешавад. Салоҳиятнокӣ бошад, ҳамчун сифатҳои аллакай ташаккулёфтаи шахсият, ҳамчун "барнома" фаҳмида мешавад, ки дар асоси он салоҳият рушд менамояд.

Дар доираи педагогика пештар муносибатҳои илмӣ ҷой доштанд, ки мувофиқи онҳо “салоҳиятнокӣ” (ба даст овардан, мувофиқ будан) ҳамчун илм ва таҷриба дар ин ё он соҳа, ҳамчун имкониятҳои шахсии мансабдори муайян, дониш ва таҷрибаи ӯ, ки имконият медиҳад дар коркарди доираи муайяни қарорҳо иштирок намояд ё масъаларо худ ҳал намояд, тасниф карда мешуд.

Сатҳи эмпирикӣ донишҳоро тасниф менамояд, аммо мустақилияти роҳбарият, тавсияҳо ва таҳлил надорад ва ба асоснокии назариявӣ такя мекунад. Технологияҳои иттилоотӣ-коммуникатсионӣ дар таълим истифода шуда, муносибати махсус ва таҳқиқоти илмиро талаб мекунанд, то мақсадҳо ва методҳоро мутобиқ созанд. Истифодаи технологияҳо самаранокии таълимро беҳтар намуда, тайёрии хонандагонро такмил медиҳад. Воситаҳои гуногуни технологияҳои иттилоотӣ-коммуникатсионӣ ба ташаккули салоҳиятҳои хонандагон мусоидат мекунанд.

Дар контексти таҳсилоти муосир, татбиқи технологияҳои иттилоотӣ-коммуникатсионӣ на танҳо воситаи мусоидаткунанда, балки ҷузъи зарурии раванди таълимӣ ба шумор меравад. Ин технологияҳо имконият медиҳанд, ки мундариҷаи таълимӣ ба таври ҷолибтар ва дастрастар пешниҳод карда шавад, инчунин, ҳамкории байни омӯзгорон ва хонандагонро тақвият бахшанд. Истифодаи ТИК дар таълим имкон медиҳад, ки хонандагон малакаҳои муҳими асри XXI, аз қабили тафаккури интиқодӣ, ҳалли мушкилот ва ҳамкорӣ дар гурӯҳҳоро инкишоф диҳанд.

Илова бар ин, ТИК имкон медиҳад, ки раванди таълим фардикунонида шавад, яъне ба эҳтиёҷоти инфиродии ҳар як хонанда мутобиқ карда шавад. Бо истифода аз платформаҳои таълимии онлайн, нармафзори таълимӣ ва захираҳои гуногуни интернетӣ, омӯзгорон метавонанд барои ҳар як хонанда барномаи таълимии махсус таҳия намуда, пешравии онҳоро пайгирӣ намоянд. Ин имкон медиҳад, ки хонандагон дар суръати худ пеш раванд ва ба он мавзӯъҳое, ки ба онҳо бештар таваҷҷӯҳ доранд, амиқтар ворид шаванд.

Бо вуҷуди ин, татбиқи самараноки ТИК дар таълим аз омӯзгорон дониши мукаммали педагогӣ ва техникӣ, инчунин, қобилияти интихоби дурусти воситаҳои ТИК-ро талаб мекунад. Омӯзгорон бояд дар истифодаи ТИК таҷриба дошта бошанд ва донанд, ки чӣ гуна онҳоро ба таври самаранок дар раванди таълим татбиқ намоянд. Инчунин, муҳим аст, ки омӯзгорон дар бораи манбаъҳои боэътимоди иттилоотӣ ва усулҳои арзёбии маълумот дониш дошта бошанд, то ки ба хонандагон дар интихоби маълумоти дуруст ва муҳим кӯмак расонанд.

Дар маҷмӯъ, технологияҳои иттилоотӣ-коммуникатсионӣ потенсиали бузургеро барои беҳтар намудани сифати таълим пешниҳод мекунанд. Бо татбиқи дурусти ТИК дар раванди таълим, мо метавонем ба хонандагон дар инкишофи малакаҳои зарурӣ барои муваффақият дар ҷаҳони муосир кӯмак расонем. Бо вуҷуди ин, муҳим аст, ки мо ин технологияҳоро ҳамчун воситае истифода барем, ки раванди таълимро дастгирӣ мекунад, на ҳамчун ҳадафи ниҳоӣ.

Дар шароити муосир муносибати босалоҳият ба сифати яке аз муқаррароти муҳими консептуалӣ таҷдиди мазмуну мундариҷаи таҳсилот баррасӣ карда мешавад. Муносибати босалоҳият ин самтгирии афзалиятнок ба мақсад - омӯзиш, худмуайяннамоӣ, рушди фардият ба ҳисоб меравад. Салоҳиятнокӣ, дар фарқият аз дониш, дорои характери амалкунӣ, амаливу самтгирӣ мебошад, яъне салоҳиятнокӣ ин маҷмуи донишҳо дар амал мебошад.

Истифодаи технологияҳои иттилоотӣ - коммуникатсионӣ дар таълим бо шароитҳои дидактикӣ самаранок аст ва ба сифати тайёрии хонандагон таъсир мерасонад. Таҳқиқотҳои муосир ба салоҳияти коммуникативӣ диққати махсус медиҳанд ва корҳои амалӣ дар ташаккули онро талаб мекунанд. Ҷанбаҳои амалии коммуникатсия, аз қабили лингвистика ва технологияҳои иттилоотӣ, васеъ мешаванд. Салоҳияти коммуникативӣ маҷмӯи дониш, маҳорат ва малакаҳоест, ки самаранокии муоширатро таъмин мекунад.

Истифодаи ТИК дар таълим, дар сурате ки бо принсипҳои дидактикӣ мувофиқат кунад, метавонад баланд бардоштани самаранокии раванди таълим ва сифати тайёрии хонандагон мусоидат намояд. Таҳқиқотҳои муосир дар соҳаи педагогика ва психологияи таълим аҳамияти махсусро ба ташаккули салоҳияти коммуникативӣ равона карда, зарурати татбиқи корҳои амалиро дар ин самт таъкид менамоянд. Ҷанбаҳои амалии коммуникатсия, аз қабили лингвистикаи компютерӣ ва технологияҳои иттилоотӣ, доираи васеътари татбиқро касб намуда, барои рушди салоҳияти коммуникативӣ имкониятҳои навро фароҳам меоранд.

Салоҳияти коммуникативӣ маҷмӯи мураккаби дониш, маҳорат ва малакаҳоест, ки самаранокии муоширатро дар шароитҳои гуногуни иҷтимоӣ ва касбӣ таъмин менамояд. Ин мафҳум на танҳо донистани забон, балки қобилияти истифодаи онро дар ҳолатҳои гуногун, аз ҷумла, тавассути воситаҳои ТИК дар бар мегирад. Тибқи таърифи М. Байрам, салоҳияти коммуникативӣ аз чанд ҷузъ иборат аст: салоҳияти забонӣ, иҷтимоӣ, дискурсӣ ва стратегӣ. Рушди ин ҷузъҳо дар раванди таълим, бо истифода аз ТИК, метавонад ба ташаккули муоширати муассир дар байни хонандагон ва омӯзгорон, ҳамчунин дар доираи васеи ҷомеа мусоидат намояд.

Истифодаи ТИК дар таълим имкон медиҳад, ки раванди таълим ба шакли интерактивӣ ва ҷолибтар табдил дода шуда, фаъолияти хонандагон дар ҷараёни дарс афзоиш ёбад. Воситаҳои ТИК, аз қабили платформаҳои таълимии онлайн, барномаҳои таълимии интерактивӣ, захираҳои мултимедиявӣ ва шабакаҳои иҷтимоӣ, имконият медиҳанд, ки маводҳои таълимӣ дар шакли гуногун пешниҳод гардида, муносибати инфиродӣ ба хонандагон таъмин карда шавад. Ҳамчунин, ТИК имконият медиҳад, ки ҳамкории байни хонандагон дар лоиҳаҳои гурӯҳӣ тақвият ёфта, мубодилаи афкор ва таҷриба дар шакли онлайн ба роҳ монда шавад.

Дар айни замон, муҳим аст, ки истифодаи ТИК дар таълим бо мақсадҳои педагогӣ ва дидактикӣ мувофиқат кунад. Ин маънои онро дорад, ки омӯзгорон бояд дониши кофӣ оид ба ТИК дошта бошанд ва қобилияти

интихоби воситаҳои мувофиқро барои ҳалли вазифаҳои таълимӣ доштa бошанд. Ғайр аз ин, зарур аст, ки омӯзгорон маҳорати таҳияи маводҳои таълимии интерактивӣ ва ташкили фаъолияти муштараки хонандагонро дар муҳити онлайн доштa бошанд. Татбиқи муваффақонаи ТИК дар таълим аз омодагии касбии омӯзгорон ва таъмини онҳо бо захираҳои зарурӣ вобаста аст.

Пас аз истифода гардидани мафҳуми мазкур, як қатор таҳқиқотчиён ба ин масъала рӯй оварда, таҳқиқотҳои эмпирикии худро гузарониданд. Умуман, таҳлилҳо нишон медиҳанд, ки таҳқиқи салоҳияти коммуникативӣ, дар шароити имрӯза ба таври васеъ ба роҳ монда шудааст. Дар аксарияти таҳқиқотҳо таъкид карда мешавад, ки моҳияти салоҳияти коммуникативӣ ин қобилияти ба роҳ мондан ва нигоҳ доштани алоқаҳои зарурӣ бо одамони дигар ба ҳисоб меравад.

Салоҳият шарти ташаккул ва зуҳури салоҳиятнокӣ буда, омили асосии татбиқи бомуваффақияти салоҳият аст. Технологияҳои иттилоотӣ - коммуникатсионӣ воситаи самараноки таълим буда, дорои вазифаи ҳавасманднамоӣ ва ҳамкориҳои доимӣ мебошанд. Дар муассисаҳои таҳсилоти миёнаи умумӣ технологияҳои мултимедӣ ба таври васеъ истифода бурда мешавад, ки онҳо имконияти коркард, ҳифз, интиқол ва намоиши матн, графика, аниматсия, расмҳои рақамӣ, видео, садоро фароҳам меоранд.

Истифодаи технологияҳои иттилоотӣ - коммуникатсионӣ ба хонандагон имконият медиҳад, ки салоҳиятҳои худро ташаккул диҳанд ва ба раванди ташаккули салоҳиятнокии иттилоотӣ омилҳои беруна ва дохилӣ таъсир мерасонанд.

Истифодаи технологияҳои иттилоотӣ-коммуникатсионӣ дар раванди таълим, тавре ки дар Консепсияи миллии таҳсилот дар Ҷумҳурии Тоҷикистон таъкид шудааст, на танҳо баланд бардоштани сифати таълим, балки ташаккули шахсияти комил ва ҷавобгӯ ба талаботи ҷомеаи муосирро таъмин менамояд. Ин технологияҳо имконият медиҳанд, ки муаллим раванди

таълимро мувофиқи талаботи хонандагон ташкил намуда, ба ҳар як хонанда муносибати инфиродӣ зоҳир намояд.

Салоҳиятнокии иттилоотӣ ҳамчун қобилияти коркард, таҳлил ва истифодаи иттилоот аз манбаъҳои гуногун муайян мегардад. Ташаккули ин салоҳият дар шароити истифодаи васеи ТИК, аз ҷумла захираҳои электронӣ, пойгоҳҳои додаҳо ва шабакаҳои иҷтимоӣ, аҳамияти хоса касб мекунад. Омилҳои дохилӣ, аз қабили ангеза, қобилияти омӯзиш ва дониши қаблӣ, инчунин омилҳои беруна, аз ҷумла муҳити таълимӣ, дастрасӣ ба технология ва дастгирии муаллим, ба раванди ташаккули салоҳиятнокии иттилоотӣ таъсир мерасонанд.

Мувофиқи таҳқиқоти гузаронидашуда, истифодаи мунтазами ТИК дар дарсҳо ба баланд шудани шавқу ҳаваси хонандагон, фаъолнокии онҳо дар раванди таълим ва дарки амиқи мавзуъҳо мусоидат мекунад. Инчунин, ТІК имконияти таҳия ва истифодаи маводҳои таълимии интерактивӣ, аз қабили слайдҳо, видеоҳо ва симулятсияҳоро фароҳам меорад, ки ин ба беҳтар шудани азхудкунии мавод ва ташаккули малакаҳои амалӣ мусоидат мекунад.

Ҳамин тариқ, технологияҳои иттилоотӣ-коммуникатсионӣ нақши муҳимро дар ташаккули салоҳиятҳои хонандагон мебозанд ва барои татбиқи бомуваффақияти салоҳиятнокӣ дар амал замина мегузоранд. Истифодаи дуруст ва самараноки ин технологияҳо метавонад ба беҳтар шудани сифати таълим, ташаккули шахсияти комил ва омода намудани насли ҷавон ба ҳаёти мустақилона дар ҷомеаи иттилоотӣ мусоидат намояд.

Корҳои озмоишӣ дар асоси назария, ки гузоштани вазифа ва таснифи натиҷаҳоро муайян менамояд, гузаронида мешавад. Вазифаи асосии корҳои санҷишиву озмоишӣ санҷиши фарзия ва пешниҳодоти назария ба ҳисоб меравад.

Мақсади корҳои таҷрибавӣ - озмоишии мо муайян намудани шароитҳои дидактикии ташаккул ва инкишофи салоҳияти хонандагон дар асоси истифодаи технологияҳои иттилоотӣ - коммуникатсионӣ ба ҳисоб меравад.

Мақсади гузошташуда хусусияти вазифаҳоро дар раванди корҳои таҷрибавӣ озмоиши муайян намуд:

- муайян намудани самт ва марҳилаҳои кор нисбати ошкор намудани ташаккули салоҳияти хонандагон бо истифода аз технологияҳои иттилоотӣ - коммуникатсионӣ;

- ошкор намудани нишондиҳандаҳои баҳогузорӣ ва муайян намудани сатҳи аввалини ташаккули салоҳияти хонандагон;

- таҳлил ва ҷамъбаст намудани натиҷаҳои ниҳоии корҳои санҷишиву озмоишӣ.

Суҳбатҳо ба хонандагон нишон дод, ки онҳо дар омӯзиш ва азхудкунии бастаҳои мухталифи барномаҳо ҳавасманд буда, дар ин самт саъю кӯшиш менамоянд. Лекин дар ин самт, шароити муфиди педагогӣ мавҷуд набуда, омӯзгорон имконият надоранд, ки ба таври инфиродӣ ба ҳар як хонанда машғул гарданд.

Ҳамин тариқ, ба таври умумӣ метавон қайд намуд, ки унсури когнитивии ташаккули салоҳияти хонандагон дар самти истифода намудани технологияҳои иттилоотӣ - коммуникатсионӣ дар сатҳи на он қадар баланд қарор дошта, беҳбудӣ мехоҳад.

Ташхиси ташаккули унсури тарҳсозии салоҳияти хонандагон дар истифодаи технологияҳои иттилоотӣ - коммуникатсионӣ ба ёрии пурсишномаҳо, худбаҳодиҳӣ ва нишондиҳандаҳои баҳогузории маҳсули фаъолияти таълимии хонандагон тариқи технологияҳои иттилоотӣ - коммуникатсионӣ - маводҳои дидактикӣ ва методӣ амалӣ гардонида шуд.

Қайд намудан зарур аст, ки нишондиҳандаи назарраси ташаккули сатҳи одии унсури моделсозии салоҳияти хонандагон дар истифодаи технологияҳои иттилоотӣ - коммуникатсионӣ миқдори маҳсулоти таълимӣ мебошад, ки тариқи истифода аз компютер иҷро карда шудаанд. Таҳлилҳо нишон медиҳанд, ки тамоми хонандагон дар омодагӣ ба машғулиятҳо, конференсияҳо ва дигар чорабиниҳои илмӣ аз технологияҳои иттилоотӣ - коммуникатсионӣ васеъ истифода менамоянд.

Ташхиси ташаккули унсури тарҳсозии салоҳияти хонандагон дар истифодаи технологияҳои иттилоотӣ - коммуникатсионӣ тавассути пурсишномаҳо, худбаҳодиҳӣ ва нишондиҳандаҳои баҳогузории маҳсули фаъолияти таълимии хонандагон тариқи технологияҳои иттилоотӣ - коммуникатсионӣ - маводҳои дидактикӣ ва методӣ амалӣ гардонида шуд.

Зимни баррасии масъалаи шароитҳои педагогии ташаккули салоҳиятҳои умумии хонандагон бо истифода аз технологияҳои иттилоотӣ-коммуникатсионӣ хулосаҳои хусусии зерин бароварда шуданд:

1. Таҳлилҳои назариявӣ ва таҷрибавӣ-озмоишӣ собит месозанд, ки салоҳияти коммуникативӣ ҷузъи муҳими салоҳияти умумӣ буда, бо дараҷаи азхудкунии малакаву маҳоратҳои нутқӣ, ки ҳолати рафтори нутқии касбиро муайян менамоянд, тавсиф мешавад. Салоҳияти коммуникатсионӣ ҳамчун омодагӣ ба дарки инсони дигар ва муошират бо ӯ, инчунин ҳамчун имконияти муқаррар ва ҳалли намудҳои махсуси вазифаҳои коммуникатсионӣ, муайян кардани ҳадаф ва стратегияи муошират, баҳодиҳии вазъият, ба инобат гирифтани мақсадҳо ва усулҳои муошират бо шарикон, тағйир додани тактика ва стратегияи муошират дар ҳолати зарурат, зуҳур меёбад.

2. Шароитҳои зерини дидактикӣ муайян карда шуданд, ки ба ташаккули салоҳиятҳои коммуникативӣ мусоидат мекунанд: ба инобат гирифтани нақши пешбари донишҳои назариявӣ; ягонагии вазифаи таълимӣ, тарбияви ва инкишофдиҳандаи таҳсилот, яъне таълим ҳамчун раванди дидактикӣ натанҳо вазифаи таълимӣ, балки вазифаи тарбиявӣ ва ҳам вазифаи инкишофдиҳиро иҷро намояд; ҳавасманднамоӣ ва ангезиши муносибати мусбӣ ба таълим; пайваст намудани корҳои таълимии коллективӣ бо муносибатҳои инфиродӣ дар таълим.

3. Ташаккул ва инкишфи салоҳият ва салоҳиятнокӣ аз хусусиятҳои ҳавасмандӣ ва шахсиятии хонанда, ташхис ва таҳлили донишҳо, маҳорат, қобилият ва инчунин талаботҳову имконияти хонанда, мавриди истифода қарор додани корҳои мустақилона, корҳои лоиҳавӣ, шароити педагогӣ бо

таъсири муҳити таълимӣ вобаста аст. Илова бар ин, салоҳият ва салоҳиятнокӣ на танҳо дар доираи раванди таълим дар муассисаҳои таълимӣ, балки зери таъсири арзишҳои оилавӣ, доираи муносибатҳои рафиқона, унсурҳои динӣ ва арзишу анъанаҳои фарҳангӣ ташаккул меёбад;

4. Яке аз самтҳои муҳими такомули салоҳиятҳои умумии шогирдон ин ташаккули ҳадафмандонаи салоҳияти коммуникативии онҳо мебошад. Аз ин рӯ, таъмини шароитҳои мусоид дар ҷараёни таълим барои рушди маҳорати таҳлил ва таснифи маълумот дар заминаи ҳамкории субъектҳо зарур аст. Салоҳияти коммуникативӣ бо дараҷаи азхудкунии маҳорат ва малакаҳои нутқӣ, ки вазъияти амали нутқиро муайян мекунанд, тавсиф мешавад.

Салоҳияти коммуникативӣ ҳамчун қобилияти ҳамгиройӣ муайян карда мешавад, ки дар сифатҳои гуманистии шахсият устувор буда, ба таъмини самаранокии фаъолияти коммуникативӣ нигаронида шудааст ва аз таҷрибаи муошироти байнишахсӣ, сатҳи таҳсилот, тарбия ва рушд сарчашма мегирад. Ташаккул ва рушди салоҳиятҳои коммуникативии хонандагон ба салоҳияти зеҳнӣ вобаста аст, зеро он ҳамчун заминаи азхудкунии донишҳо дар соҳаҳои гуногун хизмат мекунад. Салоҳияти зеҳнӣ ва коммуникативӣ ҳамчун яке аз нишондиҳандаҳои камолоти ақлӣ ва ташаккули шаклҳои дигари салоҳиятҳо баромад мекунанд.

5. Ба раванди ташаккули салоҳиятҳои комуникативии хонандагон роҳу воситаҳои зерини дидактикӣ мусоидат карда метавонанд: амалисозии муколамаи интерактивӣ, иттилооти визуалии таълимӣ, моделсозии равандҳо ва зуҳуроти воқеӣ ё виртуалӣ, нигоҳдории миқдори зиёди иттилоот дар формати рақамӣ, автоматикунонии ҷараёни фаъолияти ҳисоббарорӣ, автоматикунонии идоракунии фаъолияти таълимӣ ва ғ. Дар ташаккули салоҳияти коммуникативии хонандагон истифодаи технологияи бозӣ мувофиқи мақсад аст.

6. Ташаккули салоҳиятҳои асосӣ ҳамчун унсурҳои бунедии фаъолияти муваффақонаи касбӣ дар давраи таҳсил дар муассисаи таълимӣ ба таври қонунӣ сурат мегирад. Маҳз дар ин давраи ҳассоси ташаккули

худшиносӣ ва ҷаҳонбинии шахс таваҷҷӯҳи устувор ва майл ба намудҳои муайяни фаъолият бедор мешавад, ангезаҳои маърифатӣ тақвият меебанд, қобилияти қабули қарорҳои мустақил ташаккул меебад ва инчунин барои такмили доимии худ ва рушди шахсии шахс замина фароҳам оварда мешавад. Ҳамгиройийи технологияҳои инноватсионии таълим, шаклҳо ва усулҳои гуногуни таълим дар раванди таълим ба ташаккул ва рушди сифатҳои муҳим, аз қабили мустақилият, худтанзимкунӣ, қобилияти худомӯзӣ ва рушди худ таъсири назаррас мерасонад, ки дар ниҳоят ба ташаккули муқаррароти арзишии аз ҷиҳати илмӣ асоснок, ки барои татбиқи самаранок дар соҳаи касбӣ заруранд, оварда мерасонад.

Тавсияҳо барои истифодаи натиҷаҳои таҳқиқот дар амал:

Дар асоси таҳлилҳо ва хулосабарориҳо мо чунин тавсияҳоро пешниҳод менамоем:

- воридсозии технологияҳои компютерӣ ба соҳаи маориф бояд пурзур карда шавад, зеро истифодаи онҳо дар ташаккул ва инкишофи салоҳияти касбии хонандагон мусоидат менамояд;

- дар раванди таълим аз шароитҳои дидактикии истифодаи технологияҳои компютерӣ бояд васеъ истифода карда шавад;

- истифодаи метод ва усуҳои таълими истифодаи технологияҳои компютерии мувофиқ дар тамоми муассисаҳои таълимӣ бояд ба роҳ монда шавад;

- ҷорӣ намудани курсҳои махсусгардонидашуда оид ба технологияҳои компютерӣ дар барномаҳои таълимии муассисаҳои таҳсилоти олӣ ва миёнаи касбӣ барои таъмини омодагии касбии устувори хатмкунандагон зарур аст. Таҷрибаи байналмилалӣ нишон медиҳад, ки кишварҳое, ки ба рушди малакаҳои рақамӣ таваҷҷӯҳи бештар зоҳир мекунанд, дар иқтисодиёти рақамӣ ба дастовардҳои назаррас ноил мегарданд;

- таҳия ва нашри маҷмӯаҳои таълимӣ-методӣ, дастурҳои таълимӣ ва маводи дидактикӣ оид ба истифодаи технологияҳои компютерӣ дар раванди

таълим бояд ба роҳ монда шавад. Чунин маводҳо бояд ба стандартҳои муосири педагогӣ ҷавобгӯ буда, барои дар амал татбиқ намудани усулҳои инноватсионии таълимӣ мусоидат намоянд;

- баргузории семинарҳо, тренингҳо ва курсҳои такмили ихтисос барои омӯзгорон оид ба истифодаи технологияҳои компютерӣ дар раванди таълим ва баланд бардоштани сатҳи дониши онҳо дар ин самт аҳамияти калон дорад. Мувофиқи таҳқиқоти илмӣ, омӯзгороне, ки малакаҳои истифодаи технологияҳои компютериро хуб азхуд кардаанд, дар фаъолияти касбии худ натиҷаҳои беҳтар нишон медиҳанд;

- ҷалби коршиносони соҳибтаҷрибаи соҳаи технологияҳои компютерӣ барои гузаронидани машваратҳо ва тренингҳо бо омӯзгорон ва хонандагон зарур аст. Ин имкон медиҳад, ки хонандагон ва омӯзгорон аз таҷрибаи пешқадами соҳаи технологияҳои иттилоотӣ баҳравар гарданд ва малакаҳои худро такмил диҳанд. Ҳамкорӣ бо мутахассисони соҳа ба татбиқи технологияҳои инноватсионӣ дар муассисаҳои таълимӣ мусоидат мекунад.

ФЕҲРИСТИ АДАБИЁТИ ИСТИФОДАШУДА

1. Абдусамадова М.А Компетентностный подход в профессионалной подготовке учителей начальных классов в эстетическом воспитании учащихся (на примере уроков изобразительного искусства) - Автореф. дисс. на соикание уч. степени канд. пед.наук. - Душанбе, 2014. – 26 с.

2. Агафонова, И.Д. Педагогическая модель формирования коммуникативной компетенции менеджеров в системе дополнительного образования / И.Д. Агафонова // Известия российского государственного технического университета. – 2008. – № 69 – С. 337-341.

3. Аксенова, Л.Н. Ситуационно-контекстный подход в процессе формирования профессиональной компетентности у будущих специалистов / Л.Н. Аксенова, Т.В. Боровская // Наука – образованию, производству, экономике : материалы 12-й международной научно-технической конференции. – Мн. : БНТУ, 2014. – Т. 2.154с.

4. Альбрехт, К.Н. Использование ИКТ на уроках английского языка / К.Н. Альбрехт // Информационно-коммуникационные технологии в педагогическом образовании. – 2010. – №5. – С. 1-2.

5. Аминов, Н.А. Социальный интеллект и социальная компетенция в подготовке социальных работников (факторные модели Дж. Гилфорда и Г. Морлоу) / Н.А. Аминов // Социальная работа. Под ред. И.А. Зимней. – М., 1992. – Вып. 5. – С. 37-46.

6. Андреев В.И. Педагогика творческого саморазвития. Казань. 1996.

7. Асмолов, А.Г. Системно-деятельностный подход к разработке стандартов нового поколения / А.Г. Асмолов // Педагогика. – 2009. – №4. – С. 18-22.

8. Атахонов, Т., Лутфуллоев М., Шарифов Ф. Очеркҳои афкори педагогӣ / Т. Атахонов и др. . - Душанбе 2005. с

9. Балакина, Л.Л. Диалог как педагогический принцип формирования коммуникативной компетентности учащихся / Л.Л. Балакина // Вестник

ТГПУ. – 2005. – Выпуск 2(46). – С. 52-56.

10. Балакина, Л.Л. Образование в условиях информационно-коммуникативного общества / Л.Л. Балакина // Вестник ТГУ. Бюллетень оперативной научной информации. – Томск, 2006. – № 76. – С. 6-15.

11. Батаева, Е.В. Коммуникативные и инструментальные стратегии в системе высшего образования. – Харковь, 2015. – Т. 21.

12. Белов, С.В. Диалог – основа профессии педагога / С.В. Белов. – М.: АПКиПРО, 2002. – 148 с.

13. Беспалько, В.П. Образование и обучение с участием компьютеров (педагогика третьего тысячелетия) / В.П. Беспалько. – М.: 2003.

14. Беспалов П.В. Компьютерная компетентность в контексте личностно-ориентированного обучения // Педагогика. - 2003. - № 4. - С. 41-45.

15. Богдан, Г.Ю. Новые информационные технологии как фактор повышения квалификации преподавателей колледжа. – Челябинск, 2003.

16. Бодалев, А.А. Общение и диалог в практике обучения, воспитания и психологической консультации / А.А. Бодалев. – М., 2007. – 164 с.

17. Бодалев А.А. Личность и общение / А.А. Бодалев. -М., 1995. –С. 42.

18. Борытко, Н. М. Диагностическая деятельность педагога: учебное пособие для студентов высших учебных заведений / Н. М. Борытко; под ред. В. А. Сластенина, И. А. Колесниковой. – М.: Академия, 2006. – С. 132.

19. Брыкова, О.В. Проектная деятельность в учебном процессе / О.В. Брыкова, Т.В. Громова. – М.: Чистые пруды, 2006. – 32 с.

20. Васичкина, О.Н Информационно-коммуникативные технологии на занятиях по иностранному языку / О.Н Васичкина // Актуальные проблемы лингвистики и журналистики. – 2008. – С. 236-240.

21. Вербицкий, А.А. Личностный и компетентностный подходы в образовании: проблемы интеграции / А.А. Вербицкий, О.Г. Ларионова. – М.: Логос, 2009. – 336 с.

22. Виноградова Г.А. Нравственно-психолгический климат и мастерство

учителя /Г.А.Виноградова.-Ижевск:Изд-во Удм.Ун-та,1995.- 123 с.

23. Власенко, В.А. Взаимосвязь компонентов информационно-образовательной среды школы / В.А. Власенко, А.В. Якушина // Интернет и образование. – 2012. – №41. – С. 124-128.

24. Волкова, Н.В. Коммуникативный потенциал проектной деятельности/ Н.В. Волкова // «CredeExperto: транспорт, общество, образование, язык»: международный информационно-аналитический журнал. – 2014. – № 1 (06). – С.162-170.

25. Вульфов Б.З. Педагогическое сопровождение: явление и процесс / Б.З. Вульфов // Мир образования – образование в мире. – 2017. - № 2 (22).- С.87-94.

26. Вятютнев, М.Н. Коммуникативная направленность обучения русскому языку в зарубежных школах / М.Н. Вятютнев // Русский язык за рубежом. – 1977. – № 6.

27. Гальперин, П.Я. Введение в психологию / П.Я. Гальперин. – М.: Кн. Дом Университет, 2000, – 329 с.

28. Гез, Н.И. Формирование коммуникативной компетенции как объект зарубежных методических исследований / Н.И. Гез // Иностранные языки в школе. – 1985. – № 2.

29. Гершунский Б.С. Компьютеризация в сфере образования: проблемы и перспективы / Б.С. Гершунский. - М.: Педагогика, 1987. – С.265.

30. Горбунова, Л.Н. Освоение информационных и коммуникационных технологий педагогами в контексте ориентации на профессионально-личностное развитие: Информатика и образование / Л.Н. Горбунова, А.М. Семибратов. – 2004.

31. Горюнова, М.А. Образовательная информационная среда: Экскурс в терминологию и обоснование понятия / А.М. Горюнова, А.А. Андреев // Развитие региональной образовательной информационной среды: сб. науч. ст. – Санкт-Петербург, 2006.

32. Гришкун, В.В. Образовательные электронные издания и ресурсы /

В.В. Гришкун, С.Г. Григорьев. – М.: МГПУ, 2006. – 98 с.

33. Давыдова, Г.И. Рефлексивный диалог в образовательном процессе вуза / Г.И.Давыдова // Высшее образование сегодня. – 2008. – № 10. – С. 91-93.

34. Давыдова, Л.Н. Различные подходы к определению качества образования / Л.Н. Давыдова // Журнал «Качество. Инновации. Образование». – М., 2005. – №2. - С. 5-8.

35. Деркач А.А. Взаимосвязь структурных компонентов состояния психической готовности студентов к педагогической деятельности// Психолого-педагогические проблемы взаимодействия учителя и учащихся. — М.: 1987.

36. Долгих, М.В. Развитие коммуникативной компетенции студентов вузов : дис. канд. пед. наук : 13.00.08 / М.В. Долгих. – Челябинск, 2007. – 193 с.

37. Дондокова Р.П. Сущностная характеристика и структура коммуникативной компетентности. / Р. П. Дондокова // Вестник Бурятского государственного университета. - 2012. - Вып. 1.1. Педагогика.

38. Дружинин, В.Н. Психология общих способностей / В.Н. Дружинин. – СПб.: Питер,1999.

39. Дубовицкая Т.Д. Методика диагностики направленности учебной мотивации / Т.Д. Дубовицкая // Психологическая наука и образование. - 2002. - №2.

40. Елизаров, А.А. Дистанционное обучение в московском центре Интернет-образования / АЛ.Елизаров // Российская школа и Интернет: сб. трудов Всероссийской науч.-практ. конференции. – СПб., 2002.

41. Емельянов, Ю.Н. Активное социально-психологическое обучение / Ю.Н. Емельянов. – Л.: Изд-во Ленингр. ун-та, 1985.

42. Ефременко, В.А. Применение информационных технологий на уроках иностранного языка / В.А. Ефременко // Иностранные языки в школе. – №8. – 2007. – С.18-22.

43. Желтякова М.В., Варфоломеева Т.Н. [Электронный ресурс]: Перспективы развития отрасли информационных технологий в образовании, VII международная студенческая электронная научная конференция «Студенческий научный форум» 2015г., URL: http://www.scienceforum.ru/2015/976/7928 (дата обращения 01.02.16)

44. Жуков, Ю.М. Диагностика и развитие компетентности в общении / Ю.М. Жуков, Л.А. Петровская, П.В. Растянников – М.: Изд-во Моск. ун-та, 1991. – 96 с.

45. Зеер, Э.Ф. Компетентностный подход в реализации профессионального развития личности специалиста / Э.Ф. Зеер, О.В. Мухлынина. – Екатеринбург, 2011. – 266 с.

46. Зеер Э.Ф., Сыманюк Э.Э., Павлова А.М. Модернизация профессионального образования: компетентностный подход: учеб. пособие. М.: Изд-во МПСИ, 2005.

47. Зимняя, И.А. Ключевые компетенции – новая парадигма результата образования / И.А. Зимняя // Высшее образование сегодня. – 2003. – №5. – С. 34-42.

48. Иванов В.Л. Структура электронного учебника // Информатика и образование. 2001. № 6.

49. Иванов Ю.А. Дидактические условия использования педагогических задач при изучении общеобразовательных и специальных предметов в педвузе. – Волгоград, 2007. –С. 54.

50. Изаренков, Д. Базисные составляющие коммуникативной компетенции и их формирование на продвинутом этапе обучения студентов-нефилологов / Д. Изаренков // Русский язык за рубежом. – 1990. – № 4. – С. 54-60.

51. Ильин, Е.П. Мотивация и мотивы / Е.П. Ильин. – СПб.: Питер. – 2003. – 512 с.

52. Ильин Е.П. Психология общения и межличностных отношений / Е.П. Ильин. -СПб.: Питер, 2009. –С.53.

53. Ильина, Т.С. Опыт развития информационной культуры учителей средствами образовательных технологий: Материалы межрегиональной научно-практической конференции. – Санкт-Петербург, 2006.

54. Информационные технологии в образовании // автор и составитель О.А.Минич. –Минс, 2008.

55. Ионова, О.Н. Формирование информационной компетентности взрослых в процессе дополнительного образования / О.И.Ионова. – Великий Новгород, 2007.

56. Каймакова, М.В. Коммуникации в организации: текст лекций / М.В. Каймакова. – Ульяновск: УлГТУ, 2008.

57. Казарцева, О. Культура речевого общения: теория и практика обучения: учебное пособие / О. Казарцева. – М.: Флинт, Наука, 1999.

58. Каримова, И.Х. К вопросу об основных направлениях развития педагогической науки / И.Х. Каримова // Вестник Академии образования Таджикистана. – Душанбе, 2013. – №3. – С. 11-20.

59. Каримова, И.Х. Проблемы совершенствование педагогических исследований /И.Х. Каримова // Вестник Академии образования Таджикистана. – Душанбе, 2013.– №3. – С. 6-16.

60. Качалова, Л.П. Образовательные технологии: дидактико-личностно ориентированный подход / Л.П. Качалова. – Шадринск: Изд-во ШГПИ, 2002. – 123 с.

61. Кларин, М.В. Инновационные модели обучения в зарубежных педагогических поисках / М.В. Кларин. – М., 1994. – 223 с.

62. Кларин, М.В. Инновации в обучении: метафоры и модели: анализ зарубежного опыта / М.В. Кларин. – М.: Наука, 1997. – 233 с.

63. Козырев, В. А. Компетентностный подход в педагогическом образовании / под ред. В. А. Козырева, Н. Ф. Радионовой. – СПб.: Изд-во РГПУ, 2004.

64. Колесникова, И.А. Педагогическое проектирование: учеб. пособие для студ. высш. пед. учеб. заведений / И.А. Колесникова, М. П.

ГорчаковаСибирская / Под ред. И.А. Колесниковой. – М.: Академия, 2005.

65. Копьев, А.Ф. Психологическое консультирование: опыт диалогической интерпретации / А.Ф. Копьев // Вопросы психологии. – 1990. – Т. 3. – С. 17-25.

66. Корзинкова, Д.Н. Психологические особенности обучающихся как фактор успешности их обучения: сравнительный анализ / Д.Н. Корзинкова, В.П. Иванова, Н.А. Шумская // Вестник Кыргызско-Российского Славянского университета. – 2014. – №1. – С. 106-110.

67. Краевский, В.В. Основы обучения. Дидактика и методика: учеб. пособие для студентов высш. учеб. заведений / В.В. Краевский. – 2-е изд., стер. – М.: Академия, 2008. – 352 с.

68. Кручинина, Г.А. Дидактические основы формирования готовности будущего учителя к использованию новых информационных технологий обучения.– Москва, 1996.

69. Кузьмина, Н.В. Акмеологическая теория повышения качества подготовки специалистов образования / Н.В. Кузьмина. – М., 2001.

70. Куликова, Л.Г. Развитие инновационных компетенций у студентов и аспирантов в системе учебно-научно-педагогического комплекса / Л.Г. Куликова, В.М. Лопаткин // Мир науки, культуры, образования. – ГорноАлтайск, 2013. – № 6 (43). – С. 225-227.

71. Rодиров, R.Б. Вожаномаи тафсирии истилоҳоти психологӣ ва педагогӣ/ R. Б. Rодиров, М.Т. Давлатов, С.Х. Расулов. – Душанбе, 2008. – 192 с.

72. Rодиров, R.Б. Таърихи мактаб ва афкори педагогӣ то давраи ислом / R. Б. Rодиров – Душанбе: Ирфон, 2013.

73. Қодиров К.Б. Таърихи афкори педагогии халқи тоҷик - Душанбе: Маориф, 1998. - 335 с.

74. Rодиров, К. Таърихи тарбия аз аҳди бостон то замони сомониён / К. Rодиров // Академияи таҳсилоти Тоҷикистон. – Душанбе, 2012. – 239 с.

75. Ларионова, М.А. Использование интерактивных средств обучения на

уроках информатики / М.А. Ларионова // Новые образовательные технологии в вузе. – Екатеринбург, 2010. – Ч 2. – 444 с.

76. Лебедева, М.Б. Что такое ИКТ-компетентность студентов педагогического университета и как ее сформировать / М. Б. Лебедева, О. Н. Шилова. – 2004. – № 3.

77. Лебедев, О.Е. Компетентностный подход в образовании / О.Е. Лебедев // Школьные технологии. – 2004. – №5. – С. 3-12.

78. Лобанов А. А. Основы профессионально-педагогического общения: учеб. пособие для студ. высш. пед. учеб. заведений. М.: Академия, 2002.

79. Лукьянова, Н.А. Реализация структурно-функциональной модели в процессе формирования коммуникативных компетенций у студентов туристских специальностей / Н.А. Лукьянова // Омский научный вестник. – 2011. – №4 (99). – С. 168-172.

80. Лурия А. Р. Язык и сознание / под ред. Е. Д. Хомской. Ростов н/Д.: Феникс, 1998.

81. Львова, О.В. Технократический и гуманитарный подходы к информатизации лингвистического образования / О.В. Львова // Информационные технологии в образовании и науке. – М.: Самарский филиал МГПУ, МГПУ, 2011.

82. Лутфуллозода М., Бобизода Ғ. Андешаҳо перомуни салоҳиятҳо ва ташаккули онҳо / М.Лутфуллозода, Ғ.Бобизода. –Душанбе, 2017.

83. Лутфуллоев, М. Основы педагогических исследований / М. Лутфуллоев, К. Абдурахимов // Вестник Академии образования Таджикистана. – Душанбе, 2014. – №1. – С. 17-41.

84. Лутфуллоев М. Дидактикаи муосир - Душанбе, 2001. с

85. Матвеенко, И.А. Применение информационно-коммуникационных технологий в процессе обучения студентов (магистров) профессиональному английскому языку в институте природных ресурсов / И.А. Матвеенко, Л.В. Надеина // Филологические науки. Вопросы теории и практики. – 2011. – № 4 (11). – С. 115-118.

86. Меськов, В.С. Постнеклассический подход к e-Learning: новая образовательная парадигма для обществ знания / В.С. Меськов, А.А. Мамченко // Преподаватель XXI века. – 2009. – № 1.

87. Мильруд, Р.П. Компетентность в изучении языка / Р.П. Мильруд // Иностранные языки в школе. – 2004. – №7. – С. 30-36.

88. Мильруд, Р.П. Современные концептуальные принципы коммуникативного обучения иностранным языкам / Р.П. Мильруд, И.Р. Максимова // Иностранные языки в школе. – 2000. – № 4. – С. 9-15.

89. Минько, М. Время «Ч»: Модель компетенций HR-менеджера / М. Минько. – М.: Альпина Паблишерз, 2010. – С.23.

90. Михайлова, О.В. Использование проектной методики как средства формирования иноязычной компетенции студентов неязыкового вуза / О.В. Михайлова // Филологические науки. Вопросы теории и практики. – 2013. – № 9 (27).

91. Муносибати босалоҳият ба таълим (дастури методӣ) Мураттибон: Ғ.Бобизода, Д. Имимназаров, Ш.Исрофилниё, А.Байзоев. –Душанбе: "Ирфон" 2018.

92. Науменко, Е.А. Деловые коммуникации: учебное пособие / Е.А. Науменко. – Тюмень, 2013.

93. Нежурина, Н.Ю. Разработка модели формирования коммуникативно-речевой компетенции обучающихся на основе дебатной технологии / Н.Ю. Нежурина // Вестник ВГТУ. – 2013. – Т.9 – С. 88-91.

94. Носкова, Т.Н. Методические основы создания использования модульной аудиовизуальной технологии обучения / Т.Н. Носкова – СПб., 2002. – 28 с.

95. Образцов П.И. Психолого-педагогические аспекты разработки и применения в вузе информационных технологий обучения / П.И. Образцов. Орловский государственный технический университет. - Орел, 2000.

96. Обушак, С.И. Педагогический аспект формирования коммуникативной компетенции студентов / С.И. Обушак // Вестник

Российской академии естественных наук. – 2011. – № 15(2). – С. 113-118.

97. Палеева, И.В. К вопросу о становлении коммуникативной дидактики в российской педагогике / И.В. Палеева, Е.Е.Сартакова// Современные проблемы науки и образования. – 2015.– № 1(1). 143.

98. Пахаренко, Н. В. Модель определения уровня сформированности общекультурных и профессиональных компетенций / Н. В. Пахаренко, И. Н. Зольникова // Современные проблемы науки и образования. – 2012. – №6.

99. Певзнер, М.Н., Шестернинов Е.Е. Развитие креативности в педагогической среде и создание условий для адресного научнометодического сопровождения педагогов в системе ПКРО. – 2016. - №5. –С.95.

100. Первутинский, В.Г. Развитие социальной компетентности студента в условиях профессиональной подготовки [Электронный ресурс] / В.Г. Первутинский // http://akmeo.rus.net/index.php. – СПб. – 2002.

101. Петровская Л.А. Компетентность в общении: социально-психологический тренинг / Л.А. Петровская. – М.: Изд-во МГУ, 1980.

102. Подласый, И.П. Педагогика:100 вопросов – 100 ответов: учеб. пособие для вузов / И.П. Подласый. – М.: Владос-пресс, 2004. – 365 с.

103. Полат, Е.С. Новые педагогические и информационные технологии в системе образования: учеб. пособие для студ. пед. вузов и сист. повыш. квалиф. пед. кадров / Е.С. Полат. – М.: Академия, 2003. – 272 с.

104. Полат, Е.С. Современные педагогические и информационные технологии в системе образования: учеб. пособие для студ. высш. учеб. заведений / Е.С.Полат, М.Ю. Бухаркина. – М.: Академия, 2010.

105. Почепцов, Г.Г. Теория и практика коммуникации / Г.Г. Почепцов. – М.: Центр, 1998. – 348 с.

106. Почепцов, Г.Г. Теория и практика коммуникации / Г.Г. Почепцов. – М.: Центр, 1998.

107. Путилов, Г.П. Информационно-образовательная среда технического вуза на базе образовательного интернетсервера / Г.П. Путилов,

Л.Н. Кечиев, П.В. Степанов // Профессиональное инженерно-техническое и военное образование в XXI веке. – М., 2001. – С. 157-158.

108. Путилов, Г.П. Концепция построения информационнообразовательной среды технического вуза / Г.П. Путилов.– М.: МГИЭМ, 1999.

109. Равен, Дж. Компетентность в современном обществе: выявление, развитие и реализация / Дж. Равен. – М.: Когито-Центр, 2002. – 396 с.

110. Райзенберг, Б. А. Программно-целевое планирование и управление: учебник / Б.А.Райзенберг . – М.: Инфра-М, 2002 – С. 70.

111. Реформирование высшего образования в Казахстане и Болонский процесс: информационные материалы для практических действий. – А., Ассоциация «Образование для всех в Казахстане», Национальный офис программы Темпус в Казахстане, 2009.

112. Роберт, И.В. Современные информационные технологии в образовании: дидактические проблемы, перспективы использования / И.В. Роберт. – М.: Школа-Пресс, 1994. – 205 с.

113. Роберт, И.В. Толкование слов и словосочетаний понятийного аппарата информатизации образования / И.В. Роберт // Информатика и образование. – 2004. – № 5. – С. 22-29.

114. Роберт, И.В. Толковый словарь терминов понятийного аппарата информатизации образования / И.В. Роберт, Т.А. Лавина. – М.: БИНОМ, 2012.

115. Ротова, Н.А. Сущность, содержание и компоненты коммуникативной компетенции педагога начального общего образования / Н.А. Ротова // Вестник Челябинского государственного педагогического университета. – 2013. – № 8. – С. 110-117.

116. Савичев, С.С. Проблема развития коммуникативной компетентности студентов высшей школы / С.С. Савичев // Известия Самарского научного центра Российской академии наук. – 2010. – № 5. – С. 78-80.

117. Сайков, Б.П. Информационная среда школы. Информатика / Б.П. Сайков// Первое сентября. – 2007. – № 20.

118. Сериков, В. В. Образование и личность. Теория и практика проектирования педагогических систем / В. В. Сериков . – М.: Логос, 1999.

119. Сластенин В.А. Педагогика: учебник для студ. учреждений высш. проф. образования / В.А. Сластенин, И.Ф. Исаев, Е.А. Шинов; под ред. В.А. Сластенина. – 11-е изд. – М.: Издательский центр «Академия», 2012.- 608 с.

120. Сластенин В.А., Исаев И.Ф. Педагогика. М.: АКАДЕМА, 2003. – С. 155.

121. Сластенина, Т.А. Развитие коммуникативной компетенции как ключевого компонента профессионализма будущих педагогов / Т.А. Сластенина // Вестник ЮУрГУ. Серия «Образование. Педагогические науки». – 2010. – №36 (212). – С.88-93.

122. Смирнова, Е.А. Роль формирования коммуникативных умений в профессиональной подготовке будущих специалистов / Е.А. Смирнова // Известия Российского государственного педагогического университета им. А.И. Герцена. – 2007. – Т. 8. – № 30. – С. 89-96.

123. Смирнова, Е.В. Компоненты психологической структуры коммуникативной компетенции будущих гидов-переводчиков в условиях уровневого построения учебного процесса / Е.В. Смирнова // Приволжский научный журнал. – 2015. – №3.

124. Столяренко, А.М. Общая педагогика: учебное пособие для студентов вузов, обучающихся по педагогическим специальностям / А.М. Столяренко. – М.: ЮНИТИ-ДАНА, 2006. – 479 с.

125. Татур, Ю. Г. Компетентность в структуре модели качества подготовки специалиста / Ю. Г. Татур // Высшее образование сегодня. – 2004. – № 3. – С. 21– 26.

126. Тевс, Д.П. Использование современных информационных и коммуникационных технологий в учебном процессе / Д.П. Тевс, В.Н. Подковырова, Е.И. Апольских, М.В. Афонина. – Барнаул: БГПУ, 2006.

127. Тимохина, Е.В. Модель формирования профессионально-коммуникативной компетенции будущего учителя иностранного языка / Е.В. Тимохина // Современные проблемы науки и образования. – 2015. – №1. – С. 905-906.

128. Тихонов А.Н. Развитие единой образовательной информационной среды в Российской Федерации / А.Н. Тихонов. Университет управления: практика и анализ. - 2001. - № 4(19). - С. 9-13.

129. Тормасин, С.И. Оценка интегрированных компетенций в системе обеспечения качества образования / С.И. Тормасин, Н.П. Пучков // Менеджмент качества в образовании: теория и практика / отв. ред. В.В. Страхов, Е.А. Кирьянова. – Рязань, 2011. – С. 23-24.

130. Тормасин, С.И. Оценка компетенций как механизм управления качеством их формирования в вузе / С.И. Тормасин, Н.П. Пучков // Вестник ТГТУ. – 2012. – С. 236-249.

131. Трофимова, Г.С. Педагогическая коммуникативная компетентность: теоретический и прикладной аспекты: монография / Г.С. Трофимова. – Ижевск: Удмурт, ун-т, 2012. – 114 с.

132. Урутина, Т.М. Коммуникативное взаимодействие преподавателей со студентами как фактор успешности обучения / Т.М. Урутина // Молодой ученый. – 2015. – №18. – С. 496-499.

133. Фомин, А.П. Педагогическое сознание в социальном образовательном пространстве / А.П. Фомин // Образование и здоровье в педагогике ненасилия. – 2008. – С. 62-70.

134. Хайновская, Т.А. Коммуникативная компетентность учителя. Уровни и этапы ее развития. / Т.А. Хайновская // Сибирский педагогический журнал. – 2007. – № 3. – С. 95-106.

135. Хайновская, Т.А. Профессионально-коммуникативная компетентность студентов педагогического вуза / Т.А. Хайновская // Педагогическое образование и наука. – 2009. – №1 – С. 73-76.

136. Холодная, М.А. Когнитивные и метакогнитивные предпосылки

интеллектуальной компетентности в научно-технической деятельности / М.А. Холодная, О.Г. Берестнева, И.С. Кострикина// Психологический журнал. – 2005. – № 1. – С. 29-37.

137. Хомский, Н. Язык и мышление. – М.: Изд-во Московского университета, 1972. – С. 123.

138. Хуторской, А.В. Ключевые компетенции как компонент личностно-ориентированной парадигмы образования / А.В. Хуторской // Народное образование. – 2003. – № 2. – С. 58-64.

139. Хуторской, А.В. Практикум по дидактике и современным методикам обучения / А.В. Хуторской. – СПб., 2004. – 541 с.

140. Царькова, Е.А. Компетентность в контексте модернизации профобразования / Е.А. Царькова // Профессиональное образование. – 2004. – № 6. – С. 5-6.

141. Шарифзода, Ф.Ш. Интегрированное обучение: проблемы, поиски и размышления: в 2-х частях / Ф.Ш. Шарифзода. – Душанбе, 1999-2000.

142. Шарифзода, Ф. Ш. Теория и практика интегрированного обучения на начальном этапе средней школы / Ф.Ш. Шарифзода. – Душанбе: Маориф, 1997. –194 с.

143. Шарифзода, Ф. Интеграция науки и образования в зеркале новых исследований / Ф. Шарифзода // Вестник Академии образования Таджикистана. –2014. – №1(15). – С. 42-56.

144. Шарифзода, Ф. Актуальные проблемы современной педагогики: в 2 кн. / Ф. Шарифзода. – Душанбе: Ирфон. – Кн. 1. – 2009. – 459 с.

145. Шишов, С.Е. Компетентностный подход к образованию: прихоть или необходимость? / С.Е. Шишов, И.Г. Агапов // Стандарты и мониторинг в образовании. – 2002. – № 2. – С. 58.

146. Яковлева, О.В. Особенности методики формирования коммуникативной компетентности будущих учителей с использованием информационных и коммуникационных технологий / О.В. Яковлева // Известия Российского государственного педагогического университета им.

А.И. Герцена. – 2006. – № 22. – Т.4. – С. 216-219.

147. Ярыгин, О.Н. Структура интеллектуальной компетентности и её тестирование / О.Н. Ярыгин // Вектор науки Тольяттинского гос. ун-та. Тольятти. – 2011. – № 2(16). – С.134-145.

ФЕҲРИСТИ ИНТИШОРОТИ ДОВТАЛАБ:

1. Мақолаҳои дар нашрияҳои илмии тақризшавандаи феҳристи тавсиянамудаи КОА назди Президенти Ҷумҳурии Тоҷикистон нашргардида:

[1-М] Абдуллозода Н. Салоҳияти коммуникативӣ - заминаи ташаккули салоҳиятнокии хонандагон./Н. Абдуллозода // [Матн] - Паёми Академияи таҳсилоти Тоҷикистон. Бахши педагогика, №4 , 2019.- С. 100-104.

[2-М] Абдуллозода Н. Технологияҳои иттилоотӣ - воситаи асосии ташаккули салоҳияти хонандагон./Н. Абдуллозода // [Матн] - Паёми Пажӯҳишгоҳи рушди маориф. Бахши педагогика, №1 , 2020.- С. 157-160.

[3-М] Абдуллозода Н. Ташаккули салоҳияти иттилоотии хонандагон дар раванди таълим /Н. Абдуллозода // [Матн] - Паёми Академияи таҳсилоти Тоҷикистон. Бахши педагогика, №2 , 2020.- С. 104-108.

[4-М] Абдуллозода Н. Ташаккул ва инкишофи салоҳиятҳои асосии хонандагон /Н. Абдуллозода // [Матн] - Номаи донишгоҳ. Донишгоҳи давлатии Хуҷанд. Силсилаи илмҳои гуманитарӣ ва ҷомеашиносӣ , №3 (64) , 2020.- С. 152-156.

[5-М] Абдуллозода Н. Камолзода С. Шароитҳои педагогии истифодаи технологияҳои робитавӣ-иттилоотӣ дар раванди таълим /Н. Абдуллозода, С. Камолзода // [Матн] - Паёми Академияи таҳсилоти Тоҷикистон. Бахши технологияи таълим, №4 (45) , 2022.- С. 200-207.

2. Мақола ва маводи дар маҷмуаи конференсияҳо ва нашрияҳои дигар батаъррасида:

[6-М.] Абдуллозода Н. Шароитҳои педагогии истифодаи технологияҳои иттилооти комуникатсиони дар раванди таълим дар муассисаҳои таҳсилоти миёнаи умумӣ / Н. Абдуллозода // [Матн] // Маҷмуи мақолаҳои конференсияи илми амалӣ Роҳ ва воситаҳои тайёр намудани омӯзгорони оянда ба корҳои тарбиявӣ дар мактаб – Хуҷанд, 2023 – С. 180-185.

[7-] Абдуллозода Н. Дарсҳои видеои аз фанни ТИ, барои синфҳои 6-8. - Душанбе, 2023 – 3 фита.

[8-] Абдуллозода Н. Воситаҳои асосии коркарди иттилоотӣададӣ дар ҷараёни дарсҳои технологияи иттилоотӣ /Н. Абдуллозода // [Матн] Маҷмуи мақолаҳои конференсияи илми амалӣ дар мавзуи “Омӯзгор-проблемаҳои таҳсилоти муосир” ДДОТ ба номи Садриддин Айнӣ – Душанбе, 29 сентябри соли 2023 – 161-166.